

64171

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

DEYİMLERİMİZİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sadet MALTEPE

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Sabiha GEMİCİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Balıkesir, Ağustos-1997

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans tezi jürümüz tarafından incelenerek, aday Sadet MALTEPE ,28.08/ 1997 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda , sunulan tezin BAŞARILI olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

Doç. Dr. M. KARADAĞ

Üye

Yrd. Doç. Dr. S. GENİCİ

Üye

Yrd. Doç. Dr. M. AKKAYA

ÖZET

DEYİMLERİMİZİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Sadet MALTEPE

**Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı**

(Yüksek Lisans Tezi/ Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sabiha GEMİCİ)

Balıkesir,1997

Deyimlerimiz, bu güne kadar yapılan çalışmalarla daha çok anlamları ön plana çıkartılarak incelenmiştir. Bir dilin iç yapısını da yansıtan deyimler, anlamları ve biçimleriyle bir bütün olarak araştırılması gereken sözlerdir. Bu nedenle bu çalışmada deyimlerdeki özlü anlamların hangi biçimlerle oluştuğu incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nün dördüncü baskısının A maddesindeki deyimlerin ilk önce fişleme metoduyla deyimlik dereceleri üzerinde durulmadan yalnızca dilbilgisi açısından yapıları belirlenmiş ve I. Bölüm'de sözcük öbeği yapısındaki deyimler başlığı altında; eylemlilik öbeği, belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, sıfat tamlaması, ortaç öbeği, adlaşmış sıfat, edat öbeği, ikileme (tekrar öbeği) yapısındaki deyimlerin bir çok özelliği alt başlıklarla gösterilmiştir. Bu bölümde özellikle eylemlilik öbeği yapısındaki

deyimler üzerinde durulmuştur. II.Bölüm’de cümle yapısındaki deyimler, yüklemine cinsine, cümlenin yapısına, bağlanışlarına, kuruluşuna ve anlamına göre cümle türleri açısından değerlendirilip, çok sayıda alt başlıkla incelenmeye çalışılmıştır. III.Bölüm’de ise ilk iki bölüme de girmeyen deyimler yapısal olarak adı konulmayan deyimler başlığı altında incelenmiştir. Bu üç bölümde sunulan özelliklerin ayrıca çizelgeler bölümünde frekans ve yüzdeleri de verilerek sayısal dökümleri gösterilmiştir. Çalışma çizelgelerden de yararlanılarak oluşturulan sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

ABSTRACT

THE STRUCTURAL FEATURES of the IDIOMS

Sadet MALTEPE

**Balıkesir University , Institute of Social Science
Department of Turkish Language and Literature**

(M.Sc.Thesis/ Supervizör: Assis.Prof.Dr. Sabiha GEMİCİ)

Balıkesir,TURKEY,1997

Idioms have been examined more frequently by giving emphasis on their meanings in the studies that have been done up to now. Idioms are the speeches that reflect also the interior structure of a language and should be investigated as a whole with their meanings and forms. Therefore, in this study the forms by which these substantial meanings in idioms are created were attempted to examine. For this propose, the idioms in the paragraph “A” of the fourth edition of the Dictionary of Proverbs and Idioms by Mr. Ömer Asım Aksor were first structurally determined in regard with their grammar using the indexing method, and then in Part.I under the title of “Idioms with a Word Group Structure”, many of the features of the idioms in the following structures were depicted with subtitle: group of infinitive, group of possessions, group of determinant noun, group of

nondeterminant noun, group of adjective, group of participle, nominalized adjective, group of preposition, reduplication. In this part, especially the group of infinitive which have the most idioms in number were focused. In the 2nd Part, the idioms with a sentence structure were tried to evaluate and to examine with many subtitles in regard to the sentence types, according to their predicate types, structures, conjunctions, constructions and meanings. In Part III, the idioms which were not included in the first two parts were examined under the title of “Idioms which are not given name structurally.” An enumeration of the features presented in these three parts were also demonstrated by giving the frequencies and percentages of them in the part of charts.

The study with the conclusion part which is formed by at the same time benefiting from the charts.

ÖNSÖZ

Dilimizi zenginleştiren, ulusumuzun maddi ve manevi kültürünü yansıtan deyimlerimizin özlü anlamlarının hangi biçimlerle oluştuğunu öğrenmek amacıyla yaptığımız bu inceleme sonunda bir kez daha Türk dilinin sanki bir bilim kurulu tarafından uzun uğraşlar sonucu oluşturulduğu kanısına vardım.

Diğer bütün dillerde olduğu gibi dilimizde de önemli bir yer tutan deyimleri incelerken bilimsel çalışma yapmak ve bu çalışmayla başkalarına da ışık tutabileceğimi düşünmek benim için bir mutluluk kaynağı oldu. Bunun yanında deyimlerle zenginleşen konuşma dilimin beni olduğu kadar çevremdekileri de mutlu ettiğini söyleyebilirim.

Bu yorucu ama bir o kadar da zevkli olan çalışmamda yardımlarını ve desteğini, değerli zamanını benden esirgemeyen sevgili hocam Sabiha GEMİCİ'ye, tezin bütün aşamalarında yardımlarıyla ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili arkadaşlarım Sevinç MERT, Nihat UYANGÖR, Salim . ÇONOĞLU ve Bünyamin YURDAKUL'a teşekkürü bir gönül borcu bilirim.

Balikesir, Ağustos 1997

Sadet MALTEPE

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xviii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1
I BÖLÜM. SÖZCÜK ÖBEĞİ YAPISINDAKİ DEYİMLER	4
1. EYLEMLİK ÖBEĞİ KURULUŞUNDAKİ DEYİMLER	4
1.1 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerin Öge Dizilişi	5
1.2 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kişi Çekimine Giren Birimler	26
1.2.1 Eylemlik Öbeğinin Sonunda Yer Alan Eylemin Bütün Kişi Eklerini Alarak Çekime Girdiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	27
1.2.2 Eylemlik Öbeğinin Temel Ögesi Olan Eylemin Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimine Girdiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	37
1.2.3 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemin Yalnızca Çoğul Kişi Çekimlerine Girebilmeleri ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	40
1.2.4 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlik Ögesindeki Eylemle İyelik Ekli Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girebilmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	41
1.2.5 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcükle Temel Öge Olan Eylemin Farklı Kişilerde Çekime Girebilmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	44

1.2.6	Kuruluşu Eylemlik Öbeği Olan Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Bünyesindeki İyelik Ekinde Değişim Yaşayarak Kişi Çekimine Girmesi, Eylemlik Ögesindeki Eylemin de Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Kullanılması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	46
1.2.7	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Yalnızca Çoğul İyelik Eklerini Alarak Çekime Girdiği, Eyleminde Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	50
1.2.8	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Yalnızca Çoğul İyelik Eklerini Alarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	51
1.2.9	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Bütün İyelik Eklerini Alarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	52
1.2.10	Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde hem Sözcük Öbeğini Kuran Eylemin hem de İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve-Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	53
1.2.11	Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu, Eyleminde Onlardan Farklı Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	54
1.2.12	Kuruluşu Eylemlik Öbeği Olan Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	54

- 1.2.13 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği Deyimlerde Eylemlik Öbeğinin Temel Ögesi Olan Eylemin Yerini Başka Sözcüklere Bırakması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 55
- 1.2.14 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirinden Farklı Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eyleminde Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 56
- 1.2.15 Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Üç Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eyleminde Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 56
- 1.2.16 Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Üç Sözcükten Birinciyle Üçüncünün Sözcük Öbeğini Kuran Eylemle Uyumlu, İkincinin Hep 3.Tekil İyelikli Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 57
- 1.2.17 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan -sa Ekini Alan Bir Sözcüğün Kişi Çekimine Girdiği, Eyleminde Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 57
- 1.2.18 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Bir Sözcükle -sa Ekini Alan Bir Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eyleminde Yalnızca 3.Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi 57

1.2.19	Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerin Nesne Ögesinde Yer Alan İç Cümlelerin Yükleminin Kişi Çekimine Girdiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	58
1.2.20	Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yargının Bildirme Ekleriyle veya “Var” , “Yok” , “Değil” Sözcükleriyle Karşılanması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi	58
1.3	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Dışındaki Ögelerin Yapısı	60
1.3.1	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Ögeler	60
1.3.2	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Ögeler	69
1.3.3	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sıfat Tamlaması Yapısındaki Ögeler	75
1.3.4	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde İkileme Yapısındaki Ögeler	77
1.3.5	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Edat Öbeği Yapısındaki Ögeler	79
1.3.6	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ortaç Öbeği Yapısındaki Ögeler	81
1.3.7	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ulaç Öbeği Yapısındaki Ögeler	82
1.3.8	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sayı Öbeği Yapısındaki Ögeler	83
1.3.9	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Birleşik Ad Yapısındaki Ögeler	83
1.3.10	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Koşul Önermesi Yapısındaki Ögeler	84
1.3.11	Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Cümlesi Yapısındaki Ögeler	85

1.3.12 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ad Cümlesi Yapısındaki Öğeler	85
1.3.13 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yüklem Dışındaki Öğelerin Sözcük Öbeği Özeliği Göstermemesi	85
1.4 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlik Öğesinin “Olmak” ve “Olnamak” Eylemlerinden Oluşması ve Bu Deyimlerin Kullanımlarında Görülen Özellikler	99
2. İYELİK ÖBEĞİ YAPISINDA OLAN DEYİMLER	102
3. BELİRTİSİZ AD TAMLAMASI YAPISINDA OLAN DEYİMLER	102
4. BELİRTİLİ AD TAMLAMASI YAPISINDA OLAN DEYİMLER	104
4.1 İki Sözcükten Oluşan Belirtili Tamlama Yapısındaki Deyimler	104
4.2 Tam'anan Öğesi Belirtisiz Ad Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler	104
4.3 Tamlanan Öğesi Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler	105
4.4 Tamlayan Öğesi Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler	105
5. SIFAT TAMLAMASI YAPISINDA OLAN DEYİMLER	105
5.1 Sıfat + Ad Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler	105
5.2 Çıkma Durum Ekli Bir Ad + Ad Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler	106
5.3 Sıfat + Sıfat (-lı eki almış bir ad) Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler	106
5.4 Sıfat + Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler	106

5.5	Sıfat + Sıfat Tamlaması Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler	107
6.	ORTAÇ ÖBEĞİ YAPISINDAKİ DEYİMLER	107
6.1	Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimler ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi	107
6.2	Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimlerde Yer Alan Ortaç Dışındaki Öğelerin Yapısı	108
7.	ADLAŞMIŞ SIFAT YAPISINDA OLAN DEYİMLER	109
7.1	Sıfat Ögesi Yalın (Ad Durum Ekleri Açısından) Bir Sözcükle Biten Sıfat Tamlamasından Arta Kalan Deyimler	110
7.2	Sıfat Ögesi Bulunma Durum Ekli Bir Sözcükle Biten Sıfat Tamlamasından Arta Kalan Deyimler	111
7.3	Sıfat Ögesi -lı (ya da -sız) Ekli Bir Sözcükle Biten sıfat Tamlamasından Arta Kalan Deyimler	111
7.4	Bir Sözcük Öbeği ve Aynı Zamanda Adlaşmış Sıfat Olan Deyimler	111
8.	EDAT ÖBEĞİ YAPISINDA OLAN DEYİMLER	113
8.1	Bir Ad ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler	114
8.2	Bir Sözcük Öbeği ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler	114
8.3	Bir Cümle ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler	114
9.	İKİLEME YAPISINDA OLAN DEYİMLER	114
9.1	Yalın Sözcüklü İkileme Yapısında Olan Deyimler	115
9.2	İyelik Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler	115
9.3	Yönelme Durum Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler	115
9.4	Bulunma Durum Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler	115
9.5	Çıkma Durum Ekli Sözcük + Yönelme Durum Ekli Sözcükten Oluşan İkileme Yapısındaki Deyimler	116

9.6	“-lı” Ekiyle Kurulmuş İkileme Yapısındaki Deyimler	116
II. BÖLÜM CÜMLE YAPISINDA OLAN DEYİMLER		117
1.	YÜKLEMİNİN CİNSİNE GÖRE CÜMLE TÜRLERİ	117
1.1	Ad Cümlesi Türündeki Deyimler	117
1.1.1	Yüklemi “Var” ya da “Yok” Olan Ad Cümlesi Türündeki Deyimler	117
1.1.2	Bildirme Ekini Düşürmüş Ad Cümlesi Türündeki Deyimler	117
1.1.3	Bildirme Ekli Ad Cümlesi Türündeki Deyimler	117
1.2	Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler	118
1.2.1	Yalın Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler	118
1.2.2	Bileşik Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler	119
2.	YAPILARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ	120
2.1	Yalın Cümle Yapısında Olan Deyimler	120
2.1.1	Yalın Ad Cümlesi Yapısındaki Deyimler	120
2.1.2	Yalın Eylem Cümlesi Yapısındaki Deyimler	120
2.2	Bileşik Cümle Yapısında Olan Deyimler	122
2.2.1	Girişik Cümle Yapısındaki Deyimler	122
2.2.2	Kaynaşık Cümle Yapısında Olan Deyimler	123
2.2.3	Koşullu Bileşik Cümle Yapısındaki Deyimler	124
2.2.4	İlgi Cümlesi Yapısındaki Deyimler	124
3.	BAĞLANIŞLARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ	125
3.1	Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	125
3.1.1	Ad Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	125
3.1.2	Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	125
3.1.3	Ad ve Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	126

3.1.4	Yalın Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	127
3.1.5	Bileşik Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	128
3.1.6	Yalın ve Bileşik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	128
3.1.7	Düz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	129
3.1.8	Devrik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	130
3.1.9	Düz ve Devrik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	130
3.1.10	Kesik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	131
3.1.11	Kesik ve Düz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	131
3.1.12	Yüklemsiz Kesik Cümle ve Devrik Eylem Cümlesinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	131
3.1.13	Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	131
3.1.14	Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	132
3.1.15	Olumlu ve Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	132
3.1.16	Olumlu ve Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	133
3.1.17	Olumsuz ve Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	133
3.1.18	Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	133

3.1.19	Buyruk Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	133
3.1.20	Buyruk ve Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	134
3.1.21	Yargısız Ünlem Cümlesi ve Olumlu Cümleden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	134
3.1.22	Yargısız Ünlem Cümlesi ve Soru Cümlesinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	134
3.1.23	Ortak Özneli Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	134
3.1.24	Ortak Özneli ve Ortak Yüklemlili Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	135
3.2	Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	135
3.2.1	Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	135
3.2.2	Yalın Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	135
3.2.3	Düz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	136
3.2.4	Devrik ve Düz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	136
3.2.5	Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	136
3.2.6	Olumlu ve Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	136
3.2.7	Olumlu ve Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler	136
4.	KURULUŞUNA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ	136
4.1	Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimler	136
4.2	Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimler	139
4.3	Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler	139

4.3.1	Yüklemsiz Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler	139
4.3.2	Yüklemlı Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler	139
5.	ANLAMLARINA GÖRE CÜMLE TÜRLERİ	140
5.1	Olumlu Cümle Türündeki Deyimler	140
5.2	Olumsuz Cümle Türündeki Deyimler	141
5.3	Soru Cümlesi Türündeki Deyimler	142
5.3.1	Ad Cümlesinden Oluşan Soru Cümlesi Türündeki Deyimler	143
5.3.2	Eylem Cümlesinden Oluşan Soru Cümlesi Türündeki Deyimler	143
5.3.3	Soru Cümlesi Türündeki Deyimlerin Anlam Özellikleri	143
5.4	Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimler	144
5.4.1	Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimlerin Anlam Özellikleri	145
5.5	Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler	146
5.5.1	Yargısız Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler	146
5.5.2	Yargılı Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler	146
5.5.3	Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimlerin Anlam Özellikleri	147
5.6	Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler	147
5.6.1	Dilek'li Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler	148
5.6.2	İstek'li Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler	148
5.6.3	Koşullu Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler	148
5.6.4	Dilek Cümlesi Türündeki Deyimlerin anlam Özellikleri	148
6.	KARŞILIKLI KONUŞMA BİÇİMİNDEKİ DEYİMLER	149
III. BÖLÜM YAPISAL OLARAK ADLANDIRILMAYAN DEYİMLER		150
1.	İçinde Sözcük Öbeği Taşıyan ama Kendisi Bir Sözcük Öbeği Olmayan Deyimler	150
2.	Görevsel Açıdan Zarf Olarak Adlandırılan Deyimler	150
3.	Hem İçinde Sözcük Öbeği Taşıyan ama Kendisi Bir Sözcük Öbeği Olmayan hem de Görevsel Açıdan Zarf Olarak Adlandırılan Deyimler	150

IV. BÖLÜM ÇİZELGELER	152
V.BÖLÜM SONUÇ	168
KAYNAKÇA	171

KISALTMALAR

-a	:	Yönelme durum eki
b.'li nesne	:	Belirtili nesne
b.'siz nesne	:	Belirtisiz nesne
d.t.	:	Dolaylı tümleş
-da	:	Bulunma durum eki
-dan	:	Çıkma durum eki
e.t.	:	Edat tümleş
g.özne	:	Gerçek özne
-iyi.	:	İyelik eki
Ön.Ver.	:	Önceden verilen
s.	:	Sayfa
s.ö.	:	Sözde özne
tam.	:	Tamlama
z.t.	:	Zarf tümleş

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelgeler No	Adı	Sayfa Numarası
Çizelge 1	Deyimler Sözlüğünün "A" Maddesindeki Deyimlerin Yapılarının Sayısal Dökümü.	152
Çizelge 2	Sözcük Öbeği Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	152
Çizelge 3	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki İki Öğeli Deyimlerin Sayısal Dökümü	153
Çizelge 4	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Üç Öğeli Deyimlerin Sayısal Dökümü	153
Çizelge 5	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Dört Öğeli Deyimlerin Sayısal Dökümü	154
Çizelge 6	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlilik Ögesini Ortak Kullanan Deyimlerin Sayısal Dökümü	155
Çizelge 7	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerin Sayısal Dökümü	155
Çizelge 8	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kişi Çekimine Giren Birimlerin Sayısal Dökümü	155
Çizelge 9	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	157
Çizelge 10	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	157
Çizelge 11	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sıfat Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	157
Çizelge 12	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde İkileme Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	158
Çizelge 13	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Edat Öbeği Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	158
Çizelge 14	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ortaç Öbeği Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	158
Çizelge 15	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ulaç Öbeği Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	158
Çizelge 16	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Bağlama Öbeği Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	159
Çizelge 17	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sayı Öbeği Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	159
Çizelge 18	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Birleşik Ad Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	159
Çizelge 19	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Koşul Önermesi Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	159
Çizelge 20	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Cümlesi Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	159
Çizelge 21	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ad Cümlesi Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü	160
Çizelge 22	Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sözcük Öbeği Özelliği Taşımayan (tek sözcükten oluşan) Öğelerin Sayısal Dökümü	160
Çizelge 23	Eylemlilik Ögesi "olmak" eyleminden Oluşan Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kullanım Özelliklerinin Sayısal Dökümü	160
Çizelge 24	Eylemlilik Ögesi "olmamak" eyleminden Oluşan Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kullanım Özelliklerinin Sayısal Dökümü	161
Çizelge 25	Ad Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	161
Çizelge 26	Eylem Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	161
Çizelge 27	Yalın Cümle Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	162
Çizelge 28	Bileşik Cümle Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	162
Çizelge 29	Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	162

Çizelge 30	Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	164
Çizelge 31	Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	164
Çizelge 32	Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	164
Çizelge 33	Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü	165
Çizelge 34	Olumlu Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	165
Çizelge 35	Olumsuz Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	165
Çizelge 36	Soru Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	166
Çizelge 37	Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	166
Çizelge 38	Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	166
Çizelge 39	Dilek Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	166
Çizelge 40	Karşılıklı Konuşma Biçimindeki Deyimlerin Sayısal Dökümü	167
Çizelge 41	Yapısal Olarak Adlandırılmayan Deyimlerin Sayısal Dökümü	167

GİRİŞ

“Deyimler -bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonucunda, ondan çevrilme, alınma değilse- bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, kısacası, maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan sözcüklerdir. Ayrıca bu öğeler her dilin iç yapısını, anlam özelliklerini de yansıtır. Bu nitelikleriyle deyimler, her dilin kendine özgü, başkalarından ayrılan bir yönünü oluşturur; bir dilin gerçekleri dile getirmedeki anlayış ve anlatış biçimini gösterir. Dilci ve halkbilimciler, yalnızca deyimlerine dayanarak bir toplumun bütün kültürünü inceleyebilir, önemli sonuçlar çıkarabilirler.”¹

“Bir toplumun kültürünü bütünüyle yansıtabilecek kadar güçlü olan deyimlerin bir imbikten süzölmüşçesine özlü anlamları acaba hangi biçimlerle oluşmuştur?” sorusu bu tezin çıkış noktası olmuş ve bu sorunun yanıtını bulabilmek için deyimler titizlikle incelenmiştir.

Teze, deyimlerin konu olarak seçilmesinin nedeni; yalnızca anlamlarının hangi biçimlerle oluştuğu merakı değil, bunun yanında bu alanda yeterince çalışma yapılmamış olmasıdır. Gerçi deyimler; Ömer Asım Aksoy ve Doğan Aksan gibi değerli bilim adamları tarafından incelenmiş ve kitaplarına konu olmuştur fakat bu incelemeler daha çok deyimlerin anlamlarına yönelik ya da dilbilimsel açıdan incelemelerdir. Deyimlerle ilgili halkbilim alanındaki incelemeler konunun dışındadır.

Bunun yanında tarafımdan yapılan taramalar sonunda yüksek lisans tezi düzeyinde; Gazi Üniversitesi’nden Nurten Özçelik’in “Etude Comparative De L’expression De Condition Dans Le François Et Le Turc” , Hacettepe Üniversitesi’nden Gülnur Uğuz’un “Preliminary Study of Idioms Related to Women in Turkish and English”, Anadolu Üniversitesi’nden Hakan Aslan’ın “Teaching English Idiomatic Expression Through Comic Strips” ,Hacettepe Üniversitesi’nden Zeki Taşan’ın “İçlerinde Birtakım Hayvan Adları Geçen Almanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe Atasözleri, Deyimler ve Terimlerin Doğal Frekans ve Dağılımları” adlı tezlerine rastlanmış fakat bu tezlerin daha çok Türk dilindeki deyimlerle diğer dillerdeki deyimlerin karşılaştırılması biçiminde olduğu görülmüştür. Bu

tezlerden başka Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Leyla Subaşı'nın "Dilbilim Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezine ulaşılmış fakat tezin adından da anlaşılacağı gibi deyimlerin bu tezde dilbilim açısından incelendiği, bu yüzden biçimden çok anlama önem verildiği görülmüştür.

Deyimlerin biçimsel özelliklerinin belirlenmesi ve yapısal olarak incelenmesi konusundaki boşluğu doldurmak üzere yapılan bu çalışmada ilk önce Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nün dördüncü baskısında yer alan bütün deyimleri incelemeye çalışmak amaç edinilmiş fakat deyimler fişlenmeye başlandıktan sonra deyimlerin bu özlü anlatıma ulaşabilmek için ayrıntılı bir incelemeyi gerektirecek yapısal özellikler taşıdığı görülmüş ve çalışma sözlükteki en fazla deyimle sahip madde olan A maddesiyle sınırlandırılmıştır.

Bu sınıflama sonucunda döküm yapılacağı için örnekleme değil, bütün deyimlerin incelenmesi amaç edinilmiş ve 810 deyim fişlenip, bu fişlemeyle elde edilen özellikler sınıflandırıldıktan sonra; Sözcük Öbeği Yapısındaki Deyimler, Cümle Yapısındaki Deyimler ve Yapısal Olarak Adlandırılmayan Deyimler olmak üzere üç ana bölüm ortaya çıkmıştır. Bu üç ana bölüm kendi içinde çok sayıda alt bölüme sahiptir. Özellikle birinci bölümde en fazla deyimle sahip olan Eylemlilik Öbeği Yapısındaki Deyimler başlığı altında bu deyimlerin öge dizilişi, bu deyimlerde kişi çekimine giren birimler, bu deyimlerde eylemlilik dışındaki öğelerin yapıları, "olmak" ve "olmamak" eylemleriyle kurulu eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerin kullanım özellikleri incelenmiş, bir çok özellik kendi içlerinde de alt başlıklara ayrılmıştır.

Eylemlilik öbeği dışında diğer sözcük öbeği yapısındaki deyimler de her öbekte yer alan çok sayıda alt başlıkla incelenmiştir.

"Cümle Yapısındaki Deyimler" adını taşıyan ikinci bölümde de cümle yapısındaki deyimler; yüklemının cinsine, cümlenin yapısına, bağlanışlarına, kuruluşuna ve anlamına göre cümle türleri açısından değerlendirilmiş, bu bölümlerin her birinde, ayrıntıları en iyi biçimde verebilmek için çok sayıda alt başlıkla incelenmeye çalışılmıştır.

---

¹ Doğan Aksan, Türkçenin Gücü, (Ankara: Bilgi yayınevi, 1993), s.83.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise yapısal olarak adı konulmayan deyimleri içermektedir. İlk iki bölüme de girmeyen deyimler bu başlık altında incelenmiştir.

Tezde üç ana bölümün yanında bu ana bölümlerdeki alt başlıklardan yararlanılarak hazırlanmış ve çalışmanın sonuç bölümüne de ışık tutan 41 çizelgenin yer aldığı çizelgeler bölümü de bulunmaktadır.

Çalışma, yukarıda da değinildiği gibi çizelgelerden yararlanılarak hazırlanan sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

BÖLÜM I

SÖZCÜK ÖBEĞİ YAPISINDAKİ DEYİMLER

1. Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimler

Deyimlerin büyük bölümünü oluşturan bu grup, sözcük öbeği açısından adlandırılırken bir çok dilbilgisi kitabı incelendi. Bu çalışmada, “eylemlik öbeği” olarak adlandırılan sözcük öbeği türünün “fiil grubu” adıyla Muharrem Ergin’de yer aldığı görüldü. Muharrem Ergin fiil grubunu şöyle tanımlıyor:

“Fiil gurubu fiil isimleri üzerine kurulan kelime gurubudur. Fiil isimleri bu gurubun esas unsurudur ve tabii en sonda bulunur. Kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil gurubunu meydana getirir. Kendisinden önce gelen bu unsurlar fiil kökünün gerektirdiği unsurlardır. Hareketler tek başına var olmadıkları ve nesnelere bağlı oldukları için onların dildeki karşılıkları olan fiil kök ve gövdeleri de kullanım sahasına çıkarken nesnelere, nesnelere karşılıkları olan isimlere bağlanmak isterler. Fiil kök ve gövdeleri ancak isimlere bağlandıktan sonra müşahhas hale gelirler. Demek ki her harekette nesne isteme, her fiilde isim isteme hassası vardır. Bu hassa fiil kök ve gövdelerindedir. Fiilin istediği, fiilin manasını tamamlayan unsurlar fail, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı’dır. Fail fiilin gösterdiği hareketi yapan veya olan unsurdur ve yalın halde bulunur, çekimsizdir. Nesne fiilin tesir ettiği unsurdur ve akkuzatif halinde bulunur. Zarf fiilin şartlarını gösteren unsurdur ve çekimsizdir. Yer tamlayıcısı ise fiilin yerini ve istikametini gösteren unsurdur ve datif, lokatif veya ablatif halinde bulunur. İşte fiil gurubu bir fiil ismi ile bu unsurlardan bir veya bir kaçının meydana getirdiği kelime gurubudur.”¹

Tanımdan da anlaşıldığı gibi eylemlik öbeklerinin oluşabilmesi için eylemlik ögesi gerekli fakat yeterli değil. Eylemi taşıyan bu öğeden önce eylemle bağlantılı özne, nesne, zarf tümleci ve dolaylı tümleç öğelerinden biri ya da birkaçının bulunması da eylemlik öbeğinin oluşması için bir zorunluluk.

Bu başlık altındaki deyimlerin de Muharrem Ergin’in fiil isimleri dediği eylemlik ögesini son öge olarak taşıdığı, bununla birlikte yukarıda zorunluluk olarak adlandırılan eylemle bağlantılı öğelerin de deyimlerde, eylemlik ögesinden önce yer aldığı belirlenmiş ve bu belirlemeden sonra bu deyimlerin yapısı eylemlik öbeği olarak adlandırılmıştır.

¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi (İstanbul:Bayrak Basım-1990),s.373.

1.1 Eylemlilik Öbeği Yapısındaki Deyimlerin Öge Dizilişi:

1.1.1 g.özne veya s.ö.+ eylem

- 2197 Afaganlar basmak
- 2346 Akan sular durmak
- 2348 Akıl almamak
- 2364 Akıl sır ermemek
- 2432 Al basmak
- 2714 Ateş basmak
- 2723 Ateş kesilmek (2.anlamında)
- 2845 Ay harmanlamak
- 2862 Ay tutulmak

1.1.2 g.özne (-iyl.) veya s.ö.+ eylem

- 2135 Açığı çıkmak
- 2177 Adı batmak
- 2178 Adı bile okunmamak
- 2179 Adı çıkmak
- 2181 Adı kalmak
- 2182 Adı karışmak
- 2240 Ağzları uymak
- 2249 Ağrısı tutmak
- 2317 Ağzının suyu akmak
- 2318 Ağzının tadı bozulmak (kaçmak)
- 2327 Ağzı sulanmak
- 2330 Ağzı yanmak (Bir şeyden)
- 2334 Ahı çıkmak
- 2336 Ahı tutmak (Birini, bir kimsenin)
- 2375 Akli almamak
- 2382 Akli çıkmak
- 2383 Akli durmak

- 2384 Akli ermek
 2387 Akli gitmek
 2389 Akli karışmak
 2390 Akli kesmek
 2398 Akli takılmak (Zihni takılmak)
 2508 Alnının damarı çatlamak
 2546 Amamı kesilmek
 2565 Anası ağlamak
 2593 Aptesi gelmek
 2607 Araları açılmak (Bozulmak)
 2617 Arası soğumak
 2628 Ardı arkası kesilmemek
 2649 Arkası alınmak
 2650 Arkası kesilmek
 2683 Aslı astarı olmamak
 2687 Aşağı kalır yeri olmamak
 2720 Ateşi düşmek
 2755 Avucu kaşınmak
 2765 Ayağı alışmak
 2766 Ayağı dolaşmak
 2767 Ayağı düşmek
 2855 Ayrarı kabarmak
 2861 Ayrısı gayrısı olmamak

1.1.3 b.'siz nesne + eylem:

- 2125 Acı çekmek
 2137 Açık bono vermek
 2141 Açık kapı bırakmak
 2148 Açık vermek
 2159 Ad almak
 2162 Adam etmek

- 2168 Adam olmak
2175 Adet görmek
2184 Adım atmamak (Bir yere)
2196 Ad takmak
2198 Aforoz etmek
2221 Ağız açmamak
2222 Ağız açtırmamak
2231 Ağız değiştirmek
2234 Ağız eğmek
2241 Ağız satmak
2246 Ağız yapmak
2247 Ağız yaymak
2332 Ah almak
2353 Akıl etmek
2362 Akıl öğretmek
2363 Akıl satmak
2367 Akıl vermek
2452 Aldırış etmemek
2456 Alem yapmak
2528 Altın kesmek
2543 Aman aman (Bir şey) olmamak
2544 Aman dedirmek
2545 Aman dilemek
2548 Aman (aman zaman) vermemek
2588 Ant içmek
2589 Ant verdirmek
2590 Ant vermek
2592 Aptes bozmak
2598 Ara bozmak
2599 Ara bulmak
2641 Arka (sırt) çevirmek
2642 Arka çıkmak

- 2670 Arpalık yapmak
 2698 Aşık atmak (Biriyle)
 2703 Aş yermek
 2710 Ateş açmak
 2711 Ateş almak
 2716 Ateş etmek
 2727 Ateş püskürmek (saçmak)
 2730 Ateş yağdırmak
 2744 At oynatmak (Bir alanda, bir konuda)
 2758 Avuç açmak
 2761 Avurt satmak (şişirmek)
 2762 Avurt zavurt etmek
 2808 Ayak atmamak
 2810 Ayak basmak
 2812 Ayak diremek
 2824 Ayak sürümek
 2828 Ayak uydurmak
 2853 Aylık (maaş) bağlamak
 2860 Ayrı seçi yapmak (fark gözetmek)
 2861 Ayrı gayrı bilmemek
 2867 Az buz (Bir şey) almamak
 2876 Azizlik etmek

1.1.4 b. 'siz nesne (-iyl.) + eylem:

- 2224 Ağız (söz) birliği etmek
 2235 Ağız kalabalığı etmek
 2244 Ağız tamburası çalmak
 2312 Ağızının kaşığı olmamak
 2355 Akıl karı olmamak
 2465 Alın teri dökmek
 2505 Alnında (alnına) yazılmış olmak

2794 Ayağının pabucu olamamak

2796 Ayağının turabı olmak

2839 Aybaşı olmak

2873 Az günün adamı olmamak

1.1.5 b.'siz nesne (eylem cümlesi) + eylem:

2447 Alçacık (küçük) dağları ben yarattım demek

2497 Allah yarattı dememek

2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur demek

1.1.6 b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

2564 Anan yahşi, baban yahşi demek

2664 Armudun sapı var, üzümün çöpü var demek

1.1.7 b.'li nesne + eylem

2113 Abayı sermek

2114 Abayı yakmak

2117 Abliyi kaçırmak

2357 Akılları durdurmak

2371 Akla kararı seçmek

2625 Arayı yapmak

2722 Ateşi uyandırmak

1.1.8 b.'li nesne (iyl.) + eylem:

2128 Acısını çekmek

2129 Acısını çıkarmak

2188 Adını (Bile) anmamak

2191 Adını koymak

2192 Adını vermek

- 2201 Afyonunu patlatmak
- 2279 Ağzına geleni söylemek
- 2299 Ağzını açmamak
- 2300 Ağzını aramak (yoklamak)
- 2302 Ağzını bozmak
- 2305 Ağzını kapamak (Birinini)
- 2306 Ağzını kapamak (Kendi)
- 2308 Ağzını kullanmak (satmak) (Birinini)
- 2313 Ağzının kokusunu çekmek
- 2316 Ağzının payını (kalayını, ölçüsünü) vermek
- 2319 Ağzının tadını bilmek
- 2322 Ağzını (çenesini) tutmak
- 2407 Aklını almak
- 2410 Aklını bozmak (Bir şeyle)
- 2411 Aklını çalmak (Aklını çelmek), (Zihnini çelmek)
- 2412 Aklını kaybetmek
- 2414 Aklını oynatmak
- 2486 Allahın binasını yıkmak
- 2526 Altını çizmek (Sözün)
- 2570 Anasını ağlatmak
- 2571 Anasını bellemek
- 2577 Anasının nikahını istemek
- 2595 Aptesini vermek
- 2598 Aralarını bozmak
- 2599 Aralarını bulmak
- 2655 Arkasını almak (Bir işin)
- 2656 Arkasını getirmemek
- 2657 Arkasını sığamak (sıvazlamak)
- 2757 Avucunu yalamak
- 2783 Ayağını alamamak
- 2784 Ayağını çekmek (Bir yerden)
- 2785 Ayağını çıkarmak

- 2787 Ayağını kaydirmek
- 2788 Ayağını kesmek (Bir yerden)
- 2792 Ayağının bağını çözmek
- 2797 Ayağını sürümek
- 2798 Ayağını vurmak (ayakkabı)

1.1.9 d.t. (-a) + eylem:

- 2133 Açığa çıkarılmak
- 2134 Açığa vurmak
- 2155 Açmaza düşmek
- 2156 Açmaza getirmek (düşürmek)
- 2160 Adama dönmek
- 2199 Afur tafura gelmemek
- 2223 Ağız ağıza vermek
- 2252 Ağza almamak
- 2372 Akla uymak
- 2471 Al kanlara boyanmak
- 2532 Altmış altıya bağlamak
- 2542 Amana gelmek
- 2556 Anadan yeni doğmuğa dönmek
- 2606 Arafat 'ta soyulmuş hacıya dönmek
- 2618 Araya girmek
- 2619 Araya gitmek
- 2620 Araya koymak
- 2622 Araya vermek
- 2640 Arka arkaya vermek
- 2678 Askıya almak
- 2679 Askıya çıkarmak
- 2700 Aşka gelmek
- 2715 Ateşe atmak (Birini)
- 2717 Ateşe tutmak

- 2718 Ateşe vermek
- 2763 Ayağa kaldırmak
- 2764 Ayağa kalkmak
- 2833 Ayaza çekmek (hava)
- 2852 Aylığa (maaşa) geçmek
- 2864 Aza çoğa bakmamak

1.1.10 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

- 2161 Adam yerine koymak
- 2164 Adamına düşmek
- 2165 Adam içine çıkmak
- 2172 Adam sırasına geçmek (girmek)
- 2215 Ağırına gitmek
- 2218 Ağırılığınca altın(a) değmek
- 2236 Ağız kalabalığına getirmek
- 2273 Ağızına bakmak
- 2274 Ağızına (ağzının içine) baktırmak
- 2282 Ağızına sıçmak
- 2310 Ağızının içine bakmak
- 2391 Aklına düşmek
- 2392 Aklına esmek
- 2394 Aklına gelmek (gelmemek)
- 2395 Aklına koymak
- 2396 Aklına sığmamak
- 2398 Aklına takılmak
- 2518 Altına etmek (yapmak)
- 2552 Ana baba eline bakmak
- 2615 Arap saçına dönmek
- 2629 Ardına (arkasına) düşmek (Bir kişinin, bir işin)
- 2721 Ateşine (narına) yanmak (Birin), (Başı nara yanmak)
- 2756 Avucunun içine almak

- 2773 Ayağına çağırmaq
- 2774 Ayağına dolaşmaq (dolanmaq)
- 2775 Ayağına gəlmək
- 2776 Ayağına gitmək
- 2778 Ayağına kapanmaq
- 2789 Ayağının altına almaq
- 2815 Ayaklar altına almaq

1.1.11 d.t. (-da) + eylem:

- 2146 Açıkta kalmak
- 2350 Akılda kalmak
- 2601 Arada çıkarmak
- 2603 Arada (aralıkta) kalmak
- 2643 Arkada bırakmak
- 2677 Askıda kalmak
- 2825 Ayakta kalmak
- 2827 Ayakta tutmak
- 2834 Ayazda kalmak
- 2875 Azınlıkta kalmak

1.1.12 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

- 2401 Aklında kalmak
- 2406 Aklında tutmak
- 2444 Alayında olmak
- 2522 Altında kalmamak
- 2653 Arkasında dolaşmaq (gezmək)
- 2791 Ayağının altında olmak (Bir yer, birinin)
- 2807 Ayak altında kalmak

1.1.13 d.t. (-dan) + eylem:

- 2161 Adamdan saymak
- 2228 Ağızdan kapmak
- 2351 Akıldan çıkmak
- 2534 Alttan (aşağıdan) almak
- 2547 Amansız taraftan yakalamak
- 2605 Aradan çıkmak
- 2645 Arkadan söylemek
- 2646 Arkadan vurmak
- 2648 Arka kapıdan çıkmak

1.1.14 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

- 2291 Ağızından dökülmek
- 2292 Ağızından düşürmemek
- 2294 Ağızdan kaçırmak
- 2402 Aklından (hatırından) çıkmak (çıkılmamak)
- 2403 Aklından (içinden) geçirmek
- 2404 Aklından geçmek
- 2525 Altından kalkmak

1.1.15 z.t. + eylem:

- 2118 Abuk sabuk konuşmak
- 2120 Acele etmek
- 2206 Ağır almak
- 2207 Ağır basmak
- 2213 Ağır gelmek
- 2216 Ağır işitmek
- 2219 Ağır oturmak
- 2439 Alan talan olmak
- 2441 Al aşağı etmek

- 2499 Allak bullak olmak
- 2512 Alt etmek
- 2530 Altı okka etmek
- 2538 Altüst etmek (olmak)
- 2688 Aşağı kalmamak (Bir şeyden, birisinden)
- 2723 Ateş kesilmek (1. anlamında)
- 2753 Avaz avaz bağırarak
- 2866 Az bulmak (görmek)
- 2871 Az gelmek (Bir şey)

1.1.16 z.t. (-a) + eylem:

- 2121 Aceleye gelmek (Dara gelmek)
- 2122 Aceleye getirmek (Dara getirmek)

1.1.17 z.t. (-dan) + eylem:

- 2210 Ağırdan almak
- 2536 Alttan güreşmek

1.1.18 z.t. (-lı) + eylem:

- 2248 Ağlamaklı olmak

1.1.19 z.t. (-sız) + eylem:

- 2157 Aç susuz kalmak

1.1.20 z.t. (-iyl. -gibi) + eylem:

- 2202 Agobun kazı gibi bakmak
- 2203 Agobun kazı gibi yutmak
- 2633 Arı kovamı gibi işlemek
- 2668 Arpacı kumrusu gibi düşünmek

2803 Ayağı yanmış it gibi dolaşmak

1.1.21 z.t. (-iyl.-kadar) + eylem:

2667 Arpa boyu kadar gitmek

1.1.22 z.t. (-iyl.-ile) + eylem:

2462 Alıcı gözüyle bakmak

2769 Ayağı ile gelmek

1.1.23 z.t. (eylem cümlesi) + eylem:

2692 Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin diye gezmek

1.1.24 e.t. (-ile) + eylem:

2724 Ateşle oynamak

1.1.25 e.t. (-iyl.-dan) + eylem:

2126 Acından ölmek

1.1.26 özne + b. 'li nesne + eylem:

2457 Alev saçağı sarmak

2713 Ateş bacayı sarmak

1.1.27 özne + d.t. (-a) + eylem:

2225 Ağız burun birbirine karışmak

2696 Aş deliye kalmak

1.1.28 özne (-iyl) + b. 'siz nesne + eylem:

2271 Ağzı laf yapmak

2328 Ağzı süt kokmak

1.1.29 özne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2661 Arkası yere gelmemek

2766 Ayakları birbirine dolasmak

2768 Ayağı düze basmak

2800 Ayağı (ayakları) suya ermek

2805 Ayağı (ayakları) yere değmemek

1.1.30 özne (-iyl.) + d.t. (iyl.-a) + eylem:

2127 Acısı içine (yüreğine) çökmek (işlemek)

2200 Afyonu (Baharı) başına vurmak

2263 Ağzı çiriş çanağına dönmek

2270 Ağzı kulaklarına varmak

2376 Aklı başına gelmek

2381 Aklı bokuna karışmak

2393 Aklına gelen başına gelmek

2451 Aldığı aptes ürküttüğü kurbağaya değmemek

2738 At izi it izine karışmak (it izi at izine karışmak)

2760 Avurdu avurduna geçmek

1.1.31 özne(-iyl) + d.t.(-da) + eylem:

2337 Ahı yerde kalmamak

2651 Arkası mihrapta olmak

1.1.32 özne(-iyl) + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2380 Aklı başında olmamak

1.1.33 özne(-iyl) + d.t.(-dan) + eylem:

2414 Aklı zıvanadan çıkmak

2804 Ayağı yerden kesilmek

1.1.34 özne(-iyl) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2379 Aklı başından gitmek

2569 Anasından emdiği süt burnundan gelmek

1.1.35 özne(-iyl) + z.t. + eylem:

2257 Ağız açık kalmak

2413 Aklının çivisi (Bir tahtası) eksik olmak

2531 Altı yaş olmak (Bir işin)

2613 Araları yağ bal olmak

2697 Aşığı bey oturmak

2817 Ayakları geri geri gitmek

1.1.36 özne(-iyl) + z.t.(-dan) + eylem:

2417 Aklı sonradan gelmek

1.1.37 b. 'li nesne + d.t.(-a) + eylem:

2874 Azı çoğa tutmak (saymak)

1.1.38 b. 'li nesne + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2742 Athıyı atından indirmek

1.1.39 b. 'li nesne (-iyl.) + özne + eylem:

2301 Ağzını bıçak açmamak

1.1.40 b. 'li nesne (-iyl.) + özne (-iyl.) + eylem:

2289 Ağzından çıkan kulağı işitmek

2289 Ağzından çıkan sözü kulağı işitmek

1.1.41 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t.(-a) + eylem:

2190 Adını .....e çıkarmak

2303 Ağzını havaya açmak

2307 Ağzını kiraya vermek

2597 Arabasını düze çıkarmak

2658 Arkasını (Birine) vermek

2735 Atını sağlam kazığı bağlamak

1.1.42 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2369 Akını bokuna karıştırmak

2408 Aklını başına almak

2527 Altını üstüne getirmek

2793 Ayağının pabucunu başına giymek

1.1.43 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2409 Aklını başından almak (Bir şey, birinin)

1.1.44 b. 'li nesne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2341 Ahretini mamur etmek

2516 Altın adını bakır etmek

2786 Ayağımı denk almak

1.1.45 b. 'li nesne (-iyl.) + z.t.(-da) + eylem:

2840 Ayda kazandığını günde yemek

1.1.46 b. 'li nesne (-iyl.) + z.t.(-iyl.-göre) + eylem:

2799 Ayağını yorganına göre uzatmak

1.1.47 b. 'li nesne (-iyl.) + z.t.(-ile) + eylem:

2415 Aklımı peynir ekmekle yemek

1.1.48 d.t.(-da) + özne + eylem:

2621 Araya soğukluk girmek

1.1.49 d.t. (-a) + özne (-iyl.) + eylem:

2473 Allaha bir can borcu olmak

2878 Azraile bir can borcu kalmak (olmak)

1.1.50 d.t. (-a) + b. 'siz nesne + eylem

2239 Ağzılara sakız olmak

2253 Ağza kilit vurmak

2357 Akıllara durgunluk vermek

2370 Akıntıya kürek çekmek

2529 Altın leğene kan kusmak

2844 Aydedeye misafir olmak

1.1.51 d.t. (-iyl.-a) + özne + eylem

2284 Ağzına tad bulaşmak

2609 Aralarına kara kedi girmek

2779 Ayaklarına kara su inmek

1.1.52 d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem

2250 Ağrısız başına kaşbastı bağlamak2275 Ağzına bir kemik atmak2276 Ağzına bir parmak bal çalmak2277 Ağzına bir şey koymamak2280 Ağzına (diline) kira istemek2283 Ağzına taş almak2400 Aklına yer etmek2568 Anasından doğduğuna pişman etmek (Birini)2635 Arının yuvasına çöp dürtmek2751 At yerine eşek bağlamak2771 Ayağına bağ olmak (Biri, bir durum)2777 Ayağına ip takmak2780 Ayağına pabuç olamamak

1.1.53 d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne (-iyl.) + eylem:

2790 Ayağının altına karpuz kabuğu koymak

1.1.54 d.t. (-iyl.-a) + z.t. (-ile) + eylem:

2272 Ağzına aptesle almak (Birin adı)

1.1.55 d.t. (-da) + özne (-iyl.) + eylem:

2604 Arada kan bulaşığı olmak

1.1.56 d.t. (-da) + z.t. (-gibi) + eylem:

2230 Ağızda sakız gibi çiğnemek

1.1.57 d.t. (-iyl.-da) + g.özne ve ya s.ö. + eylem:

2286 Ağzında bakla ıslanmak

2297 Ağzında yaş kalmamak

2602 Aralarında karlı dağlar olmak

2674 Art eteğinde namaz kılınmak

1.1.58 d.t. (-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2229 Ağzından laf (söz) çekmek (çalmak)

1.1.59 d.t. (-iyl.-dan) + özne + eylem:

2288 Ağzından bal akmak

2523 Altından Çapanoğlu çıkmak

2609 Aralarından kara kedi geçmek

2610 Aralarından su sızmamak

1.1.60 d.t. (-iyl.-dan) +özne (-iyl.) + eylem:

2405 Aklından zoru olmak

2594 Aptesinden şüphesi olmamak

2631 Ardından sapan taşı yetişmemek

1.1.61 d.t. (-iyl.-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2111 Aba altından değnek göstermek

2295 Ağzından laf almak

1.1.62 d.t. (-iyl.-dan) + b. 'li nesne + eylem:

2287 Ağzından baklayı çıkarmak

1.1.63 d.t. (-iyl.-dan) + z.t. (-ile) + eylem:

2290 Ağzından dirhemle çıkmak

1.1.64 z.t. + b. 'siz nesne + eylem:

2859 Ayrı baş çekmek

1.1.65 z.t. (-sız) + d.t. (-a) + eylem:

2596 Aptessiz yere basmamak

1.1.66 z.t. (-sa) + b. 'siz nesne + eylem:

2519 Altına yapışsa toprak olmak

2519 Altın tutsa bakır kesilmek

1.1.67 z.t. (-sonra) + b. 'li nesne (-iyl.)+ eylem:

2708 At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak

1.1.68 z.t. (-ken) + b. 'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

2368 Akım derken bokum demek

1.1.69 z.t. (-iyl.-gibi) + b. 'siz nesne + eylem:

2333 Ahfeş 'in keçisi gibi baş sallamak

1.1.70 z.t. (-iyl.-gibi) + b. 'li nesne + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki tarafı kesmek

1.1.71 z.t. (-iyl.-gibi) + z.t. (-lı) + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki taraflı kesmek

1.1.72 z.t. (-iyl.-göre) + b. 'siz nesne + eylem:

2799 Yorganına göre ayak uzatmak (Ayağımı yorganına göre uzatmak)

1.1.73 z.t. (-iyl.-ile) + b. 'li nesne (-iyl) + eylem:

2671 Art ayağı ile kulağını kaşımak

1.1.74 z.t. (-iyl.-ile) + d.t. (-a) + eylem:

2806 Ayağıyla tuzığa düşmek

1.1.75 e.t. (-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

2154 Açlıktan nefesi kokmak

1.1.76 e.t. (-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2153 Açlıktan köpük kusmak

1.1.77 özne (-iyl.) + z.t. + z.t. + eylem:

2257 Ağız bir karış açık kalmak

1.1.78 d.t. (-da) + özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2343 Ahrette on parmağı yakasında olmak

1.1.79 d.t. (-da) + z.t. (-kadar) + özne + eylem:

2602 Arada dağlar kadar fark olmak

1.1.80 z.t. (-sa) + özne (-iyl.) + d.t. (-da) + eylem:

2204 Ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak

1.1.81 z.t. (-iyl.-ı) + d.t.(-iyl.-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2634 Arının dikenini görüp balımdan el çekmek

1.1.82 e.t. (-dan) + d.t.(-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2152 Açlıktan göbeğine taş bağlamak

1.1.83 b. 'siz nesne + (eylem) + b. 'siz nesne + eylem:

2232 Ağız (vermemek) dil vermemek

2501 Allem (etmek) kallem etmek

1.1.84 özne + b. 'siz nesne + (eylem) + özne + b. 'siz nesne + eylem:

2816 Ayaklar baş (olmak) başlar ayak olmak

1.1.85 b. 'li nesne (-iyl.)+ d.t (-a) + (eylem) + b. 'li nesne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2470 Ali 'nin külahını Veli 'ye (giydirmek) Veli 'nin külahını Ali 'ye giydirmek

1.1.86 d.t. (-a) + b. 'siz nesne + (eylem) + d.t. (-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2704 Ata et (vermek) ite ot vermek

1.1 87 d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + (eylem) + d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2704 Atın önüne et (koymak), itin önüne ot koymak

1.1.88 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimler:

Bu alt başlıkta toplanan deyimler, sonda bulunan temel ögenin eylemle ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle eylemin kabul ettiği iç ögelere sahiptir. Bunun içindir ki anlam bütünlüğü göz ardı edilirse düz bir mantıkla bu deyimlerde de öge çalışması yapılır. İki tanesi dışında kalan hepsinde -ıp ulaç ekinin kurduğu ögeye zarf tümleci denebilir. Biri görünürde bir nesne, biri de görünürde bir dolaylı tümleç taşımaktadır. Durum böyleyken “Anlamın oluşması için gereken yapı nedir?” sorusu ile deyimler incelendiğinde bunların ayrı bir öge olarak değerlendirilmemesi gerekliliğinin daha doğru olacağı kanısına varılmıştır. Ulaçlı kuruluşlar temel birime sorulan “nasıl” sorularının yanıtı değildir, diğer ikisi de nesne ve dolaylı tümleç bulmak için sorulan sorulara biçimsel olarak yanıt vermektedir. Bunların

yüklem öbeği olarak tek öge biçiminde anlama katıldıkları, anlamı birlikte oluşturdukları görülmektedir. Bu nedenle aşağıda sunulan deyimlerde öge çalışması yapılmamış ve böyle bir alt başlık açılması gerekli görülmüştür.

2150 Açılıp saçılmak

2278 Ağzına bir zeytin verip altına bir tulum tutmak

2293 Ağzından girip burnundan çıkmak

2298 Ağzını açıp gözünü yummak

2467 Alıp vermek

2500 Allayıp pullamak

2524 Altından girip üstünde çıkmak

2623 Arayıp sormak

2624 Arayıp taramak

2676 Asıp kesmek

2684 Astarı yüzünden pahalı olmak

2701 Aşk etmek

2737 Atıp tutmak

2748 Attan inip eşeğe binmek

2831 Ayasofya'da dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek

2849 Ayılıp bayılmak

2880 Az verip çok yalvarmak

1.2 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kişi Çekimine Giren Birimler

Eylemlik öbeği kuruluşundaki deyimlerde sonda bulunan temel ögenin eylemle ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle eylemin deyim kullanıma girdiğinde kişi çekimine girip girmediği, giriyorsa hangi kişilerde çekime girdiği incelenmiş ve eylem dışında kişi çekimine giren diğer birimler de belirlenip alt başlıklar halinde gösterilmiştir.

1.2.1 Eylemlik Öbeğinin Sonunda Yer Alan Eylemin Bütün Kişi Eklerini Alarak Çekime Girdiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

En çok deyim toplandığı bu gruptaki deyimlerde, öbeğin temel ögesi olan ve dilimizin “temel öge sonda bulunur” kuralına uyduğu için sözcük öbeğinin sonunda yer alan eylem çekime girerek, deyim kullanıma girdiğinde bütün kişi eklerini alabilmektedir.

Bu başlık altındaki deyimlerin bir bölümünde eylemlik öbeği içinde iyelik ekli bir sözcük bulunmadığı için, deyim kullanıma girdiğinde anlatımda yalnızca eylem çekimindeki kişi ekinin ifadesiyle yetinilir, deyimde kişi belirleme görevini yalnızca eylem üstlenir.

Yine bu bölümdeki deyimlerin kimilerinde de eylemin bütün kişi çekimlerine açık olmasının nedeni eylemlik öbeğinde iyelik ekli bir sözcük olmasına karşın iyelik öbeğinin birinci ögesi olan sözcüğün “birisinin” değil, “bir şeyin” olmasıdır. İşte bu durumda deyimde kişi ifadesi yalnızca çekimli eylemin kişi ekinde yer alır.

“Acı çektim.”, “Açık kapı bıraktım.”, “Adam etti.”, “Acısını çıkardım.” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.1.1 b.'siz nesne + eylem:

- 2125 Acı çekmek
- 2137 Açık bono vermek
- 2141 Açık kapı bırakmak
- 2148 Açık vermek (Birisini) (2. anlamında)
- 2159 Ad almak
- 2162 Adam etmek
- 2168 Adam olmak
- 2175 Âdet görmek
- 2184 Adım atmamak (Bir yere)
- 2196 Ad takmak
- 2198 Afroz etmek

- 2221 Ağz açmamak
2222 Ağz açtırmamak
2231 Ağz değiştirmek
2234 Ağz eğmek
2241 Ağz satmak
2246 Ağz yapmak
2247 Ağz yaymak
2332 Ah almak
2353 Akıl etmek
2362 Akıl öğretmek
2363 Akıl satmak
2367 Akıl vermek
2452 Aldırış etmemek
2456 Âlem yapmak
2528 Altın kesmek
2544 Aman dedirmek
2545 Aman dilemek
2548 Aman (aman zaman) vermemek
2588 Ant içmek
2589 Ant verdirmek
2590 Ant vermek
2592 Aptes bozmak
2598 Ara bozmak
2599 Ara bulmak
2641 Arka (sirt) çevirmek
2642 Arka çıkmak
2670 Arpalık yapmak
2698 Aşık atmak (Birisıyla)
2703 Aş ermek
2710 Ateş açmak
2711 Ateş almak (3. anlamında)
2716 Ateş etmek

- 2727 Ateş püskürmek
 2730 Ateş yağdırmak
 2744 At oynatmak (Bir alanda, bir konuda)
 2758 Avuç açmak
 2761 Avurt satmak (şişirmek)
 2762 Avurt zavurt etmek
 2808 Ayak atmamak
 2810 Ayak basmak
 2812 Ayak diremek
 2824 Ayak sürümek
 2828 Ayak uydurmak
 2853 Aylık (maaş) bağlamak
 2860 Ayrı seçi yapmak (fark gözetmek)
 2861 Ayrı gayrı bilmemek
 2876 Azizlik etmek

1.2.1.2 b. 'siz nesne (-iyl.) + eylem:

- 2235 Ağız kalabalığı etmek
 2244 Ağız tamburası çalmak
 2465 Alın teri dökmek
 2839 Aybaşı olmak

1.2.1.3 b. 'siz nesne (eylem cümlesi) + eylem:

- 2447 Alçacık (küçük) dağları ben yarattım demek
 2497 Allah yarattı dememek
 2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur demek

1.2.1.4 b. 'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

- 2564 Anan yahşi, baban yahşi demek
 2664 Armudun sapı var, üzümün çöpü var demek

1.2.1.5 b. 'li nesne + eylem:

- 2113 Abayı sermek
- 2114 Abayı yakmak
- 2117 Abliyi kaçırmak
- 2357 Akılları durdurmak
- 2371 Akla kararı seçmek
- 2625 Arayı yapmak
- 2722 Ateşi uyandırmak

1.2.1.6 b. 'li nesne (-iyl.) + eylem:

- 2128 Acısını çekmek (Bir şeyin)
- 2129 Acısını çıkarmak
- 2188 Adını (Bile) anmamak (Bir şeyin)
- 2191 Adını koymak (Bir şeyin)
- 2486 Allahın binasını yıkmak
- 2526 Altını çizmek (sözün)
- 2655 Arkasına almak (Bir işin)
- 2656 Arkasını getirmemek

1.2.1.7 d.t. (-a) + eylem:

- 2133 Açığa çıkarılmak
- 2134 Açığa vurmak
- 2155 Açmaza düşmek
- 2156 Açmaza getirmek (düşürmek)
- 2160 Adama dönmek
- 2199 Afur tafura gelmemek
- 2252 Ağza almamak
- 2372 Akla uymak
- 2471 Al kanlara boyanmak
- 2532 Altmış altıya bağlamak

- 2542 Amana gelmek
 2556 Anadan yeni doğmuşa dönmek
 2606 Arafat 'ta soyulmuş hacıya dönmek
 2618 Araya girmek (Birisi) (1. anlamında)
 2619 Araya gitmek
 2620 Araya koymak
 2622 Araya vermek
 2678 Askıya almak
 2679 Askıya çıkarmak
 2700 Aşka gelmek
 2715 Ateşe atmak (Birini)
 2717 Ateşe tutmak
 2718 Ateşe vermek
 2763 Ayağa kaldırmak
 2764 Ayağa kalkmak
 2852 Aylığa (maaşa) geçmek
 2864 Aza çoğa bakmamak

1.2.1.8 d.t (-iyl.-a) + eylem:

- 2161 Adam yerine koymak
 2164 Adamına düşmek
 2165 Adam içine çıkmak
 2172 Adam sırasına geçmek (girmek)
 2236 Ağız kalabalığına getirmek
 2552 Ana baba eline bakmak
 2629 Ardına (arkasına) düşmek (Bir işin) (2.anlamında)
 2815 Ayaklar altına almak

1.2.1.9 d.t. (-da) + eylem:

- 2146 Açıkta kalmak

- 2601 Arada çıkarmak
- 2603 Arada (aralıkta) kalmak
- 2643 Arkada bırakmak
- 2825 Ayakta kalmak
- 2834 Ayazda kalmak
- 2875 Azınlıkta kalmak

1.2.1.10 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

- 2522 Altında kalmamak
- 2807 Ayak altında kalmak

1.2.1.11 d.t. (-dan) + eylem:

- 2161 Adamdan saymak
- 2605 Aradan çıkmak (1. anlamında)
- 2228 Ağızdan kapmak
- 2534 Alttan (aşağıdan) almak
- 2547 Amansız taraftan yakalamak
- 2645 Arkadan söylemek
- 2646 Arkadan vurmak
- 2648 Arka kapıdan çıkmak

1.2.1.12 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

- 2525 Altından kalkmak

1.2.1.13 z.t. + eylem:

- 2118 Abuk sabuk konuşmak
- 2120 Acele etmek
- 2206 Ağır almak
- 2207 Ağır basmak

- 2216 Ağır işitmek
 2219 Ağır oturmak
 2439 Alan talan olmak (Birisini)
 2441 Al aşağı etmek
 2499 Allak bulmak olmak
 2512 Alt etmek
 2530 Altı okka etmek
 2538 Altüst etmek (olmak)
 2688 Aşağı kalmamak (Bir şeyden, birisinden)
 2723 Ateş kesilmek (Birisini) (1. anlamında)
 2753 Avaz avaz bağırarak
 2866 Az bulmak (görmek)

1.2.1.14 z.t. (-a) + eylem:

- 2121 Aceleye gelmek (Dara gelmek)
 2122 Aceleye getirmek (Dara getirmek)

1.2.1.15 z.t. (-da) + eylem:

- 2827 Ayakta tutmak

1.2.1.16 z.t. (-dan) + eylem:

- 2210 Ağırdan almak
 2536 Alttan güreşmek

1.2.1.17 z.t. (-lı) + eylem:

- 2248 Ağlamaklı olmak

1.2.1.18 z.t. (-sız) + eylem:

- 2157 Aç susuz kalmak

1.2.1.19 z.t. (-iyl.-gibi) + eylem:

- 2202 Agobun kazı gibi bakmak
- 2203 Agobun kazı gibi yutmak
- 2668 Arpacı kumrusu gibi düşünmek
- 2803 Ayağı yanmış it gibi dolaşmak

1.2.1.20 z.t. (-iyl.-kadar) + eylem:

- 2667 Arpa boyu kadar gitmek

1.2.1.21 z.t. (-iyl.-ile) + eylem:

- 2462 Alıcı gözüyle bakmak

1.2.1.22 z.t.(eylem cümlesi) + eylem:

- 2692 Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin diye gezmek

1.2.1.23 b. 'siz nesne + (eylem) + b. 'siz nesne + eylem:

- 2232 Ağız (vermemek) dil vermemek
- 2501 Allem (etmek) kallem etmek

1.2.1.24 b. 'li nesne + d.t. (-a) + eylem:

- 2874 Azı çoğa tutmak (saymak)

1.2.1.25 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl.-a) +eylem:

- 2369 Akını bokuna karıştırmak (Bir şeyin)
- 2527 Altını üstüne getirmek

1.2.1.26 b. 'li nesne + d.t (-iyl.-dan) + eylem:

- 2742 Atlıyı atından indirmek

1.2.1.27 d.t (-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2239 Ağızlarına sakız olmak (Biri)

2253 Ağza kilit vurmak

2370 Akıntıya kürek çekmek

2529 Altın leğene kan kusmak

2844 Aydedeye misafir olmak

1.2.1.28 d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2535 Arının yuvasına çöp dürtmek

2751 At yerine eşek bağlamak

1.2.1.29 d.t. (-da) + z.t. (-gibi) + eylem:

2230 Ağızda sakız gibi çiğnemek

1.2.1.30 d.t. (-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2229 Ağızdan laf (söz) çekmek (çalmak)

1.2.1.31 d.t (-iyl.-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2111 Aba altından değnek göstermek

1.2.1.32 z.t. + b. 'siz nesne + eylem:

2859 Ayrı baş çekmek

1.2.1.33 z.t (-iyl.-gibi) + b. 'siz nesne + eylem:

2333 Ahfeş 'in keçisi gibi baş sallamak

1.2.1.34 z.t. (-ken) + b. 'siz nesne (cümle) + eylem:

2368 Akım derken bokum demek

1.2.1.35 z.t. (-iyl.-gibi) + b. 'li nesne + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki tarafı kesmek

1.2.1.36 z.t. (-sonra) + b. 'li nesne (-iyl.) + eylem:

2708 At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak

1.2.1.37 z.t. (-sız) + d.t (-a) + eylem:

2596 Aptessiz yere basmamak

1.2.1.38 z.t. (-iyl.-gibi) + z.t. (-lı) + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki taraflı kesmek

1.2.1.39 e.t.(-ile) + eylem:

2724 Ateşle oynamak

1.2.1.40 e.t.(-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2153 Açlıktan köpük kusmak

1.2.1.41 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t. (-a) + (eylem) + b. 'li nesne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2470 Ali 'nin külahını Veli 'ye (giydirmek) Veli 'nin külahını Ali 'ye giydirmek

1.2.1.42 d.t.(-a) + b. 'siz nesne + (eylem) + d.t. (-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2704 Ata et (vermek), ite ot vermek

1.2.1.43 d.t (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + (eylem) + d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2704 Atın önüne et (koymak), itin önüne ot koymak

1.2.1.44 z.t. (-iyl.-ip) + d.t. (-iyl.-dan) + b. 'siz nesne + eylem:

2634 Arının dikenini görüp balından el çekmek

1.2.1.45 Öge Çalışması Yapılmayanlar:

- 2150 Açılıp saçılmak
- 2467 Alıp vermek (2.anlamında)
- 2500 Allayıp pullamak
- 2524 Altından girip üstünden çıkmak
- 2623 Arayıp sormak
- 2624 Arayıp taramak
- 2676 Asıp kesmek
- 2701 Aşk etmek
- 2737 Atıp tutmak
- 2748 Attan inip eşeğe binmek
- 2831 Ayasofya 'da dilenip Sultanahmet 'te sadaka vermek
- 2849 Ayılıp bayılmak
- 2880 Az verip çok yalvarmak

1.2.2 Eylemlilik Öbeğinin Temel Ögesi Olan Eylemin Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimine Girebildiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Ögelerin Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerin temel ögesi olan eylemler deyim kullanıma girdiğinde yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. "Afaganlar bastı." örneğinde olduğu gibi.

1.2.2.1 g.özne veya s. ö +eylem:

- 2197 Afaganlar basmak
- 2346 Akan sular durmak
- 2348 Akıl almamak
- 2364 Akıl sır ermemek
- 2432 Al basmak
- 2714 Ateş basmak
- 2723 Ateş kesilmek (2.anlamında)
- 2845 Ay harmanlamak
- 2862 Ay tutulmak

1.2.2.2 g.özne (-iyl.) ve ya s. ö. (-iyl.) + eylem:

- 2135 Açığı çıkmak
- 2617 Arası soğumak
- 2628 Ardı arkası kesilmek
- 2649 Arkası alınmak
- 2650 Arkası kesilmek

1.2.2.3 b. 'siz nesne + eylem:

- 2711 Ateş almak (1. ve 2. anlamında)

1.2.2.4 d.t. (-a) + eylem:

- 2618 Araya girmek (2. anlamında)
- 2833 Ayaza çekmek (hava)

1.2.2.5 d.t. (-da) + eylem:

- 2350 Akılda kalmak
- 2677 Askıda kalmak

1.2.2.6 d.t. (-dan) + eylem:

- 2351 Akıldan çıkmak
- 2605 Aradan çıkmak (2. anlamında)

1.2.2.7 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

- 2615 Arap saçına dönmek
- 2774 Ayağına dolaşmak (dolanmak) (1. anlamında)

1.2.2.8 z.t. + eylem:

2213 Ağır gelmek

2439 Alan talan olmak

2871 Az gelmek (Bir şey)

1.2.2.9 z.t. (-a) + eylem:

2121 Aceleye gelmek

1.2.2.10 z.t. (-iyl.-ile) + eylem:

2769 Ayağı ile gelmek (2. anlamında)

1.2.2.11 z.t. (-iyl.-gibi) + eylem:

2633 Arı kovanı gibi işlemek

1.2.2.12 özne + b. 'li nesne + eylem:

2457 Alev saçağı sarmak

2713 Ateş bacayı sarmak

1.2.2.13 özne + d.t. (-a) + eylem:

2225 Ağız burun birbirine karışmak

2696 Aş deliye kalmak

1.2.2.14 özne. (iyl.) + d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2738 At izi it izine karışmak (it izi at izine karışmak)

1.2.2.15 d.t. (-a) + ö. + eylem:

2621 Araya soğukluk girmek

1.2.2.16 d.t. (-a) + b. ‘siz nesne + eylem:

2357 Akıllara durgunluk vermek

1.2.2.17 d.t. (-iyl.-dan) + ö. + eylem:

2523 Altından Çapanoğlu çıkmak

1.2.2.18 özne. + b. ‘siz nesne + (eylem) özne. +b. ‘siz nesne + eylem:

2816 Ayaklar baş (olmak) başlar ayak olmak

1.2.2.19 Öge Çalışması Yapılmayanlar:

2467 Alıp vermek (1. anlamında)

2684 Astarı yüzünden pahalı olmak

1.2.3 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemin Yalnızca Çoğul Kişi Çekimlerine Girebilmesi ve Bu Deyimlerde Ögelerin Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde eylemlilik öbeğinin eylemlilik ögesinde yer alan eylem, deyim kullanıma girdiğinde -anlam bunu gerektirdiği için- yalnızca çoğul kişi çekimlerine girebilmektedir. “Ağız birliği ettik.”, “Ağız birliği ettiniz.”, “Ağız birliği ettiler.” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.3.1 b. ‘siz nesne (-iyl.) + eylem:

2224 Ağız (söz) birliği etmek

1.2.3.2 d.t. (-a) + eylem:

2223 Ağız ağıza vermek

2640 Arka arkaya vermek

1.2.4 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlik Ögesindeki Eylemle İyelik Ekli Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerdeki Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, sözcük öbeğinin eylemlik ögesini oluşturan eylemdeki kişi eki ile öbekte bu eylemden önce yer alan iyelik ekli sözcüğün bünyesindeki iyelik eki, deyim kullanıma girdiğinde kişi bakımından birbirleriyle uyumlu çekimlere girmektedir. “Ağzıma geleni söyledim.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.4.1 b. ‘li nesne (-iyl.) + eylem:

2279 Ağzına geleni söylemek

2299Ağzını açmamak

2302 Ağzını bozmak

2306 Ağzını kapamak (kendi)

2319 Ağzının tadını bilmek

2322 Ağzını (çenesini) tutmak

2410 Aklını bozmak (Bir şeyle)

2412 Aklını kaybetmek

2414 Aklını oynatmak

2757 Avucunu yalamak

2783 Ayağım alamamak

2784 Ayağımı çekmek (Bir yerden)

2785 Ayağımı çıkarmak

2788 Ayağımı kesmek (Bir yerden) (1. anlamında)

2792 Ayağının bağını çözmek (1. anlamında)

2797 Ayağımı sürmek

1.2.4.2 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2218 Ağırılığınca altın(a) değmek

2274 Ağzına (ağzının içine) baktırmak

2395 Aklına koymak (kendi)

2518 Altına etmek (yapmak)

2756 Avucunun içine almak

2773 Ayağına çağırarak

2789 Ayağının altına almak

1.2.4.3 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

2406 Aklında tutmak (Bir şeyi)

1.2.4.4 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

2292 Ağızından düşürmemek

2294 Ağızından kaçırmak

2403 Aklından (içinden) geçirmek

1.2.4.5 z.t. (-iyl.-ile) + eylem:

2769 Ayağı ile gelmek (1. anlamında)

1.2.4.6 e.t. (-iyl.-dan) + eylem:

2126 Acından ölmek

1.2.4.7 b. 'li nesne (-iyl) + d.t. (-a) + eylem:

2190 Adını .....e çıkarmak

2303 Ağızını havaya açmak

2307 Ağızını kiraya vermek

2597 Arabasını düze çıkarmak

2658 Arkasını (Birine) vermek

2735 Atını sağlam kazığa bağlamak

1.2.4.8 b. 'li nesne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2341 Ahretini mamur etmek

2516 Altın adımı bakır etmek

2786 Ayağını denk almak

2840 Ayda kazandığını günde yemek

1.2.4.9 b.li nesne (-iyl.) + e.t. (-ile) + eylem:

2415 Aklını peynir ekmekle yemek

1.2.4.10 d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2250 Ağrısız başına kaşbastı bağlamak

2277 Ağzına bir şey koymamak

2280 Ağzına (diline) kira istemek

2283 Ağzına taş almak

1.2.4.11 d.t. (-iyl.-a) + z.t. (-ile) + eylem:

2272 Ağzına aptesle almak (Birinın adımı)

1.2.4.12 d.t. (-iyl.-dan) + b. 'li nesne + eylem:

2287 Ağzından baklayı çıkarmak

1.2.4.13 z.t. (-iyl.-göre) + b. 'siz nesne + eylem:

2799 Yorganına göre ayak uzatmak (Ayağını yorganına göre uzatmak)

1.2.4.14 z.t. (-iyl.-ile) + d.t. (-a) + eylem:

2806 Ayağıyla tuzaga düşmek

1.2.4.15 e.t.(-dan) + d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2152 Açlıktan göbeğine taş bağlamak

1.2.5 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcükle Temel Öge Olan Eylemliğin Farklı Kişilerde Çekime Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimler kullanıma girdiğinde eylemlik ögesini oluşturan eylem de, öbekte bu eylemden önce yer alan iyelik ekli sözcük de kendi içlerinde çekime girmekte fakat çekimdeki kişi belirleyicileri kişi bakımından uyum göstermemektedir. “Senin ayağının turabı olayım.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.5.1 b.'siz nesne (-iyl.) + eylem:

2794 Ayağının pabucu olamamak

2796 Ayağının turabı olmak

1.2.5.2 b.'li nesne (-iyl.) + eylem:

2188 Adını (Bile) anmamak (Birisinin)

2192 Adını vermek

2201 Afyonun patlatmak

2300 Ağzını aramak (yoklamak)

2305 Ağzını kapamak

2308 Ağzını kullanmak (satmak) (Birinini)

2313 Ağzının kokusunu çekmek

2316 Ağzının payını (kalayını, ölçüsünü) vermek

2407 Aklını almak

2411 Aklını çalmak (Aklını çelmek) , (Zihnini çelmek)

2570 Anasını ağlatmak

2571 Anasını bellemek

2577 Anasının nikahını istemek

2595 Aptesini vermek

2598 Aralarını bozmak

2657 Arkasını sığamak (sıvazlamak)

2787 Ayağını kaydırmak

2788 Ayağını kesmek (Bir yerden) (2. anlamında)

2792 Ayağının bağını çözmek (2. anlamında)

1.2.5.3 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2273 Ağızına bakmak

2282 Ağızına sıçmak

2310 Ağızının içine bakmak

2391 Aklına düşmek (Birisi) (1. anlamında)

2394 Aklına gelmek (Birisi) (1. anlamında)

2629 Ardına (arkasına) düşmek (Bir kişinin)

2721 Ateşine (narına) yanmak (Birin), (Başı nara yanmak)

2774 Ayağına dolaşmak (dolanmak) (2. anlamında)

2775 Ayağına gelmek (Birisi)

2776 Ayağına gitmek

2778 Ayağına kapanmak

1.2.5.4 d.t. (-iyl.) + eylem:

2401 Aklında kalmak (Birisi)

2653 Arkasında dolaşmak (gezmek)

1.2.4.5 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

2402 Aklından (hatırından) çıkmak (çıkılmamak) (Birisi)

2404 Aklından geçmek (Birisi)

1.2.5.6 d.t. (-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2275 Ağızına bir kemik atmak

2276 Ağızına bir parmak bal çalmak

2771 Ayağına bağ olmak (Birisi)

2777 Ayağına ip takmak

2780 Ayağına pabuç olamamak

1.2.5.7 d.t. (-iyl.-a) + b. ‘siz nesne (-iyl.) + eylem:

2790 Ayağının altına karpuz kabuğu koymak

1.2.5.8 d.t (-iyl.-dan) + b. ‘siz nesne + eylem:

2295 Ağzından laf almak

1.2.6 Kuruluşu Eylemlilik Öbeği Olan Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Bünyesindeki İyelik Ekinde Değişim Yaşayarak Kişi Çekimine Girmesi, Eylemlilik Ögesindeki Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Kullanılması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde eylemden önce yer alan iyelik ekli sözcük, deyim kullanıma girdiğinde iyelik eklerinde değişim yaşayabilmekte bir başka deyişle farklı iyelik eklerini alabilmekte, fakat deyimdeki eylem yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle kullanılabilir. “Adım battı.” , “Adın bile okunmadı.” , “Adı çıktı.” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.6.1 özne (-iyl.) ve ya s.ö. + eylem:

2177 Adı batmak

2178 Adı bile okunmamak

2179 Adı çıkmak

2181 Adı kalmak

2182 Adı karışmak

2249 Ağrısı tutmak

2317 Ağzının suyu akmak

2318 Ağzının tadı bozulmak (kaçmak)

2327 Ağzı sulanmak

2330 Ağzı yanmak (Bir şeyden)

2334 Ahı çıkmak

2336 Ahı tutmak (Birini bir kimsenin)

2375 Akli almamak

- 2382 Akli çıkmak
 2383 Akli durmak
 2384 Akli ermek
 2387 Akli gitmek
 2389 Akli karışmak
 2390 Akli kesmek
 2398 Akli takılmak (Zihni takılmak)
 2508 Alnının damarı çatlamak
 2546 Amanı kesilmek
 2565 Anası ağlamak
 2593 Aptesi gelmek
 2720 Ateşi düşmek
 2755 Avucu kaşınmak
 2765 Ayağı alışmak
 2766 Ayağı dolaşmak
 2767 Ayağı düşmek
 2855 Ayrılmak kabarmak

1.2.6.2 b.t. 'siz (-iyl.) + eylem:

- 2312 Ağzının kaşığı olmamak

1.2.6.3 b.t. 'li (-iyl.) + eylem:

- 2798 Ayağını vurmak (Ayakkabı)

1.2.6.4 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

- 2215 Ağırına gitmek
 2391 Aklına düşmek (Bir şey) (2. anlamında)
 2392 Aklına esmek
 2394 Aklına gelmek (gelmemek) (Bir şey) (2. anlamında)
 2396 Aklına sığmamak

2398 Aklına takılmak

2775 Ayağına gelmek (Bir şey) (2. anlamında)

1.2.6.5 d.t (-iyl.-da) + eylem:

2401 Aklında kalmak (Bir şey)

1.2.6.6 d.t (-iyl.-dan) + eylem:

2291 Ağzından dökülmek

2402 Aklından (hatırından) çıkmak (çıkılmamak) (Bir şey)

2404 Aklından geçmek (Bir şey)

1.2.6.7 özne (-iyl.) + b. 'siz nesne + eylem:

2271 Ağız laf yapmak

2328 Ağız süt kokmak

1.2.6.8 özne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2661 Arkası yere gelmemek

2766 Ayakları birbirine dolaşmak

2768 Ayağı düze basmak

2800 Ayağı (ayakları) suya ermek

2805 Ayağı (ayakları) yere değmemek

1.2.6.9 özne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2127 Acısı içine (yüreğine) çökmek (işlemek)

2263 Ağız çiriş çanağına dönmek

1.2.6.10 özne (-iyl.) + d.t (-da) + eylem:

2337 Ahı yerde kalmamak

1.2.6.11 özne (-iyl.) + d.t. (-dan) + eylem:

2414 Akli zıvanadan çıkmak

2804 Ayağı yerden kesilmek

1.2.6.12 özne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2257 Ağı açık kalmak

2697 Aşığı bey oturmak

2817 Ayakları geri geri gitmek

1.2.6.13 özne (-iyl.) + z.t. (-dan) + eylem:

2417 Akli sonradan gelmek

1.2.6.14 b. 'li nesne (-iyl.) + özne + eylem:

2301 Ağızını bıçak açmamak

1.2.6.15 d.t.(-a) + özne (-iyl.) + eylem:

2878 Azraile bir can borcu kalmak (olmak)

1.2.6.16 d.t.(-iyl.-a) + özne + eylem:

2284 Ağızına tad bulaşmak

2779 Ayaklarına kara su inmek

1.2.6.17 d.t.(-iyl.-a) + b. 'siz nesne + eylem:

2400 Aklına yer etmek

2771 Ayağına bağ olmak (Bir durum)

1.2.6.18 d.t. (-iyl.-da) + özne ve ya s.ö. + eylem:

2286 Ağızında bakla ıslanmamak

2297 Ağzında yaş kalmamak

2674 Art eteğinde namaz kılınmak

1.2.6.19 d.t. (-iyl.-dan) + özne. + eylem:

2288 Ağzından bal akmak

1.2.6.20 d.t. (-iyl.-dan) + özne (-iyl.). + eylem:

2631 Ardından sapan taşı yetişmemek

1.2.6.21 d.t. (-iyl.-dan) + z.t. (-ile.) + eylem:

2290 Ağzından dirhemle çıkmak

1.2.6.22 e.t. (-dan) + özne(-iyl.) + eylem:

2154 Açlıktan nefesi kokmak

1.2.6.23 özne (-iyl.) + z.t + eylem:

2257 Ağzı bir karış açık kalmak

1.2.7 Eylemlik öbeği Kuruluşundaki Deyimde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Yalnızca Çoğul İyelik Eklerini Alarak Çekime Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde çoğul iyelik eki taşıyan bir sözcük, deyim kullanıma girdiğinde iyelik ekinde -anlam bunu gerektirdiği için- yalnızca çoğul iyelik eklerini almak koşuluyla bir değişim yaşamakta, eylemse bütün kullanımlarda yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Aramız açıldı.”, “Aranız açıldı.”, “Araları açıldı.” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.7.1 g.özne (-iyl.) veya s.ö. + eylem:

2240 Ağzları uymak

2607 Araları açılmak (Bozulmak)

1.2.7.2 özne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2613 Araları yağ bal olmak

1.2.7.3 d.t. (-iyl.-a) + özne + eylem:

2609 Aralarına kara kedi girmek

1.2.7.4 d.t. (-iyl.-dan) + özne + eylem:

2609 Aralarından kara kedi geçmek

2610 Aralarından su sızmamak

1.2.8 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Yalnızca Çoğul İyelik Eklerini Alarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altında gösterdiğimiz bir deyimde, eylemlilik ögesindeki eylem, deyim kullanıma girdiğinde yerini “var” sözcüğüne bıraktığı için çoğul iyelik ekini taşıyan sözcük (aralarında) yalnızca çoğul olmak üzere başka bir iyelik eki alabilmekte, “var” sözcüğü de 3. tekil kişi bildirme ekini alarak çekime girebilmektedir. “Aramızda karlı dağlar var(dır).” , “Aranızda karlı dağlar var(dır).” , “Aralarında karlı dağlar var(dır).” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.8.1 d.t (-iyl.-da) + özne + eylem:

2602 Aralarında karlı dağlar olmak

1.2.9 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Sözcüğün Bütün İyelik Eklerini Alarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerin bir bölümünde eylemlilik öbeğine adını veren temel öge olan eylem düşüme uğrar. Deyimde yer alan iyelik ekli sözcük anlam için gerekli olan iyelik ekini seçerek değişime uğrar. Başka bir deyişle kişi değişikliğine açıktır. Düşüme uğrayan eylemin yerine hiçbir şey yerleşmez. Deyim düşüme uğramış eylemin önündeki sözcükle, bildirme eki (-dir) nin düşüme uğradığı bir ad cümlesi biçiminde kullanılacağı gibi, bir eylem cümlesi olarak da kullanılabilir. “Alnımda (alnıma) yazılmış(tır).” ,” Alnımda (alnıma) yazılmış.” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.9.1 b. ‘siz nesne (-iyl.) + eylem:

2505 Alnında (alnına) yazılmış olmak

1.2.9.2 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

22791 Ayağının altında olmak (Bir yer, birinin)

1.2.9.3 özne (-iyl.) + d.t. (-da) + eylem:

2651 Arkası mihrapta olmak

Kimi eylemlilik öbeği kuruluşundaki deyimlerde de sözcük öbeğinin temel ögesi olarak sonda yer alan eylem, deyim kullanıma girdiğinde yerini “var” veya “yok” sözcüklerine bırakırken, sözcük öbeğinde yer alan iyelik ekli sözcük anlama uygun olarak hangi kişi iyelik eki gerekiyorsa onu alarak değişime uğrar. Deyim bildirme ekini (-dır) düşürmüş bir ad cümlesi kuruluşunda kullanılır. “Benim de ondan aşağı kalır yerim yok(tır).” örneğinde olduğu gibi.

1.2.9.4 özne (-iyl.) + eylem:

2687 Aşağı kalır yeri olmamak

1.2.9.5 d.t. (-a) + özne (-iyl.) + eylem:

2473 Allaha bir can borcu olmak

2878 Azraile bir can borcu olmak

1.2.10 Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Hem Sözcük Öbeğini Kuran Eylemin Hem de İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde sonda yer alan eylem, deyim kullanıma girdiğinde bütün kişi eklerini alarak, diğer öğelerdeki iyelik ekli iki sözcük de iyelik eklerinde, eylemin aldığı kişi ekiyle uyumlu bir değişim yaşayarak çekime girmektedir. “Aklımı başıma aldım.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.10.1 b. ‘li nesne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2408 Aklımı başına almak

1.2.10.2 b. ‘li nesne (-iyl.) + z.t. (-iyl.-göre) + eylem:

2799 Ayağımı yorganına göre uzatmak

1.2.10.3 z.t. (-iyl.-ile) + b. ‘li nesne (-iyl.) + eylem:

2671 Art ayağı ile kulağımı kaşımak

1.2.10.4 Öge çalışması yapılmayanlar:

2298 Ağzını açıp gözünü yummak

1.2.11 Eylemlik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu, Eyleminde Onlardan Farklı Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, iyelik ekli iki sözcük, deyim kullanıma girdiğinde iyelik ekleri kişi bakımından birbirleriyle uyumlu bir değişim yaşayarak, eylem de onlardan farklı kişi eklerini alarak çekime girmektedir. “ Anamdan doğduğuma pişman ettin.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.11.1 d.t. (iki-iy.) + b. ‘siz nesne + eylem:

2568 Anasından doğduğuna pişman etmek (Birini)

1.2.11.2 Öge çalışması yapılmayanlar:

2278 Ağzına bir zeytin verip altına bir tulum tutmak

2293 Ağzından girip burnundan çıkmak

1.2.12 Kuruluşu Eylemlik Öbeği Olan Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, iyelik eki taşıyan iki sözcüğün bünyesindeki iyelik ekleri, deyim kullanıma girdiğinde birbirleriyle uyumlu olarak değişim yaşamakta, eylemse bütün kullanımlarda yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Afyonum başıma vurdu.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.12.1 özne (iki-iy.) + eylem:

2861 Ayrısı gayrısı olmamak

1.2.12.2 özne (-iy.) + d.t.(-iy.-a) + eylem:

2200 Afyonu (Baharı) başına vurmak

2270 Ağzı kulaklarına varmak

2376 Akli başına gelmek

2381 Akli bokuna karışmak

2393 Aklına gelen başına gelmek

2451 Aldığı aptes ürküttüğü kurbağaya değmemek

2760 Avurdu avurduna geçmek

1.2.12.3 özne(-iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2379 Akli başından gitmek

1.2.12.4 b. 'li nesne (-iyl.) + özne (-iyl.) + eylem:

2289 Ağzından çıkamı kulağı işitmek

2289 Ağzından çıkan sözü kulağı duymamak

1.2.12.5 b. 'li nesne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2409 Aklını başından almak (Bir şey, birinin)

1.2.13 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği Deyimlerde Eylemlilik Öbeğinin Temel Ögesi Olan Eylemin Yerini Başka Sözcüklere Bırakması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişı

Bu başlık altındaki deyimlerde, eylemlilik öbeğinin temel ögesi olan eylem, deyim kullanıma girdiğinde yerini “var” , “yok” ya da “değil” sözcüklerinden birine bıraktığı için iyelik ekli iki sözcükteki iyelik ekleri kişi açısından birbirleriyle uyumlu bir değişim yaşayarak kullanılmaktadır. “Ayrımız gayrımız yok.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.13.1 özne (iki -iyl.) + eylem:

2861 Ayrıısı gayrıısı olmamak

1.2.13.2 özne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-da) + eylem:

2380 Akli başında olmamak

1.2.13.3 d.t.(-iyl.-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

2045 Aklından zoru olmak

2594 Aptesinden şüphesi olmamak

1.2.14 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli İki Sözcüğün Birbirinden Farklı Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, iyelik eki taşıyan iki sözcüğün bünyesindeki iyelik ekleri, deyim kullanıma girdiğinde birbirinden farklı olarak değişim yaşamakta, eylemse bütün kullanımlarda yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Ahrette on parmağım yakanda olacak.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.14.1 d.t. (-da) + özne(-iyl.) + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2343 Ahrette on parmağı yakasında olmak

1.2.15 Eylemlilik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Üç Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, iyelik eki taşıyan üç sözcüğün bünyesindeki iyelik ekleri, deyim kullanıma girdiğinde birbirleriyle uyumlu olarak değişim yaşamakta, eylemse bütün kullanımlarda yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.15 1 özne (2 tane -iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2569 Anasından emdiği süt burnundan gelmek

1.2.16 Eylemlilik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Üç Sözcükten Birinciyle Üçüncünün Sözcük Öbeğini Kuran Eylemle Uyumlu, İkincinin Hep 3.Tekil iyelikli Olarak Kişi Çekimine Girmesi ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi

1.2.16.1 b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl.-a) + eylem:
2793 Ayağının pabucunu başına giymek

1.2.17 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan -sa Ekini Alan Bir Sözcüğün Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, koşul önermesinde yer alan -sa ekini taşıyan sözcük, deyim kullanıma girdiğinde bütün kişi eklerini alarak çekime girebilmekte, eylemlilik ögesindeki eylemse yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Altına yapışsaam toprak olur.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.17.1 z.t. (-sa) + b. ‘siz nesne + eylem:

2519 Altına yapışsa toprak olmak
2519 Altın tutsa bakır kesilmek

1.2.18 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yer Alan İyelik Ekli Bir Sözcükle -sa Eklini Alan Bir Sözcüğün Birbirleriyle Uyumlu Olarak Kişi Çekimine Girdiği, Eylemin de Yalnızca 3. Tekil Kişi Çekimiyle Yer Aldığı Deyimler ve Bu Deyimlerde Öğe Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimde, iyelik ekli bir sözcük ve koşul önermesindeki -sa ekini taşıyan sözcük deyim kullanıma girdiğinde birbirleriyle uyumlu olarak kişi çekimine girebilirlerken eylem yalnızca 3.tekil kişi çekimine girebilmektedir. “Ağaca çıksaam pabucum yerde kalmaz.” örneğinde olduğu gibi.

1.2.18.1 z.t. (-sa) + özne(-iyl.) + d.t.(-da) + eylem:

2204 Ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak

1.2.19 Eylemlilik Öbeği Kuruluşlu Deyimlerin Nesne Ögesinde Yer Alan İç Cümlelerin Yüklemine Kişi Çekimine Girdiği Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyim, eylemlilik ögesindeki eylemin düştüğü bir kullanıma da sahip olduğu için, bu deyimde kişi çekimine girme işi nesne ögesinde yer alan iç cümlelerin yüklemine kalmıştır. “Alçacık dağları sen mi yarattın?” örneğinde olduğu gibi.

1.2.19.1 b. ‘siz nesne (cümle) + eylem:

2447 Alçacık dağları ben yarattım demek

1.2.20 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yargının Bildirme Ekleriyle veya “Var” , “Yok” , “Değil” Sözcükleriyle Karşılanması ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi

Bu başlık altındaki deyimlerde, eylemlilik ögesindeki eylem, deyim kullanıma girdiğinde yerini “var”, “yok”, “değil” sözcüklerinden birine bıraktığı için kişi çekimi, düşen eylemden önceki birimin ya da yukarıdaki sözcüklerden birinin aldığı bildirme ekiyle sınırlı kalmaktadır.

Bu gruptaki deyimlerin bir bölümünde iyelik eki olmadığı, bir bölümünde de iyelik ekinin geriye bağlantı kurduğu sözcük “birisinin” değil “bir şeyin” olduğu için deyimler kullanıma girdiğinde iyelik eki düzeyinde de bir kişi çekimi yaşanmamaktadır. “Bu işin altı yaş(tır).” , “Sen işin alayındasın.” , “Bu senin yaptığın akıl karı değil(dir).” örneklerinde olduğu gibi.

1.2.20.1 özne (-iyl.) + eylem:

2683 Aslı astarı olmamak

1.2.20.2 b.'siz nesne + eylem:

2543 Aman aman (Bir şey) olmamak

2867 Az buz (Bir şey) olmamak

1.2.20.3 b.'siz nesne (-iyl) + eylem:

2355 Akıl karı olmamak

2873 Az günün adamı olmamak

1.2.20.4 b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

2564 Anan yahşi baban yahşi demek

1.2.20.5 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

2444 Alayında olmak

1.2.20.6 özne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2531 Altı yaş olmak (Bir işin)

1.2.20.7 d.t. (-da) + özne (iyl.) + eylem:

2604 Arada kan bulaşığı olmak

1.2.20.8 d.t.(-da) + z.t. (-kadar) + özne + eylem:

2602 Arada dağlar kadar fark olmak

1.2.20.9 Öğe çalışması yapılmayanlar:

2684 Astarı yüzünden pahalı olmak

1.3 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Dışındaki Öğelerin Yapısı

Çalışmanın bu bölümüne kadar eylemlik öbeklerindeki eylemin özellikleri üzerinde duruldu. Bu bölümde ise “Eylemlik Öbeği Yapısındaki Deyimlerin Öge Dizilişi” başlığında öğelerine ayrılan deyimlerin bu öğelerinin yapısı incelenmiş ve bu yapılar alt başlıklar halinde gösterilmiştir.

1.3.1 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Öğeler:

1.3.1.1 Öznesi Belirtili Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.1.1.1 g.özne (-iyl.) veya s.ö. + eylem:

- 2135 (Bir şeyin) Açığı çıkmak
- 2177 (Birin'in) Adı batmak
- 2178 (Birin'in) Adı (bile) okunmamak
- 2179 (Birin'in) Adı çıkmak
- 2181 (Birin'in) Adı kalmak
- 2182 (Birin'in) Adı karışmak
- 2240 (Onların) Ağzları uymak
- 2249 (Birin'in) Ağrısı tutmak
- 2317 (Birin'in) Ağzının suyu akmak
- 2318 (Birin'in) Ağzının tadı bozulmak (kaçmak)
- 2327 (Birin'in) Ağzı sulanmak
- 2330 (Birin'in) Ağzı yanmak (Bir şeyden)
- 2334 (Birin'in) Ahı çıkmak
- 2336 (Birin'in) Ahı tutmak (Birini, bir kimsenin)
- 2375 (Birin'in) Aklı almamak
- 2382 (Birin'in) Aklı çıkmak
- 2383 (Birin'in) Aklı durmak
- 2384 (Birin'in) Aklı ermek
- 2387 (Birin'in) Aklı gitmek

- 2389 (Birin'in) Aklı karışmak
- 2390 (Birin'in) Aklı kesmek
- 2398 (Birin'in) Aklı takılmak (Zihni takılmak)
- 2508 (Birin'in) Alınının damarı çatlamak
- 2546 (Birin'in) Amanı kesilmek
- 2565 (Birin'in) Anası ağlamak
- 2593 (Birin'in) Aptesi gelmek
- 2607 (Onların) Araları açılmak (bozulmak)
- 2617 (Bir şeyin) Arası soğumak
- 2628 (Bir şeyin) Ardı arkası kesilmemek
- 2649 (Bir şeyin) Arkası alınmak
- 2650 (Bir şeyin) Arkası kesilmek
- 2683 (Bir şeyin) Aslı astarı olmamak
- 2687 (Birin'in) (Bir şeyin) Aşağı kalır yeri olmamak
- 2720 (Birin'in) Ateşi düşmek
- 2755 (Birin'in) Avucu kaşınmak
- 2765 (Birin'in) Ayağı alışmak
- 2766 (Birin'in) Ayağı dolaşmak
- 2767 (Birin'in) Ayağı düşmek
- 2855 (Birin'in) Ayrarı kabarmak
- 2861 (Onların) Ayrısı gayrısı olmamak

1.3.1.1.2 özne (-iyl.) + b. 'siz nesne + eylem:

- 2271 (Birin'in) Ağzı laf yapmak
- 2328 (Birin'in) Ağzı süt kokmak

1.3.1.1.3 özne (-iyl.) + d.t (-a) + eylem:

- 2661 (Birinin) Arkası yere gelmemek
 2766 (Birinin) Ayakları birbirine dolaşmak
 2768 (Birinin) Ayağı düze basmak
 2800 (Birinin) Ayağı (ayakları) suya ermek
 2805 (Birinin) Ayağı (ayakları) yere değmemek

1.3.1.1.4 özne (-iyl.) + d.t (-iyl.-a) + eylem:

- 2127 (Bir şeyin) Acısı (birinin) içine (yüreğine) çökmek (işlemek)
 2200 (Birinin) Afyonu (baharı) (kendi) başına vurmak
 2263 (Birinin) Ağzı çiriş çanağına dönmek
 2270 (Birinin) Ağzı (kendi) kulaklarına varmak
 2376 (Birinin) Aklı (kendi) başına gelmek
 2381 (Birinin) Aklı (kendi) bokuna karışmak
 2760 (Birinin) Avurdu (kendi) avurduna karışmak

1.3.1.1.5 özne (-iyl.) + d.t (-da) + eylem:

- 2337 (Birinin) Ahı yerde kalmamak
 2651 (Birinin) Arkası mihrapta olmak

1.3.1.1.6 özne (-iyl.) + d.t (-iyl.-da) + eylem:

- 2380 (Birinin) Aklı (kendi) başında olmamak

1.3.1.1.7 özne (-iyl.) + d.t (-dan) + eylem:

- 2414 (Birinin) Aklı zıvanadan çıkmak
 2804 (Birinin) Ayağı yerden kesilmek

1.3.1.1.8 özne (-iyl.) + d.t (-iyl.-dan) + eylem:

2379 (Birinin) Akli (kendi) başından gitmek

2569 (Birinin) Anasından emdiği süt (kendi) burnundan gelmek

1.3.1.1.9 özne (-iyl.) + z.t + eylem:

2257 (Birinin) Ağzı açık kalmak

2531 (Bir işin) Altı yaş olmak

2613 (Onların) Araları yağ bal olmak.

2697 (Birinin) Aşığı bey oturmak

2817 (Birinin) Ayakları geri geri gitmek

1.3.1.1.10 özne (-iyl.) + z.t (-da) + eylem:

2417 (Birinin) Akli sonradan gelmek

1.3.1.1.11 d.t (-a) +özne (-iyl.) + eylem:

2473 Allaha (birinin) bir can borcu kalmak (olmak)

2878 Azraile (birinin) bir can borcu kalmak (olmak)

1.3.1.1.12 d.t (-iyl.-dan) +özne (-iyl.) + eylem:

2405 (Birinin) (kendi) Aklından zoru olmak

2594 (Birinin) (kendi) Aptesinden şüphesi olmamak

1.3.1.1.13 e.t (-dan) +özne (-iyl.) + eylem:

2154 (Birinin) Açlıktan nefesi kokmak

1.3.1.1.14 özne (-iyl) + z.t. + z.t. +eylem :

2257 (Birinin) Ağzı bir karış açık kalmak.

1.3.1.1.15 d.t.(-da) + özne + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2343 Ahrette (birinin) on parmağı (başka birinin) yakasında olmak
sıfat tamlaması

1.3.1.1.16 z.t. (-sa) + özne (-iyl) + d.t. (-da) + eylem:

2204 Ağaca çıksa (birinin) pabucu yerde kalmamak

1.3.1.2 Belirtisiz Nesnesi Belirtili Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.1.2.1 b.'siz nesne(-iyl.) + eylem:

2312 (Birinin) Ağzının kaşığı olmamak

2794 (Başka birinin) Ayağının pabucu olamamak

2796 (Başka birinin) Ayağının turabı olmak

2873 Az günün adamı olmak
sıfat tam.

1.3.1.3 Belirtili Nesnesi Belirtili Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.1.3.1 b.'li nesne(-iyl.) + eylem:

2128 (Bir şeyin) Acısını çekmek

2129 (Bir şeyin) Acısını çıkarmak

2188 (Bir kimsenin) (Bir şeyin) Adını bile anmamak

2191 (Bir şeyin) Adını koymak

2192 (Başka birinin) Adını vermek

2201 (Başka birinin) Afyonunu patlatmak

2300 (Başka birinin) Ağzını aramak (yoklamak)

2305 (Başka birinin) Ağzını kapamak

2308 (Başka birinin) Ağzını kullanmak (satmak)

2313 (Başka birinin) Ağzının kokusunu çekmek

2316 (Başka birinin) Ağzının payını (kalayını, ölçüsünü) vermek

- 2319 (Kendi) Ağzının tadını bilmek
- 2407 (Başka birinin) Aklını almak
- 2411 (Başka birinin) Aklını çalmak (çelmek)
- 2486 Allahın binasını yıkmak
- 2526 (Sözün) Altını çizmek
- 2570 (Başka birinin) Anasını ağlatmak
- 2571 (Başka birinin) Anasını bellemek
- 2577 (Başka birinin) Anasının nikahını istemek
- 2595 (Başka birinin) Aptesini vermek
- 2598 (Onların) Aralarını bozmak
- 2599 (Onların) Aralarını bulmak
- 2655 (Bir işin) Arkasını almak
- 2656 (Bir işin) Arkasını getirmemek
- 2657 (Başka birinin) Arkasını sığamak (sıvazlamak)
- 2787 (Başka birinin) Ayağını kaydırmak
- 2788 (Başka birinin) Ayağını kesmek (Bir yerden) (2.anlamında)
- 2792 (Başka birinin) (kendi) Ayağının bağı nı çözmek
- 2798 (Birinin) Ayağını vurmak

1.3.1.3.2 b.'li nesne + özne + eylem:

- 2301 (Birinin) Ağzını bıçak açmamak

1.3.1.3.3 b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl.-a) + eylem:

- 2369 (Bir şeyin) Akını (kendi) bokuna karıştırmak
- 2527 (Bir şeyin) Altını (kendi) üstüne getirmek
- 2793 (Kendi) Ayağının pabucunu (kendi) başına giymek

1.3.1.3.4 b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl.-dan) + eylem:

- 2409 (Birinin) Aklını (kendi) başından almak

1.3.1.3.5 z.t (-sonra) + b.'li nesne (-iyl.-dan) + eylem:

2708 At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak

1.3.1.3.6 b.'li nesne (-iyl.) + d.t. (-a) + (eylem) + b.'li nesne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2470 Ali'nin külahını Veli'ye (giydirmek) Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek

1.3.1.4 Dolaylı Tümluç Ögesi Belirtili Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.1.4.1 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2164 (İşin) Adamına düşmek

2215 (Birinin) Ağına gitmek

2273 (Başka birinin) Ağına bakmak

2274 (Kendi) Ağzının içine baktırmak

2282 (Başka birinin) Ağına sıçmak

2310 (Başka birinin) Ağzının içine bakmak

2391 (Birinin) Aklına düşmek

2392 (Birinin) Aklına esmek

2394 (Birinin) Aklına gelmek (gelmemek)

2395 (Başka birinin) Aklına koymak (2. anlamında)

2398 (Birinin) Aklına takılmak

2629 (Bir kişinin) (Bir işin) Ardına (arkasına) düşmek

2721 (Başka birinin) Ateşine yanmak

2756 (Kendi) Avucunun içine almak

2774 (Başka birinin) Ayağına dolaşmak (dolanmak) (2. anlamında)

2775 (Birinin) Ayağına gelmek

2776 (Başka birinin) Ayağına gitmek

2778 (Başka birinin) Ayağına kapanmak

2789 (Kendi) Ayağının altına almak

1.3.1.4.2 d.t. (-iyl.-da) + eylem:

- 2401 (Birinin) Aklında kalmak
 2444 (İşin) Alayında olmak
 2522 (İyiliğin ya da kötülüğün) Altında kalmamak
 2653 (Başka birinin) Arkasında dolaşmak (gezmek)
 2791 (Birinin) Ayağının altında olmak (Bir yer)

1.3.1.4.3 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

- 2291 (Birinin) Ağzından dökülmek
 2402 (Birinin) Aklından (hatırından) geçmek
 2404 (Birinin) Aklından geçmek
 2525 (İşin) Altından kalkmak

1.3.1.3.4 d.t. (-iyl.-a) + özne + eylem:

- 2284 (Birinin) Ağzına tad bulaşmak
 2609 (Onların) Aralarına kara kedi girmek
 2779 (Birinin) Ayaklarına kara su inmek

1.3.1.3.5 d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

- 2275 (Başka birinin) Ağzına bir kemik atmak
 2276 (Başka birinin) Ağzına bir parmak bal çalmak
 2402 (Birinin) Aklına yer etmek
 2568 (Kendi) Anasından (kendisinin) doğduğuna pişman etmek (başka birini)
 2635 Arının yuvasına çöp dürtmek
 2771 (Birinin) Ayağına bağ olmak
 2777 (Başka birinin) Ayağına ip takmak
 2780 (Birinin) Ayağına pabuç olamamak

1.3.1.4.6 d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne (-iyl.) + eylem:

2790 (Başka birinin) Ayağının altına karpuz kabuğu koymak

1.3.1.4.7 d.t.(-iyl.-da) + özne veya s.özne + eylem:

2286 (Birinin) Ağzında bakla ıslanmamak

2297 (Birinin) Ağzında yaş kalmamak

2602 (Onların) Aralarında karlı dağlar olmak

2674 (Birinin) Art eteğinde namaz kılınmak

1.3.1.4.8 d.t. (-iyl.-dan) + özne + eylem:

2288 (Birinin) Ağzından bal akmak

2523 (Bir şeyin) Altından Çapanoğlu çıkmak

2609 (Onların) Aralarından kara kedi geçmek

2610 (Onların) Aralarından su sızmamak

1.3.1.4.9 d.t.(-iyl.-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

2631 (Birinin) Ardından sapan taşı yetişmemek

1.3.1.4.10 d.t.(-iyl.-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2295 (Başka birinin) Ağzından laf almak

1.3.1.4.11 d.t.(-iyl.-dan) + z.t.(-ile) + eylem:

2290 (Birinin) Ağzından dirhemle çıkmak

1.3.1.4.12 d.t.(-da) + özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2343 Ahrette (birinin) on parmağı (başka birinin) yakasında olmak

1.3.1.4.13 özne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2127 (Bir şeyin) Acısı (birinin) içine (yüreğine) çökmek (işlemek)

1.3.1.4.14 z.t.(-iyl.-ip) + d.t.(-iyl.-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2634 Arının dikenini görüp (arının) balından el çekmek

1.3.1.4.15 d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne + (eylem) + d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2704 Atın önüne et (koymak) itin önüne ot koymak

1.3.1.4.16 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerde Belirtili Ad Tamlamasının Yer Alışı:

2278 (Birinin) Ağızına bir zeytin verip (birinin) altına bir tulum tutmak

2293 (Birinin) Ağızından girip (birinin) burnundan çıkmak

2524 (Bir şeyin) Altından girip (bir şeyin) üstünden çıkmak

2684 (Bir şeyin) Astarı yüzünden pahalı olmak

1.3.2 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Öğeler

1.3.2.1 Öznesi Belirtisiz Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.2.1.1 özne(-iyl.) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2738 At izi it izine karışmak (it izi at izine karışmak)

1.3.2.1.2 b.'li nesne (-iyl.) + özne (-iyl.) + eylem:

2289 (Birinin) Ağızından çıkanı (kendi) kulağı işitmek

2289 (Birinin) Ağızından çıkan sözü (kendi) kulağı işitmek

1.3.2.1.3 d.t.(-da) + özne (-iyl.) + eylem:

2604 Arada kan bulaşığı olmak

1.3.2.1.4 d.t.(-iyl.-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

2631 Ardından sapan taşı yetişmemek

1.3.2.2 Belirtisiz Nesnesi Belirtisiz Ad Tamlaması Olan Deyimler:

1.3.2.2.1 b.'siz nesne (-iyl.) + eylem:

2224 Ağız (söz) birliği etmek

2235 Ağız kalabalığı etmek

2244 Ağız tamburası çalmak

2355 Akıl kârı olmamak

2465 Alın teri dökmek

2839 Aybaşı olmak

1.3.2.2.2 d.t. (-iyl.-a) + b.'siz nesne (-iyl.) + eylem:

2790 Ayağının altına karpuz kabuğu koymak

1.3.2.3 Belirtili Nesnesi Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.2.3.1 b.'li nesne(-iyl.) + eylem:

2299 (Kendi) Ağızını açmamak

2302 (Kendi) Ağızını bozmak

2306 (Kendi) Ağızını kapamak

2322 (Kendi) Ağızını (çenesini) tutmak

2410 (Kendi) Aklını bozmak (Bir şeyle)

2412 (Kendi) Aklını kaybetmek

2414 (Kendi) Aklını oynatmak

2757 (Kendi) Avucunu yalamak

2783 (Kendi) Ayağını alamamak

2784 (Kendi) Ayağını çekmek (Bir yerden)

2785 (Kendi) Ayağını çıkarmak

2788 (Kendi) Ayağını kesmek (Bir yerden) (1. anlamında)

2797 (Kendi) Ayağını sürümek

1.3.2.3.2 b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-a) + eylem:

- 2190 (Kendi) Adımı .....e çıkarmak
 2303 (Kendi) Ağzını havaya açmak
 2307 (Kendi) Ağzını kiraya vermek
 2597 (Kendi) Arabasını düze çıkarmak
 2658 (Kendi) Arkasını (birine) vermek
 2735 (Kendi) Atını sağlam kazığa bağlamak

1.3.2.3.3 b.'li nesne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

- 2408 (Kendi) Aklını (kendi) başına toplamak

1.3.2.3.4 b.'li nesne (-iyl.) + z.t. + eylem:

- 2341 (Kendi) Ahretini mamur etmek
 2516 (Kendi) Altın adını bakır etmek
 2786 (Kendi) Ayağını denk almak

1.3.2.3.5 b.'li nesne (-iyl.) + z.t.(-da) + eylem:

- 2840 (Kendi) Ayda kazandığını günde yemek

1.3.2.3.6 b.'li nesne (-iyl.) + z.t.(-iyl.-göre) + eylem:

- 2799 (Kendi) Ayağını (kendi) yorganına göre uzatmak

1.3.2.3.7 b.'li nesne (-iyl.) + z.t.(-ile) + eylem:

- 2415 (Kendi) Aklını peynir ekmekle yemek

1.3.2.3.8 z.t. (-iyl.-ile.) + b.'li nesne (-iyl.) + eylem:

- 2671 (Kendi) Art ayağı ile (kendi) kulağını kaşımak

1.3.2.4 Dolaylı Tümleç Ögesi Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.2.4.1 d.t. (-iyl.-a) + eylem:

- 2161 Adam yerine koymak
 2165 Adam içine çıkmak
 2172 Adam sırasına geçmek
 2236 Ağız kalabalığına getirmek
 2395 (Kendi) Aklına koymak
 2396 (Kendi) Aklına sığmamak
 2518 (Kendi) Altına etmek (yapmak)
 2552 Ana baba eline bakmak
ikileme

- 2615 Arap saçına dönmek
 2773 (Kendi) Ayağına çağırarak
 2774 (Kendi) Ayağına dolaşmak (dolanmak) (1. anlamında)
 2815 Ayaklar altına almak

1.3.2.4.2 d.t.(-iyl.-da) + eylem:

- 2406 (Kendi) Aklında tutmak
 2807 Ayak altında kalmak

1.3.2.4.3 d.t. (-iyl.-dan) + eylem:

- 2292 (Kendi) Ağzından düşürmemek
 2294 (Kendi) Ağzından kaçırmak
 2403 (Kendi) Aklından (içinden) geçirmek

1.3.2.4.4 d.t.(-iyl. -a) + b.'siz nesne + eylem:

- 2250 (Kendi) Ağrısız başına kaşbastı bağlamak
 2277 (Kendi) Ağzına bir şey koymamak
 2280 (Kendi) Ağzına (diline) kira istemek

2283 (Kendi) Ağzına taş almak

2751 At yerine eşek bağlamak

1.3.2.4.5 d.t. (-iyl.-a) + z.t.(-ile) + eylem:

2272 (Kendi) Ağzına aptesle almak (Birinin adını)

1.3.2.4.6 d.t. (-iyl.-dan) + özne.(-iyl.) + eylem:

2405 (Birinin) (Kendi) Aklından zoru olmak

2594 (Birinin) (Kendi) Aptesinden şüphesi olmamak

1.3.2.4.7 d.t. (-iyl.-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2111 Aba altından değnek göstermek

1.3.2.4.8 d.t. (-iyl.-dan) + b.'li nesne + eylem:

2287 (Kendi) Ağzından baklayı çıkarmak

1.3.2.4.9 özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2200 (Birinin) Afyonu (kendi) başına vurmak

2263 (Birinin) Ağzı çiriş çanağına dönmek

2270 (Birinin) Ağzı (kendi) kulaklarına varmak

2376 (Birinin) Aklı (kendi) başına gelmek

2381 (Birinin) Akı (kendi) bokuna karışmak

2393 (Birinin) Aklına gelen (kendi) başına gelmek

2738 At izi it izine karışmak (it izi at izine karışmak)

2760 (Birinin) Avurdu (kendi) avurduna geçmek

1.3.2.4.10 özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-da) + eylem:

2380 (Birinin) Aklı (kendi) başında olmamak

1.3.2.4.11 özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2379 (Birinin) Aklı (kendi) başından gitmek

2569 (Birinin) (kendi) Anasından emdiği süt (kendi) burnundan gelmek

1.3.2.4.12 b.'li nesne + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2369 (Bir şeyin) Akını (kendi) bokuna karıştırmak

2408 (Kendi) Aklını (kendi) başına almak

2527 (Bir şeyin) Altını (kendi) üstüne getirmek

2793 (Kendi) Ayağının pabucunu (kendi) başına giymek

1.3.2.4.13 b.'li nesne + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2742 Atlıyı (kendi) atından indirmek

1.3.2.4.14 b.'li nesne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2409 (Başka birinin) Aklını (kendi) başından almak

1.3.2.4.15 e.t. (-dan) + d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2152 Açlıktan (kendi) göbeğine taş bağlamak

1.3.2.5 Edat Tümleci Ögesi Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.2.5.1 e.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2126 (Kendi) acından (açlığından) ölmek

1.3.2.5.2 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerde Belirtisiz Ad Tamlamasının Yer Alışı:

2298 (Kendi) Ağzını açıp (kendi) gözünü yummak

2684 (Bir şeyin) astarı (kendi) yüzünden pahalı olmak

1.3.3 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sıfat Tamlaması Yapısındaki Öğeler

1.3.3.1 Öznesi Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.3.1.1 özne + eylem:

2346 Akan sular durmak

1.3.3.1.2 özne (-iyl.) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2451 Aldığı aptes ürküttüğü kurbağaya değmemek

1.3.3.1.3 özne (-iyl.) + (-iyl.-dan) + eylem:

2569 Anasından emdiği süt burnundan gelmek

1.3.3.1.4 d.t. (-iyl.-a) + özne + eylem:

2609 Aralarına kara kedi girmek

2779 Ayaklarına kara su inmek

1.3.3.1.5 d.t. (-iyl.-da) + özne + eylem:

2602 Aralarında karlı dağlar olmak

1.3.3.1.6 d.t. (-iyl.-dan) + özne + eylem:

2609 Aralarından kara kedi geçmek

1.3.3.1.7 d.t.(-a) + özne (-iyl.) + eylem:

2473 Allaha bir can borcu olmak

2878 Azraile bir can borcu kalmak (olmak)

1.3.3.2 Belirtisiz Nesnesi Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler

1.3.3.2.1 b.'siz nesne + eylem:

- 2137 Açık bono vermek
 2141 Açık kapı bırakmak
 2543 Aman aman (bir şey) olmamak
 2867 Az buz (bir şey) olmamak

1.3.3.2.2 d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

- 2275 Ağzına bir kemik atmak
 2276 Ağzına bir parmak bal çalmak
 2277 Ağzına bir şey koymamak

1.3.3.3 Belirtili Nesnesi Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.3.3.1 b.'li nesne (-iyl.) + özne (-iyl.) + eylem:

- 2289 Ağzından çıkan sözü kulağı işitmemek

1.3.3.3.2 z.t. (-iyl.-gibi) + b.'li nesne + eylem:

- 2124 Acem kılıcı gibi iki tarafı kesmek

1.3.3.4 Dolaylı Tümleç Ögesi Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.3.4.1 d.t. (-a) + eylem:

- 2218 Ağırlığınca altın(a) değmek
 2471 Al kanlara boyanmak
 2606 Arafat'ta soyulmuş hacıya dönmek

1.3.3.4.2 d.t. (-dan) + eylem:

- 2547 Amansız taraftan yakalamak
 2648 Arka kapıdan çıkmak

1.3.3.4.3 d.t. (-a) + b.'siz nesne + eylem:

2529 Altın leğene kan kusmak

1.3.3.4.4 özne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-a) + eylem:

2451 Aldığı aptes ürküttüğü kurbağaya değmemek

1.3.3.4.5 b.'li nesne (-iyl.) + d.t.(-a) + eylem:

2735 Atını sağlam kazığa bağlamak

1.3.3.5 Zarf Tümleci Ögesi Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

1.3.3.5.1 z.t. + eylem:

2530 Altı okka etmek

1.3.3.5.2 z.t. (-iyl.-gibi) + z.t. (-lı) + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki taraflı kesmek

1.3.3.5.3 özne (-iyl.) + z.t. + z.t + eylem:

2257 Ağzı bir karış açık kalmak

1.3.3.5.4 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerde Sıfat Tamlamasının Yer Alışı:

2278 Ağzına bir zeytin verip altına bir tulum tutmak

1.3.4 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde İkileme Yapısındaki Ögeler

1.3.4.1 Öznesi İkileme Yapısında Olan Deyimler:

1.3.4.1.1 özne + eylem:

2364 Akıl sır ermemek

1.3.4.1.2 özne (-iyl.) + eylem:

2628 Ardı arkası kesilmemek

2683 Aslı astarı olmamak

2861 Ayrısı gayrısı olmamak

1.3.4.1.3 özne + d.t. (-a) + eylem:

2225 Ağız burun birbirine karışmak

1.3.4.2 Belirtisiz Nesnesi İkileme Yapısında Olan Deyimler:

1.3.4.2.1 b.'siz nesne + eylem:

2762 Avurt zavurt etmek

2860 Ayrı seçi yapmak

2861 Ayrı gayrı bilmemek

1.3.4.3 Dolaylı Tümleç Ögesi İkileme Yapısında Olan Deyimler:

1.3.4.3.1 d.t. (-da) + eylem:

2199 Afur tafura gelmemek

2223 Ağız ağıza vermek

2640 Arka arkaya vermek

2864 Aza çoğa bakmamak

1.3.4.4 Zarf Tümleci Ögesi İkileme Yapısında Olan Deyimler

1.3.4.4.1 z.t. + eylem:

2118 Abuk sabuk konuşmak

2439 Alan talan olmak

2499 Allak bullak olmak

2753 Avaz avaz bağırarak

1.3.4.4.2 z.t. (-sız) + eylem:

2157 Aç susuz kalmak

1.3.4.4.3 özne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2613 Araları yağ bal olmak

2817 Ayakları geri geri gitmek

1.3.5 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Edat Öbeği Yapısındaki Öğeler

1.3.5.1 Zarf Tümleci Öğesi Edat Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.5.1.1 z.t. (-iyl.-gibi) + eylem:

2202 Agobun kazı gibi bakmak
belirtili tam

2203 Agobun kazı gibi yutmak
belirtili tam

2633 Arı kovarı gibi işlemek
belirtisiz tam.

2668 Arpacı kumrusu gibi düşünmek
belirtisiz tam.

2803 (Kendi) Ayağı yanmış it gibi dolaşmak
belirtisiz tam.
Sıfat tam.

1.3.5.1.2 z.t.(-iyl.-ile) + eylem:

2462 Alıcı gözüyle bakmak
belirtisiz tam.

2769 (Kendi) Ayağı ile gelmek
belirtisiz tam.

1.3.5.1.3 z.t.(-iyl.-kadar) + eylem:

2667 Arpa boyu kadar gitmek
belirtisiz tam.

1.3.5.1.4 z.t.(-iyl.-gibi) + b.'siz nesne + eylem:

2333 Ahfeş'in keçisi gibi baş sallamak
belirtili tam.

1.3.5.1.5 z.t.(-iyl.-gibi) + b.'li nesne + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki tarafı kesmek
belirtisiz tam.

1.3.5.1.6 z.t.(-iyl.-gibi) + z.t.(-lı) + eylem:

2124 Acem kılıcı gibi iki tarafı kesmek
belirtisiz tam.

1.3.5.1.7 z.t.(-iyl.-göre) + b.'siz nesne + eylem:

2779 (Kendi) Yorganına göre ayak uzatmak
belirtisiz tam.

1.3.5.1.8 z.t.(-iyl.-ile) + b.'li nesne (-iyl.) + eylem:

2671 (Kendi) Art ayağı ile kulağını kaşımak
sıfat tam.
Belirtisiz tam.

1.3.5.1.9 z.t.(-iyl.-ile) + d.t. (-a) + eylem:

2806 (Kendi) Ayağıyla tuzağa düşmek
belirtisiz tam.

1.3.5.1.10 b.'li nesne (-iyl.) + z.t. (-iyl.-göre) + eylem:

2799 Ayağını (kendi) yorganına göre uzatmak
belirtisiz tam.

1.3.5.1.11 b.'li nesne (-iyl.) + z.t. (-ile) + eylem:

2415 Aklını peynir ekmekle yemek
ikileme

1.3.5.1.12 d.t.(-iyl.-a) + z.t. (-ile) + eylem:

2272 Ağızına aptesle almak (Birinini adını)

1.3.5.1.13 d.t.(-da) + z.t. (-gibi) + eylem:

2230 Ağızda sakız gibi çiğnemek

1.3.5.1.14 d.t. (-iyl.-dan) + z.t. (-ile) + eylem:

2290 Ağızından dirhemle çıkmak

1.3.5.1.15 d.t.(-da) + z.t. (-kadar) + özne + eylem:

2602 Arada dağlar kadar fark olmak

1.3.5.2 Edat Tümlenci Ögesi Edat Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.5.2.1 e.t.(-ile) + eylem:

2724 Ateşle oynamak

1.3.6 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ortaç Öbeği Yapısındaki Ögeler

1.3.6.1 Özne Ögesi Ortaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.6.1.1 özne (-iyl.-an) + d.t.(-iyl.-a) + eylem:

2393 (Birinin) Aklına gelen başına gelmek
belirtili tam.

1.3.6.2 Belirtisiz Nesne Ögesi Ortaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.6.2.1 b.'siz nesne (-iyl.-muş) + eylem:

2505 (Birinin) Alnında (alnına) yazılmış olmak
belirtili tam.

1.3.6.3 Belirtili Nesne Ögesi Ortaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.6.3.1 b.'li nesne (-iyl.-an) + eylem:

2279 (Kendi) Ağızına geleni söylemek
belirtisiz tam.

1.3.6.3.2 b.'li nesne (-iyl.-an) + özne (-iyl.) + eylem:

2289 (Birinin) Ağzından çıkamı kulağı işitmek
belirtili tam.

1.3.6.4 Dolaylı Tümleç Ögesi Ortaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.6.4.1 d.t. (-mış-a) + eylem:

2556 Anadan yeni doğmuşa dönmek

1.3.7 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ulaç Öbeği Yapısındaki Öğeler

“ Gerundium gurubu bir gerundium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime gurubudur. Bu gurup da fiili gerundium olan bir fiil gurubu durumundadır. Gerundiumdan başka fiilin gerektirdiği unsurları ihtiva eder. Gerundium en sonda, gerekli unsurlar ondan önce gelir.”¹

1.3.7.1 Zarf Tümleci Ögesi Ulaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.7.1.1 z.t. (-ken) + b.'siz nesne (Ad cümlesi) + eylem:

2368 Akım derken bokum demek

1.3.7.1.2 z.t. (-dıktan sonra) + b.'li nesne (-iyl.) + eylem:

2708 At çalıdıktan sonra ahırın kapısını kapamak

1.3.7.1.3 z.t. (-diye) + eylem:

2692 Aşağı mahalle sen misin yukarı mahalle şen misin diye gezmek

1.3.7.2 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerde Ulaç Öbeğinin Yer Alışı:

2150 Açılıp saçılmak

2467 Alıp vermek

2500 Allayıp pullamak

¹ Muharrem Ergin, Ön.Ver.,s.374

- 2623 Arayıp sormak
 2624 Arayıp taramak
 2676 Asıp kesmek
 2737 Atıp tutmak
 2849 Ayılıp bayılmak
 2278 Ağızına bir zeytin verip altına bir tulum tutmak
 2293 Ağızından girip burnundan çıkmak
 2298 Ağızını açıp gözünü yummak
 2524 Altından girip üstünden çıkmak
 2748 Attan inip eşeğe binmek
 2831 Ayasofya'da dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek
 2880 Az verip çok yalvarmak

1.3.8. Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sayı Öbeği Yapısındaki Öğeler

1.3.8.1 Dolaylı Tümleç. Ögesi Sayı Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

1.3.8.1.1 d.t. (-da) + eylem:

- 2532 Altmış altıya bağlamak

1.3.9 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Birleşik Ad Yapısındaki Öğeler

1.3.9.1 Özne Ögesi Birleşik Ad Yapısında Olan Deyimler:

1.3.9.1.1 d.t.(-iyl.-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

- 2523 Altından Çapanoğlu çıkmak

1.3.9.2 Belirtisiz Nesne Ögesi Birleşik Ad Yapısında Olan Deyimler:

1.3.9.2.1 d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

- 2250 Ağrısız başına kaşbastı bağlamak

1.3.9.3 Dolaylı Tümleç Ögesi Birleşik Ad Yapısında Olan Deyimler:

1.3.9.3.1 d.t.(-a) + b.'siz nesne + eylem:

2844 Aydedeye misafir olmak

1.3.9.3.2 özne + d.t. (-a) + eylem:

2225 Ağız burun birbirine karışmak

1.3.9.13.3 özne (-iyl.) + d.t. (-a) + eylem:

2766 Ayakları birbirine dolaşmak

1.3.9.4 Zarf Tümleci Ögesi Birleşik Ad Yapısında Olan Deyimler:

1.3.9.4.1 z.t.+ eylem:

2538 Altüst etmek (olmak)

1.3.10 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Koşul Önermesi Yapısındaki Ögeler

1.3.10.1 Zarf Tümleci Koşul Önermesi Yapısında Olan Deyimler:

1.3.10.1.1 z.t. (-sa) + b.'siz nesne + eylem:

2519 Altına yapıssa toprak olmak

2519 Altın tutsa bakır kesilmek

1.3.10.1.2 z.t.(-sa) + özne (iyl.) + d.t. (-da) + eylem:

2204 Ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak

1.3.11 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Cümlesi Yapısındaki Öğeler

1.3.11.1 Belirtisiz Nesne Ögesi Eylem Cümlesi Yapısında Olan Deyimler:

1.3.11.1.1 b.'siz nesne (eylem cümlesi) + eylem:

2447 Alçacık (küçük) dağları ben yarattım demek

2497 Allah yarattı dememek

2689 Aşağı koysam pas olur yukarı koysam is olur demek

1.3.12 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ad Cümlesi Yapısındaki Öğeler

1.3.12.1 Belirtisiz Nesne Ögesi Ad Cümlesi Yapısında Olan Deyimler:

1.3.12.1.1 b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

2564 Anan yahşi, baban yahşi demek

2664 Armudun sapı var, üzümün çöpü var demek

1.3.12.1.2 z.t.(-ken) + b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem:

2368 Akım derken bokum demek

1.3.13 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Yüklem Dışındaki Öğelerin Sözcük Öbeği Özelliği Göstermemesi

Bundan önceki bölümlerde görüldüğü gibi on üç adet değişik türde sözcük öbeği taşıyan öğelere sahip deyimlerin içinde aynı zamanda hiçbir sözcük öbeği özelliği göstermeyen ve bir örnek (Al aşağı etmek) hariç hepsi tek sözcükten oluşan cümle öğeleri de yer almaktadır. Bu başlık altında da bu öğeler üzerinde durulmuş ve deyimler öğelerin dizilişleriyle alt başlıklar halinde gruplandırılmıştır.

1.3.13.1 Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Özne Ögesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerin Öge Dizilişi:

1.3.13.1.1 g.özne veya s.ö. + eylem:

2197 Afaganlar basmak

2348 Akıl almamak

2432 Al basmak

2714 Ateş basmak

2723 Ateş kesilmek

2845 Ay harmanlamak

2862 Ay tutulmak

1.3.13.1.2 özne + b.'li nesne + eylem:

2457 Alev saçığı sarmak

2713 Ateş bacayı sarmak

1.3.13.1.3 özne + d.t.(-a) + eylem:

2696 Aş deliye kalmak

1.3.13.1.4 b.'li nesne (-iyl) + özne + eylem:

2301 Ağzını bıçak açmamak

1.3.13.1.5 d.t.(-iyl-a) + özne + eylem:

2284 Ağzına tad bulaşmak

1.3.13.1.6 d.t.(-iyl.-da) + g.özne veya s.ö. + eylem:

2286 Ağzında bakla ıslanmamak

2297 Ağzında yaş kalmamak

2674 Art eteğinde namaz kılınmak

1.3.13.1.7 d.t.(-iyl.-dan) + özne + eylem:

2288 Ağzından bal akmak

2610 Aralarından su sızmamak

1.3.13.1.8 d.t.(-da) + z.t. (-kadar) + özne + eylem:

2602 Arada dağlar kadar fark olmak

1.3.13.2 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtisiz Nesne Ögesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerin Öge Dizilişi:

1.3.13.2.1 b.'siz nesne + eylem:

2125 Acı çekmek

2148 Açık vermek

2159 Ad almak

2162 Adam etmek

2168 Adam olmak

2175 Adet görmek

2184 Adım atmamak

2196 Ad takmak

2198 Aforoz etmek

2221 Ağız açmamak

2222 Ağız açtırmamak

2231 Ağız değiştirmek

2234 Ağız eğmek

2241 Ağız satmak

2246 Ağız yapmak

2247 Ağız yaymak

2332 Ah almak

2353 Akıl etmek

2362 Akıl öğretmek

- 2363 Akıl satmak
- 2367 Akıl vermek
- 2452 Aldırış etmemek
- 2456 Alem yapmak
- 2528 Altın kesmek
- 2544 Aman dedirmek
- 2545 Aman dilemek
- 2548 Aman (aman zaman) vermemek
- 2588 Ant içmek
- 2589 Ant verdirmek
- 2590 Ant vermek
- 2592 Aptes bozmak
- 2598 Ara bozmak
- 2599 Ara bulmak
- 2641 Arka (sırt) çevirmek
- 2642 Arka çıkmak
- 2670 Arpalık yapmak
- 2698 Aşık atmak (Birisıyla)
- 2703 Aş yermek
- 2710 Ateş açmak
- 2711 Ateş almak
- 2716 Ateş etmek
- 2727 Ateş püskürmek (saçmak)
- 2730 Ateş yağdırmak
- 2744 At oynatmak
- 2758 Avuç açmak
- 2761 Avurt satmak (şişirmek)
- 2808 Ayak atmamak
- 2810 Ayak basmamak
- 2812 Ayak diremek
- 2824 Ayak sürmek
- 2828 Ayak uydurmak

2853 Aylık (maaş) bağlamak

2876 Azizlik etmek

1.3.13.2.2 özne (-iyl.) + b.'siz nesne + eylem:

2271 Ağzı laf yapmak

2328 Ağzı süt kokmak

1.3.13.2.3 d.t.(-a) + b.'siz nesne + eylem:

2239 Ağızlara sakız olmak

2253 Ağza kilit vurmak

2357 Akıllara durgunluk vermek

2370 Akıntıya kürek çekmek

2529 Altın leğene kan kusmak

2844 Aydedeye misafir olmak

1.3.13.2.4 d.t (-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2280 Ağzına (diline) kira istemek

2283 Ağzına taş almak

2400 Aklına yer etmek

2568 Anasından doğduğuna pişman etmek

2635 Arının yuvasına çöp dürtmek

2751 At yerine eşek bağlamak

2771 Ayağına bağ olmak (Biri, bir durum)

2777 Ayağına ip takmak

2780 Ayağına pabuç olamamak

1.3.13.2.5 d.t.(-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2229 Ağzından laf (söz) çekmek (çalmak)

1.3.13.2.6 d.t.(-iyl.-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2111 Aba altından değnek göstermek

2295 Ağzından laf almak

1.3.13.2.7 z.t.+ b.'siz nesne + eylem:

2859 Ayrı baş çekmek

1.3.13.2.8 z.t.(-iyl.-gibi) + b.'siz nesne + eylem:

2333 Ahfeş'in keçisi gibi baş sallamak

1.3.13.2.9 z.t.(-iyl.-göre) + b.'siz nesne + eylem:

2799 Yorganına göre ayak uzatmak

1.3.13.2.10 z.t.(-sa) + b.'siz nesne + eylem:

2519 Altına yapışsa toprak olmak

2519 Altın tutsa bakır kesilmek

1.3.13.2.11 e.t.(-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2153 Açlıktan köpük kusmak

1.3.13.2.12 b.siz nesne + (eylem) + b.'siz nesne + eylem:

2232 Ağız (vermemek) dil vermemek

2501 Allem (etmek) kallem etmek

1.3.13.2.13 özne+ b.'siz nesne + (eylem) + özne+ b.'siz nesne + eylem:

2816 Ayaklar baş (olmak) başlar ayak olmak

1.3.13.2.14 d.t. (-a)+ b.'siz nesne + (eylem) + d.t.(-a) + b.'siz nesne + eylem:

2704 Ata et (vermek) ite ot vermek

1.3.13.2.15 d.t. (-iyl.-a)+ b.'siz nesne + (eylem) + d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2704 Atın önüne et (koymak), itin önüne ot koymak

1.3.13.2.16 z.t. (-iyl.-ıp)+ d.t. (-iyl.-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2634 Arının dikenini görüp balından el çekmek

1.3.13.2.17 e.t. (-dan) + d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2152 Açlıktan göbeğine taş bağlamak

1.3.13.3 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtili Nesne Öğesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerin Öge Dizilişi:

1.3.13.3.1 b.'li nesne + eylem:

2113 Abayı sermek

2114 Abayı yakmak

2117 Abliyi kaçırmak

2357 Akılları durdurmak

2625 Arayı yapmak

2722 Ateşi uyandırmak

1.3.13.3.2 b.'li nesne + d.t.(-a) + eylem:

2874 Azı çoğa tutmak (saymak)

1.3.13.3.3 b.'li nesne + d.t.(-iyl.-dan) + eylem:

2742 Atlıyı atından indirmek

1.3.13.3.4 özne + b.'li nesne + eylem:

2457 Alev saçağı sarmak

2713 Ateş bacayı sarmak

1.3.13.3.5 d.t.(-iyl.-dan) + b.'li nesne + eylem:

2287 Ağızından baklayı çıkarmak

1.3.13.4 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Dolaylı Tümleç Ögesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi:

1.3.13.4.1 d.t (-a) + eylem:

- 2133 Açığa çıkarılmak
 2134 Açığa vurmak
 2155 Açmaza düşmek
 2156 Açmaza getirmek (düşürmek)
 2160 Adama dönmek
 2252 Ağza almamak
 2372 Akla uymak
 2542 Amana gelmek
 2618 Araya girmek
 2619 Araya gitmek
 2620 Araya koymak
 2622 Araya vermek
 2678 Askıya almak
 2679 Askıya çıkarmak
 2700 Aşka gelmek
 2715 Ateşe atmak
 2717 Ateşe tutmak
 2718 Ateşe vermek
 2763 Ayağa kaldırmak
 2764 Ayağa kalkmak
 2833 Ayaza çekmek (hava)
 2852 Aylığa (maaşa) geçmek

1.3.13.4.2 d.t.(-da) + eylem:

- 2146 Açıkta kalmak
 2350 Akılda kalmak
 2601 Arada kalmak

2603 Arada (aralıkta) kalmak

2643 Arkada bırakmak

2677 Askıda kalmak

2825 Ayakta kalmak

2827 Ayakta tutmak

2834 Ayazda kalmak

2875 Azınlıkta kalmak

1.3.13.4.3 d.t.(-dan) + eylem:

2161 Adamdan saymak

2228 Ağızdan kapmak

2351 Akıldan çıkmak

2534 Alttan (aşağıdan) almak

2605 Aradan çıkmak

2645 Arkadan söylemek

2646 Arkadan vurmak

1.3.13.4.4 d.t.(-a) + özne (-iyl.) + eylem:

2473 Allaha bir can borcu olmak

2878 Azraile bir can borcu kalmak(olmak)

1.3.13.4.5 d.t.(-a) + b.'siz nesne + eylem:

2339 Ağızlara sakız olmak

2253 Ağza kilit vurmak

2357 Akıllara durgunluk vermek

2370 Akıntıya kürek çekmek

1.3.13.4.6 d.t.(-da) + özne (-iyl.) + eylem:

2604 Arada kan bulaşığı olmak

1.3.13.4.7 d.t.(-da) + z.t.(-gibi) + eylem:

2230 Ağızda sakız gibi çığnemek

1.3.13.4.8 d.t.(-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2229 Ağızdan laf (söz) çekmek (çalmak)

1.3.13.4.9 özne + d.t.(-a) + eylem:

2696 Aş deliye kalmak

1.3.13.4.10 özne (-iyl.) + d.t.(-a) + eylem:

2661 Arkası yere gelmemek

2768 Ayağı düze basmak

2800 Ayağı (ayakları) suya ermek

2805 Ayağı (ayakları) yere değmemek

1.3.13.4.11 özne (-iyl.) + d.t.(-da) + eylem:

2337 Ahı yerde kalmamak

2651 Arkası mihrapta olmak

1.3.13.4.12 özne (-iyl.) + d.t.(-dan) + eylem:

2414 Akli zıvanadan çıkmak

2804 Ayağı yerden kesilmek

1.3.14.4.13 b.'li nesne + d.t.(-a) + eylem:

2874 Azı çoğa tutmak(saymak)

1.3.13.4.14 b.'li nesne (-iyl.) + d.t.(-a) + eylem

2303 Ağzını havaya açmak

2307 Ağzını kiraya vermek

2597 Arabasını düze çıkarmak

2658 Arkasını (birine) vermek

1.3.13.4.15 z.t. (-sız) + d.t. (-a) + eylem:

2596 Aptessiz yere basmamak

1.3.13.4.16 z.t. (-iyl.-ile) + d.t. (-a) + eylem:

2806 Ayağıyla tuzağa düşmek

1.3.13.4.17 d.t. (-da) + özne (-iyl.) + d.t. (-iyl.-da) + eylem:

2343 Ahrette on parmağı yakasında olmak

1.3.13.4.18 d.t. (-da) + z.t. (-kadar) + özne + eylem:

2602 Arada dağlar kadar fark olmak

1.3.13.4.19 z.t. (-sa) + özne (-iyl.) + d.t. (-da) + eylem:

2204 Ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak

1.3.13.4.20 d.t.(-a) + b.'siz nesne + (eylem) + d.t.(-a) + b.'siz nesne + eylem:

2704 Ata et (vermek) ite ot vermek

1.3.13.4.21 b.'li nesne + d.t.(-a) + (eylem) + b.'li nesne + d.t.(-a) + eylem:

2470 Ali'nin külahını Veli'ye (giydirmek) Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek

1.3.13.5 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Zarf Tümleci Ögesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi:

1.3.13.5.1 z.t. + eylem:

- 2120 Acele etmek
 2206 Ağır almak
 2207 Ağır basmak
 2213 Ağır gelmek
 2216 Ağır işitmek
 2219 Ağır oturmak
 2441 Al aşağı etmek
 2512 Alt etmek
 2688 Aşağı kalmamak
 2723 Ateş kesilmek(1. anlamında)
 2866 Az bulmak (görmek)
 2871 Az gelmek (Bir şey)

1.3.13.5.2 z.t.(-a) + eylem:

- 2121 Aceleye gelmek (Dara gelmek)
 2122 Aceleye getirmek (Dara getirmek)

1.3.13.5.3 z.t.(-dan) + eylem:

- 2210 Ağırdan almak
 2536 Alttan güreşmek

1.3.13.5.4 z.t.(-lı) + eylem:

- 2248 Ağlamaklı olmak

1.3.13.5.5 z.t. + b.'siz nesne + eylem:

- 2859 Ayrı baş çekmek

1.3.13.5.6 z.t. (-sız) + d.t. (-a) + eylem:

2596 Aptessiz yere basmamak

1.3.13.5.7 özne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2257 Ağzı açık kalmak

2531 Altı yaş olmak

2697 Aşığı bey oturmak

1.3.13.5.8 özne (-iyl.) + z.t. (-dan) + eylem:

2417 Akı sonradan gelmek

1.3.13.5.9 b.'li nesne (-iyl.) + z.t. + eylem:

2341 Ahretini mamur etmek

2516 Altın adını bakır etmek

2786 Ayağını denk almak

1.3.13.5.10 b.'li nesne (-iyl.) + z.t. (-da) + eylem:

2840 Ayda kazandığını günde yemek

1.3.13.5.11 özne (-iyl.) + z.t. + z.t. + eylem:

2257 Ağzı bir karış açık kalmak

1.3.13.6 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Edat Tümleci Ögesinin Tek Sözcükten Oluşması (Sözcük Öbeği Özelliği Taşımaması) ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi:

1.3.13.6.1 e.t. (-dan) + özne (-iyl.) + eylem:

2154 Açlıktan nefesi kokmak

1.3.13.6.2 e.t. (-dan) + b.'siz nesne + eylem:

2154 Açlıktan köpük kusmak

1.3.13.6.3 e.t. (-dan) + d.t.(-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem:

2152 Açlıktan göbeğine taş bağlamak

1.3.13.7 Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerde Sözcük Öbeği Özelliği Taşımayan Birimlerin Yer Alışı:

2684 Astarı yüzünden pahalı olmak

2701 Aşk etmek

2748 Attan inip eşeğe binmek

2831 Ayasofya'da dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek

2880 Az verip çok yalvarmak

1.4 Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlilik Ögesinin “olmak” ve “olmamak” Eylemlerinden Oluşması ve Bu Deyimlerin Kullanımlarında Görülen Özellikler:

Eylemlilik öbeği yapısındaki deyimler incelenirken “olmak” ve “olmamak” eylemleriyle kurulan deyimlerin kullanıma girdiklerinde farklı özellikler sergiledikleri görülmüş ve çalışmamızın bu bölümünde bu özellikler alt başlıklar halinde -deyimler de örnek gösterilerek- verilmiştir.

1.4.1 Eylemlilik Ögesi “olmak” Eyleminden Oluşan Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerin Kullanım Özellikleri:

1.4.1.1 “olmak” Eyleminin Kişi Çekimine Girdiği Deyimler:

“olmak” eylemi bu başlık altındaki deyimlerin bir bölümünde bütün kişi eklerini alabiliyorken, bir bölümünde de yalnızca 3. tekil kişi çekimine girebilmektedir.

- 2239 Ağzılara sakız olmak
 2248 Ağlamaklı olmak
 2439 Alan talan olmak
 2499 Allak bullak olmak
 2519 Altına yapışsa toprak olmak
 2538 Altüst olmak
 2771 Ayağına bağ olmak
 2796 Ayağının turabı olmak
 2716 Ayaklar baş başlar ayak olmak
 2839 Aybaşı olmak

1.4.1.2 “olmak” Eyleminin Düştüğü Deyimler:

Bu başlık altındaki deyimlerde “olmak” eylemi deyim kullanıma girdiğinde düşmekte ve geriye kalan birim de bildirme eklerini alarak çekime girebilmektedir.

- 2413 Aklının çivisi (bir tahtası) (tahtası) eksik olmak
 2505 Alnında (alnına) yazılmış olmak
 2531 Altı yaş olmak (Bir işin)
 2651 Arkası mihrapta olmak
 2791 Ayağının altında olmak (Bir yer, birinin)

1.4.1.3 “olmak” Eyleminin Yerini “var” Sözcüğüne Bıraktığı Deyimler:

Bu başlık altındaki deyimlerde “olmak” eylemi deyim kullanıma girdiğinde yerini “var” sözcüğüne bırakmaktadır.

- 2405 Aklından zoru olmak
 2473 Allaha bir can borcu olmak
 2602 Arada dağlar kadar fark olmak (Aralarında karlı dağlar olmak)
 2878 Azraile bir can borcu olmak

1.4.1.4 “olmak” Eyleminin Hem Kişi Çekimine Girdiği Hem de Düştüğü Deyimler:

Bu başlık altındaki deyimlerde “olmak” eylemi -deyim kullanıma girdiğinde- çekime girerek de kullanılmakta düşüme uğrayıp bildirme eklerini alarak da kullanılmaktadır.

2343 Ahrette on parmağı yakasında olmak

2444 Alayında olmak (Bir işin)

2613 Araları yağ bal olmak

2684 Astarı yüzünden pahalı olmak

2844 Aydedeye misafir olmak

1.4.2 Eylemlik Ögesi “olmamak” Eyleminden Oluşan Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerin Kullanım Özellikleri:

1.4.2.1 “olmamak” Eyleminin Kişi Çekimine Girdiği Deyimler:

Bu başlık altındaki deyimlerde “olmamak” eylemi deyim kullanıma girdiğinde, bazı deyimlerde bütün kişi eklerini alabiliyorken, bazılarında da yalnızca 3. tekil kişi ekini alabilmektedir.

2780 Ayağına pabuç olamamak (Bir başkasının)

1.4.2.2 “olmamak” Eyleminin Yerini “yok” Sözcüğüne Bıraktığı Deyimler:

2594 Aptesinden şüphesi olmamak

2683 Aslı astarı olmamak

2687 Aşağı kalır yeri olmamak (Bir şeyden, birinden)

2861 Ayrısı gayrısı olmamak

1.4.2.3 “olmamak” Eyleminin Yerini “değil” Edatına Bıraktığı Deyimler:

2355 Akıl karı olmamak

2380 Akli başında olmamak

2543 Aman aman (bir şey) olmamak

2867 Az buz (bir şey) olmamak

2873 Az günün adamı olmamak

1.4.2.4 “olmamak” Eyleminin Hem Kişi Çekimine Girdiği Hem de Yerini “değil” Edatına Bıraktığı Deyimler:

2312 Ağzının kaşığı olmamak (Bir şey, birinin)

2794 Ayağının pabucu olamamak

2. İyelik Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

“Genel anlamda iki ad ögesinin oluşturduğu sözcük öbeğine, iyelik öbeği diyoruz. Bu iki ad ögesinden biri, tamlayan öge; diğeri, tamlanan ögedir. Türkçe'nin yapısı gereği tamlayan öge önce; tamlanan öge sonra gelir. İyelik öbeği ekli bir tamlamadır. Bunda, ikinci ad ögesi olan tamlanan, hep iyelik eklidir, birinci ad ögesi olan tamlayan ise, ekli ya da eksiz genetik durumunda bulunur....İyelik ekleri, bir kişiyi gösterdiğinden; iyelik ekli bir sözcük, genetik durumundaki adı almadan da, iyelik öbeği olarak değerlendirilir.”³

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak iyelik öbeği yapısındaki deyimler belirlenmiş ve sözlükteki sırasına göre sunulmuştur.

2285 (Benim) Ağzına tükürdüğüm

2579 (Benim) Anasını sattığım

3. Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

“Tamlayanı eksiz genetik durumunda bulunan; yani yalnız tamlananı ek almış, tamlayanı ek almamış ad tamlamasına “belirtisiz tamlama” denir. Tamlananın aldığı ek “-i” ekidir.”⁴

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak belirtisiz tamlama yapısındaki deyimler belirlenmiş ve sözlükteki sırasına göre sunulmuştur.

2132 Açıgözlü daya (taya) çocuğu

2142 Açıklar livası

2163 Adam evladı

2170 Adam (insan) sarrafi

2226 Ağız dalaşı

³ Mazhar Kükey, Türkçenin Sözdizimi (Ankara: Kardeş Basımevi 1975), s.11.

⁴ Aynı., s.15.

- 2233 Ağz dolusu
 2235 Ağz kalabalığı
 2237 Ağz (laf, lakırdı) kavafi (kahyası) (Ayak kavafi)
 2245 Ağz tatsızlığı
 2339 Ahret adamı
 2342 Ahret sualı
 2356 Akıl kumkuması (kutusı)
 2431 Akşam üstü (Akşam üzeri)
 2448 Gönül alçaklığı
 2468 Alicengiz oyunu
 2474 Allah adamı
 2492 Allah taksimi
 2520 Altın babası
 2553 Ana baba günü
 2557 Ana kuzusu
 2626 Ar belası
 2663 Arka (sırt) üstü
 2681 Aslan sütü
 2695 Aş damı
 2706 At anası
 2726 Ateş pahası
 2741 Atlama tahtası
 2770 Ay ağılı
 2809 Ayak bağı
 2811 Ayakbastı parası
 2813 Ayak divanı
 2823 Ayak satıcısı
 2826 Ayak takımı
 2829 Ayak üstü (üzeri)
 2838 Ay başı
 2851 Ay karanlığı

4. Belirtili Ad Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

“Tamlayanı ekli genetik durumunda bulunan; yani tamlayanı ve tamlananı ek almış ad tamlamasına “belirtili tamlama” denir. Tamlayanın aldığı ek, ünlü uyumuna bağlı “-in”, tamlananın aldığı ek, ünlü uyumuna bağlı “-i” ekidir. Belirtili tamlamalarda, tamlayan belirlidir.”⁵

Bu bölümde yukarıdaki tanımdan hareketle belirtili tamlama yapısındaki deyimler belirlenmiş ve tamlamanın öğelerinin yapıları dikkate alınarak alt başlıklar halinde sunulmuştur.

4.1 İki Sözcükten Oluşan Belirtili Tamlama Yapısındaki Deyimler

- 2487 Allahın (Tanrının) günü
- 2561 Ananın örekesi
- 2573 Anasının gözü (malın gözü)
- 2575 Anasının kızı

4.2 Tamlanan Öğesi Belirtisiz Ad Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler:

- 2242 (Birin) Ağz tadı
belirtisiz tam.
- 2340 (Birin) Ahret kardeşi
belirtisiz tam.
- 2344 (Birin) Ahret yolculuğu
belirtisiz tam.
- 2345 (Birin) Aile planlaması
belirtisiz tam.
- 2352 (Birin) Akıl defteri
belirtisiz tam.
- 2354 (Birin) Akıl hocası
belirtisiz tam.
- 2465 (Birin) Alın teri
belirtisiz tam.

⁵ Kükey, **Ön. Ver.**, s.14.

2466 (Birinin) Alın yazısı
belirtisiz tam.

2680 (Bir şeyin) Aslan payı
belirtisiz tam.

2691 (Birinin) Aşağılık duygusu
belirtisiz tam.

4.3 Tamlanan Ögesi Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler:

2509 Alınının kara yazısı
sıfat tam.

2537 (Bir şeyin) Alt tarafı (yanı)
sıfat tam.

2557 Anasının körpe kuzusu
sıfat tam.

4.4 Tamlayan Ögesi Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler:

2854 Aynı yolun yolcusu
sıfat tam.

5. Sıfat Tamlaması Yapısında Olan Deyimler:

“Bir sıfat ögesiyle bir ad ögesinin oluşturduğu sözcük öbeğine “sıfat tamlaması” adı verilir. Sıfat tamlamalarında, sıfat ögesi önce, ad ögesi sonra gelir; sıfat ögesi, bir sıfat ya da sıfat olarak değerlendirilen bir sözcük öbeği olabileceği gibi; ad ögesi de bir ad ya da ad olarak değerlendirilen bir sözcük öbeği olabilir.”⁶

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak sıfat tamlaması yapısındaki deyimler belirlenmiş ve tamlamayı oluşturan birimlerin yapıları göz önünde bulundurularak alt başlıklar halinde sunulmuştur.

5.1 Sıfat + Ad Yapısındaki Sıfat Tamlaması’ndan Oluşan Deyimler:

2123 Acemi çaylak

2130 Acı soğuk

⁶ Kükey, Ön.Ver.,s.25.

- 2143 Açık oturum
 2212 Ağır ezgi (endam), fıstık makam
 2214 Ağır hastalık
 2220 Ağır söz
 2436 Alaca karanlık
 2448 Alçak gönüllülük
 2821 Ayaklı canavar
 2822 Ayaklı kütüphane
 2521 Altın bilezik
 2672 Art düşünce
 2675 Asık surat (Çatık yüz)

5.2 Çıkma Durum Ekli Bir Ad + Ad Yapısındaki Sıfat Tamlaması'ndan Oluşan Deyimler:

- 2729 Ateşten gömlek

5.3 Sıfat + Sıfat (-lı eki almış bir ad) Yapısındaki Sıfat Tamlamasından Oluşan Deyimler:

- 2138 Açık fikirli
 2139 Açık gözlü
 2140 Açık kalpli (yürekli)
 2208 Ağır başlı
 2209 Ağır canlı
 2211 Ağır elli
 2217 Ağır kanlı
 2682 Aslan yürekli

5.4 Sıfat + Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Sıfat Tamlaması'ndan Oluşan Deyimler:

- 2256 Ağzı açık ayran delisi
sıfat belirtisiz tam.

5.5 Sıfat + Sıfat Tamlaması Yapısındaki Sıfat Tamlaması'ndan Oluşan Deyimler:

2254 Ağza koyacak bir şey
sıfat sıfat tam.

6. Ortaç Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

“Partisip gurubu bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime gurubudur. Partisip bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır. Böylece partisip gurubu fiili partisip olan bir fiil gurubu demektir....Partisip gurubu isim, bilhassa sıfat olarak kullanılır.”⁷

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak ortaç öbeği yapısındaki deyimler belirlenmiş ve sözlükteki sırasına göre sunulmuştur.

6.1 Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimler ve Bu Deyimlerde Öge Dizilişi:

Temel ögenin eylemle ilişkisi olmadığı sözcük öbeği kuruluşundaki deyimlerde öge çalışması yapılmamıştır. Fakat ortaç öbeği yapısındaki deyimlerde öbeğin temel ögesi olan ortacın bir eylem taşıması ve öbekte bu eylemle ilişkili başka ögelerin de var olması eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerde olduğu gibi bu bölümde de öge çalışması yapılmasını gerekli kılmıştır.

6.1.1 özne (-iyl.) + eylem:

2627 Ar damarı çatlamış

6.1.2 b.'siz nesne + eylem:

2338 Ahmak ıslatan

6.1.3 d.t. (-a) + eylem:

2251 Ağza alınmayacak

2251 Ağza alınmaz

⁷ Ergin, **Ön.Ver.**, s.374.

6.1.4 d.t. (-da) + eylem:

2644 Arkada (geride) kalanlar

6.1.5 b.'siz nesne + (eylem) + b.'siz nesne + eylem:

2468 Ali kıran baş kesen

6.2 Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimlerde Yer Alan Ortaç Dışındaki Öğelerin Yapısı:

6.2.1 Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimlerde Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Öğeler:

6.2.1.1 Özne Öğesi Belirtili Ad Tamlaması Olan Deyimler:

2627 Ar damarı çatlamış (kişi)

6.2.2 Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimlerde Sözcük Öbeği Özelliği Göstermeyen ve Tek Bir Sözcükten Oluşan Öğeler:

6.2.2.1 Belirtisiz Nesne Öğesi Tek Bir Sözcükten Oluşan Deyimler:

6.2.2.1.1 b.'siz nesne + eylem:

2338 Ahmak ıslatan

6.2.2.1.2 b.'siz nesne + (eylem) + b.'siz nesne +eylem:

2469 Ali kıran baş kesen

6.2.2.2 Dolaylı Tümleç Öğesi Tek Bir Sözcükten Oluşan Deyimler:

6.2.2.2.1 d.t.(-a) + eylem:

2251 Ağza alınmayacak (söz)

2251 Ağza alınmaz (söz)

6.2.2.2.2 d.t.(-da) + eylem:

2644 Arkada (geride) kalanlar

7. Adlaşmış Sıfat Yapısında Olan Deyimler:

“ Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar nesnelere vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir. Nesnelerin kendilerinin adları asıl isimlerdir. Sıfatlar ise nesnelerin kendilerinin değil vasıflarının adlarıdır. Eğer nesne birçok vasfı olan bir varlık değil de yalnız vasıftan ibaretse o takdirde sıfat nesnenin ismi olur.”⁸

Bu bölümde yukarıdaki tanımda geçen “sıfatın nesnenin ismi olması” ifadesi ölçüt alınmış ve deyimlerin yapısı bu ölçüte dayandırılarak “adlaşmış sıfat” olarak adlandırılmıştır.

Gerçekte bu bölümdeki deyimlerin her biri birer sıfat tamlamasından arta kalan birimlerdir. Bu yüzden alt başlıklar oluşturulurken sıfat tamlamasının oluşum biçimleri göz önünde bulundurulmuş ve deyimler bu alt başlıklara göre sunulmuştur.

Deyimleri sıralamadan önce bu deyimlerin adı konulurken hangi yolun izlendiği bir örnek üzerinde gösterilmiştir.

Ağızlara layık (olan) yiyecek → Sıfat Tamlaması

Deyim, yukarıdaki sıfat tamlamasının ikinci ögesi olan adın (yiyecek) düşmesiyle oluşmuştur. Bu düşüm sonucunda ad olarak kullanılan “ağızlara layık” sıfatı aslında iki ögenin arasında var olan “ol-“ eyleminin zarfıdır.

$$\frac{\text{Ad}}{\text{Ağızlara layık}} + \frac{\text{eylem}}{\text{olan}} \rightarrow \text{Sıfat tamlaması}$$
yardımcı eylemle kurulmuş
birleşik eylem

Sıfat tamlamasından geriye kalan sıfat ögesinin (ağızlara layık) ad olarak deyimleşmesinin kaynağı da yardımcı eylemle kurulmuş birleşik eylemin 1. ögesinin ad olmasıdır.

⁸ ERGİN, Ö.n.Ver. s.232.

7.1 Sifat Ögesi Yalın (Ad Durum Ekleri Açısından) Bir Sözcükle Biten Sifat Tamlaması'ndan Arta Kalan Deyimler:

- 2238 Ağzılara layık (olan) (yiyecek)
- 2255 Ağza tat, boğaza feryat (olan) (yiyecek)
- 2259 Ağzı bozuk (olan) (kişi)
- 2261 Ağzı büyük (olan) (kişi)
- 2265 Ağzı gevşek (olan) (kişi)
- 2267 Ağzı kalabalık (olan) (kişi)
- 2268 Ağzı kara (olan) (kişi)
- 2281 Ağzına layık (olan) (yiyecek)
- 2324 Ağzı pek (olan) (kişi)
- 2325 Ağzı pis (olan) (kişi)
- 2326 Ağzı sıkı (olan) (kişi)
- 2373 Akla yakın (olan) (düşünce)
- 2374 Akla zarar (olan) (düşünce)
- 2378 Akli başından bir karış yukarı (olan) (kişi)
- 2423 Aksayanla aksak, suya gidenle susak (olan) (kişi)
- 2434 Alacağına şahin vereceğine karga (olan) (kişi)
- 2504 Alını açık, yüzü ak (olan) (kişi)
- 2513 Altı alay, üstü kalay (olan) (kişi)
- 2515 Altı kaval, üstü şeshane (olan) (kişi)
- 2551 Ana baba bir (olan) (kardeşler)
- 2554 Ana bir baba ayrı (olan) (kardeşler)
- 2555 Anadan doğma (olan) (kişi)
- 2567 Anasından doğduğuna pişman (olan) (kişi)
- 2659 Arkası pek (olan) (kişi)
- 2662 Arkası yufka (olan) (kişi)
- 2666 Ar namus tertemiz (olan) (kişi)
- 2685 Astığı astık, kestiği kestik (olan) (kişi)
- 2733 Atı eşkin, kılıcı keskin (olan) (kişi)
- 2749 Attığı attık, tuttuğu tuttuk (olan) (kişi)

- 2772 Ayağına çabuk (olan) (kişi)
 2821 Ayaklı canavar (olan) (kişi)
 2822 Ayıklı kütüphane (olan) (kişi)

7.2 Sıfat Ögesi Bulunma Durum Ekli Bir Sözcükle Biten Sıfat Tamlaması'ndan Arta Kalan Deyimler:

- 2260 Ağız burnu yerinde (olan) (kişi)
 2266 Ağız havada (olan) (kişi)
 2377 Akli başında (olan) (kişi)
 2378 Akli başından bir karış yukarıda (olan) (kişi)
 2388 Akli gözünde (olan) (kişi)
 2581 Anası yerinde (olan) (kadın)
 2802 Ayağı üzengide (olan) (kişi)

7.3 Sıfat Ögesi -lı (ya da -sız) Ekli Bir Sözcükle Biten Sıfat Tamlaması'ndan Arta Kalan Deyimler:

- 2194 Adı samı belirsiz (olan) (kişi)
 2262 Ağız çelikli (olan) (kişi)
 2262 Ağız teneke kaplı (olan) (kişi)
 2269 Ağız kilitli (olan) (kişi)
 2801 Ayağı uğurlu (olan) (kişi)

7.4 Bir Sözcük Öbeği ve Aynı Zamanda Adlaşmış Sıfat Olan Deyimler:

- 2138 Açık fikirli (olan) (kişi)
sıfat tam.
 2139 Açık gözlü (olan) (kişi)
sıfat tam.
 2140 Açık kalpli (olan) (kişi)
sıfat tam.
 2163 Adam evladı (olan) (kişi)
belirsiz tam.

- 2170 Adam (insan) sarrafi (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2208 Ağır başlı (olan) (kişi)
sıfat tam.
- 2209 Ağır canlı (olan) (kişi)
sıfat tam.
- 2211 Ağır elli (olan) (kişi)
sıfat tam.
- 2217 Ağır kanlı (olan) (kişi)
sıfat tam.
- 2233 Ağız dolusu (küfür)
belirtisiz tam.
- 2237 Ağız kavafi (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2251 Ağza alınmayacak (söz)
ortaç öbeği
- 2251 Ağza alınmaz (söz)
ortaç öbeği
- 2338 Ahmak ıslatan (yağmur)
ortaç öbeği
- 2339 Ahret adamı (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2340 (Birinin) Ahret kardeşi (olan) (kişi)
belirtili tam.
- 2354 (Birinin) Akıl hocası (olan) (kişi)
belirtili tam.
- 2356 Akıl kumkuması (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2361 Akıllı uslu (olan) (kişi)
ikileme
- 2469 Ali kıran, baş kesen (kişi)
ortaç öbeği
- 2474 Allah adamı (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2520 Altın babası (olan) (kişi)
belirtisiz tam.
- 2540 (İşin) Alt yamı çıkmaz sokak (olan) (iş)
belirtili tam. sıfat tam.

2541 (İşin) Alt yanı kiraz bahçesi (olan) (iş)
belirtili tam. belirtisiz tam.

2553 Ana baba günü (olan) (yer, durum)
belirtisiz tam.

2557 Ana kuzusu (olan) (kişi)
belirtisiz tam.

2627 Ar damarı çatlamış (kişi)
ortağ öbeği

2644 Arkada (geride) kalan (kişi)ler
ortağ öbeği

2682 Aslan yürekli (olan) (kişi)
sıfat tam.

2706 At anası (olan) (kadın)
belirtisiz tam.

2726 Ateş pahası (olan) (şey)
belirtisiz tam.

2741 Atlama tahtası (olan) (şey)
belirtisiz tam.

2809 Ayak bağı (olan) (şey, kişi)
belirtisiz tam.

2823 Ayak satıcısı (olan) (kişi)
belirtisiz tam.

2826 Ayak takımı (olan) (kişi)
belirtisiz tam.

2854 Aynı yolun yolcusu (olan) (kişi)
belirtili tam.

8. Edat Öbeği Yapısında Olan Deyimler:

“Bir kısım ilgeçlerin, bir ad ögesiyle oluşturduğu sözcük öbeğine “ilgeç öbeği” adı verilir. İlgeç öbeklerinde ad ögesi önce, ilgeç sonra gelir. Öbeği oluşturan ilgeç, ya tek sözcük biçiminde; ya “ek ve sözcük” biçiminde bir ilgeçtir; ad ögesi ise: Bir sözcük öbeği (ad değerinde), ad değerinde bir tümce olabilir.”⁹

⁹ Kûkey, Ön. Ver., s.27.

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak edat öbeği yapısındaki deyimler belirlenmiş ve edattan önceki sözcüklerin yapısına göre alt başlıklar oluşturularak sunulmuştur.

8.1 Bir Ad ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler:

2174 A'dan Z'ye kadar

2195 Adlı adıyla

2424 Akşama doğru

8.2 Bir Sözcük Öbeği ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler:

2136 Açık alınla
sıfat tam.

2243 Ağız tadıyla
belirtisiz tam

2314 Ağzının mührü ile
belirtili tam.

2507 Alnının akıyla
belirtili tam.

2759 Avuç içi kadar
belirtisiz tam.

2795 Ayağının tozuyla
belirtili tam.

8.3 Bir Cümle ve Bir Edattan Oluşan Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler:

2176 Adet yerini bulsun diye
eylem cümlesi

9. İkileme Yapısında Olan Deyimler:

“İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.”¹⁰

¹⁰ Veciye Hatipoğlu, Türk Dilinde İkileme (Ankara: A.Ü. Basımevi, 1981), s.9.

Bu bölümde yukarıdaki tanım esas alınarak ikileme yapısındaki deyimler belirlenmiş ve bu deyimler taşıdıkları sözcüklerin yapısına göre değerlendirilip alt başlıklar halinde sunulmuştur.

9.1 Yalın Sözcüklü İkileme Yapısında Olan Deyimler:

- 2119 Abur cubur
- 2144 Açık saçık
- 2145 Açık seçik
- 2205 Ağır aksak
- 2422 Ak pak
- 2433 Alaca bulaca
- 2442 Alavere dalavere
- 2477 Allah Allah
- 2591 Apar topar
- 2616 Ara sıra
- 2637 Arı sili
- 2694 Aşağı yukarı
- 2865 Az buçuk
- 2868 Az çok

9.2 İyelik Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler:

- 2386 Akli fikri

9.3 Yönelme Durum Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler

- 2131 Aç acına
- 2426 Akşama sabaha
- 2511 Alt alta üst üste
- 2639 Arka arkaya (peş peşe)

9.4 Bulunma Durum Ekli İkileme Yapısında Olan Deyimler:

- 2616 Arada sırada

9.5 Çıkma Durum Ekli Sözcük + Yönelme Durum Ekli Sözcükten Oluşan İkileme Yapısındaki Deyimler:

2147 Açıktan açığa

2227 Ağzdan ağza

2535 Altan alta

9.6 “-lı” Ekiyle Kurulmuş İkileme Yapısında Olan Deyimler:

2361 Akıllı uslu

2463 Alımlı çalmlı

BÖLÜM II

CÜMLE YAPISINDA OLAN DEYİMLER

Birinci bölümde incelenen sözcük öbeği yapısındaki deyimlerin yanında cümle yapısında olan deyimlerin de var olması bu bölümün açılmasına neden olmuş ve cümle türü açısından çeşitlilik gösteren bu deyimler Hikmet Dizdaroğlu'nun Tümcebilgisi kitabındaki sınıflama esas alınarak alt başlıklar halinde gösterilmiştir.

1. Yüklemine Cinsine Göre Cümle Türleri:

1.1 Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

1.1.1 Yüklemi "var" ya da "yok" Olan Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

2264 Ağzı dili yok.

2455 Alemleri var mı? (..... etmeninin)

1.1.2 Bildirme Ekini Düşürmüş Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

2116 Abbas yolcu(dur).

2335 Ahım şahım (bir şey) değil(dir).

2365 Akıl terelelli(dir) (Bir kişide).

2540 Anan güzel mi?(dir).

2666 Ar namus tertemiz(dir).

2870 Az değil(dir) (O kişi).

1.1.3 Bildirme Ekli Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

2850 Ayıptır söylemesi.

1.2 Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler

1.2.1 Yalın Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler:

2115 Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacığın) bezine.

2167 Adamlık sende (bende) kalsın.

2189 Adımızı bağışlar mısınız?

2296 Ağzından yel (yeller) alsın.

2304 Ağzını hayra aç.

2320 Ağzını öpeyim.

2321 Ağzını topla.

2397 Aklına şaşayım.

2399 Aklına turp sıkayım.

2435 Alacağı olsun.

2445 Al benden de o kadar.

2450 Aldı fitili.

2475 Allaha ısmarladık.

2476 Allah akıllar versin.

2478 Allah aratmasın.

2480 Allah bağışlasın.

2482 Allah bilir.

2483 Allah dört gözden ayırmasın. (Çocuğu)

2484 Allah etmesin.

2485 Allah gecinden versin.

2491 Allah son gürlüğü versin.

2493 Allah (acısını) unutturmasın.

2494 Allah utandırmasın.

2496 Allah versin.

2506 Alnım karışlarım.(Bu işi yapanın)

2533 Altta kalanın camı çıksın.

2558 Analar ne doğururmuş!

2559 Anamın ak sütü gibi helal olsun.

2566 Anası (onu) kadir gecesi doğurmuş.

- 2574 Anasının ipini (ipliğini pazarda) satmış
 2578 Anasım satayım.
 2587 Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi.
 2627 Ar damarı çatlamış.
 2690 Aşağı kurtarmaz.
 2734 Atına eşek mi dedik?
 2739 At koştur.
 2740 Atla arpayı dövüştürür.
 2745 At pazarında eşek osurtmuyoruz.
 2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?
 2836 Ayaz Paşa kol geziyor.(kola çıkmış, çıktı.)
 2837 Ay bacayı aştı.
 2847 Ayı kazana sıçtı.
 2848 Ayıkla pirincin taşını.
 2877 Az kalsın. (kaldı.)

1.2.2 Bileşik Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler:

- 2169 Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister.
 2458 Al giymedim ki alınayım.
 2488 Allahını seven tutmasın.
 2498 Allah "yürü ya kulum" demiş.
 2585 Anladımca Arap olayım.
 2586 Anlaşıldı (anladık) pederin bayraktar olduğu. (olduğumu)
 2638 Arif olan anlasın.
 2712 Ateş almaya mı geldin?
 2719 Ateşe vursan duman vermez.
 2725 Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.
 2732 Atı alan Üsküdar'ı geçti.
 2736 Atın yüğrükse bin de kaç.
 2830 Aya "sen doğma ben doğuyorum" der.

2. Yapılarına Göre Cümle Türleri:

2.1 Yalın Cümle Yapısında Olan Deyimler:

“Bir tek düşünceyi, bir tek duyguyu yargıya bağlayan ve içinde tümcemsi, içtümce, yantümce bulunmayan bağımsız yargılı anlatıma yalın tümce denir.”¹

2.1.1 Yalın Ad Cümlesi Yapısındaki Deyimler:

- 2116 Abbas yolcu(dur).
- 2264 Ağzı dili yok.
- 2335 Ahım şahım (bir şey) değil.
- 2365 Akıl terelelli(dir). (Bir kişide)
- 2455 Alemi var mı? (.....etmenin)
- 2540 Anan güzel mi?
- 2666 Ar namus tertemiz(dir).
- 2850 Ayıptır söylemesi.
- 2870 Az değil(dir). (O kişi)

2.1.2 Yalın Eylem Cümlesi Yapısındaki Deyimler:

- 2115 Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacığın) bezine.
- 2167 Adamlık sende (bende) kalsın.
- 2189 Adınızı bağışlar mısınız?
- 2296 Ağzından yel (yeller) alsın.
- 2304 Ağzını hayra aç.
- 2320 Ağzını öpeyim.
- 2321 Ağzını topla.
- 2397 Aklına şaşayım.
- 2399 Aklına turp sıkayım.
- 2435 Alacağı olsun.
- 2445 Al benden de o kadar.
- 2450 Aldı fitili.

¹ Hikmet Dizdaroğlu, Tümcebilgisi, (Ankara: T.D.K. 1976), s.187.

- 2475 Allaha ısmarladık.
- 2476 Allah akıllar versin.
- 2478 Allah aratmasın.
- 2480 Allah bağışlasın.
- 2482 Allah bilir.
- 2483 Allah dört gözden ayırmasın. (Çocuğu)
- 2484 Allah etmesin.
- 2485 Allah gecinden versin.
- 2491 Allah son gürlüğü versin.
- 2493 Allah (acısını) unutturmasın.
- 2494 Allah utandırmasın.
- 2496 Allah versin.
- 2506 Alımı karışlarım.(Bu işi yapamın)
- 2533 Altta kalanın canı çıksın.
- 2558 Analar ne doğurmuş!
- 2559 Anamın ak sütü gibi helal olsun.
- 2566 Anası (onu) kadir gecesi doğurmuş.
- 2574 Anasının ipini (ipliğini pazarda) satmış
- 2578 Anasını satayım.
- 2587 Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi.
- 2627 Ar damarı çatlamış.
- 2690 Aşağı kurtarmaz.
- 2734 Atına eşek mi dedik?
- 2739 At koştur.
- 2740 Atla arpayı dövüştürür.
- 2745 At pazarında eşek osurtmuyoruz.
- 2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?
- 2836 Ayaz Paşa kol geziyor.(kola çıkmış, çıktı.)
- 2837 Ay bacayı aştı.
- 2847 Ayı kazana sıçtı.
- 2848 Ayıkla pirincin taşımı.
- 2877 Az kalsın. (kaldı.)

2.2 Bileşik Cümle Yapısında Olan Deyimler:

2.2.1 Girişik Cümle Yapısındaki Deyimler:

“Bir temel cümle ile; özne, nesne, dolaylı tümleş, belirteç tümleşci, ilgeç tümleşci görevindeki bir ya da birkaç tümleşsiden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik cümle denir.”²

2.2.1.1 Eylemlikli Girişik Cümle Yapısındaki Deyimler:

“Eylemlikler, hem ad, hem de eylem niteliği taşıyan sözcüklerdir. Eylemlikler tümleşde bir oluşu, bir durumu, bir edimi bildirir biçimde kullanılırlarsa tümleşsi kurarlar.”³

2614 Aramakla bulunmaz

z.t (cümleşsi)   yüklem (temel cümle)

2712 Ateş almaya mı geldin?

d.t (cümleşsi)   yüklem (temel cümle)

2.2.1.2 Ortaçlı Girişik Cümle Yapısındaki Deyimler:

“Ortaçlar, hem sıfat, hem de eylem niteliğini taşıyan sözcüklerdir. Tümleşde bir durumu, oluşu, edimi bildirir biçimde kullanılırlarsa tümleşsi kurarlar.

Ortaçların tümleşsi kurabilmeleri; yalnız olarak özne ve belirteç tümleşci, durum takısı olarak da nesne ve dolaylı tümleş görevinde kullanılmaları, ya da tamlamada tamlanan olmaları koşuluna bağlıdır. Tümleşnin bir ögesi olmayan ortaçlar, yan yargı taşımaz ve tümleşsi kuramazlar.”⁴

2488 Allahını seven tutmasını

özne (cümleşsi)   yüklem (temel cümle)

2586 Anlaşıldı pederin bayraktar olduğu

yüklem (temel cümle)   sözde özne (b. 'siz nesne) (temel cümle)

² Dizdaroğlu, **Ön.Ver.**,s.193.

³ **Ayn.**, s.193.

⁴ **Ayn.**, s.196.

2586 Anladık pederin bayraktar olduğunu

yüklem b.'li nesne
(temel cümle) (cümlemsi)

2638 Arif olan anlasın

özne yüklem
(cümlemsi) (temel cümle)

2732 Atı alan Üsküdar'ı geçti

özne nesnesiyle öbekleşmiş yüklem
(cümlemsi) (temel cümle)

2.2.1.3 Ulaçlı Girişik Cümle Yapısındaki Deyimler:

“Ulaçlar bir yönleriyle eylemsi, bir yönleriyle belirteç, bir yönleriyle de bağlaç olan sözcüklerdir. Girişik tümcede, belirteç tümleci ya da bağlaç göreviyle, tümcemsileri temel tümceye bağlarlar.”⁵

2169 Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister

z.t. nesnesiyle öbekleşmiş yüklem
(cümlemsi) (temel cümle)

2.2.2 Kaynaşık Cümle Yapısında Olan Deyimler:

“Yan yargısı içtümceye dayalı bileşik tümceye kaynaşık tümce denir. Kaynaşık tümcelerde yan yargıyı taşıyan ad ya da eylem tümceleri adlaşmıştır, tek bir sözcük sayılırlar. Bu nedenle de bağımsız yargılı tümce kurmayarak temel tümcenin bir ögesi olurlar.”⁶

2498 Allah “yürü ya kulum” demiş

özne b.'siz nesne yüklem
(iç cümle)
(temel cümle)

2830 Aya “sen doğma ben doğarım” der.

d.t. b.'siz nesne yüklem
(iç cümle)
(temel cümle)

⁵ Dizdaroğlu, Ön.Ver., s.199

⁶ Aynı., s.205

2.2.3 Koşullu Bileşik Cümle Yapısındaki Deyimler:

“Yantümcesi dilek ya da koşul kipinden oluşan tümceye koşul tümcesi denir. Koşul tümcesi, bir eylemin yapılıp yapılmayacağını, bir başka eylemin oluşuna bağlı kılar. Koşullu yantümcenin belirttiği durum gerçekleşirse, asıl eylem yapılabilir.”⁷

2585 Anladımsa Arap olayım
z.t. nesnesiyle öbekleşmiş yüklem
(yan cümle) (temel cümle)

2719 Ateşe vursan duman vermez
z.t. nesnesiyle öbekleşmiş yüklem
(yan cümle) (temel cümle)

2725 Ateş olsa cirmi kadar yer yakar
z.t. z.t. nesnesiyle öbekleşmiş yüklem
(yan cümle) (temel cümle)

2736 Atın yöğrükse bin de kaç
z.t. zarf tümlecisiyle öbekleşmiş yüklem
(yan cümle) (temel cümle)

2.2.4 İlgili Cümlesi Yapısındaki Deyimler:

“İki tümcenin, “ki” bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan tümceye ilgi tümcesi denir.

... Birinci tümcenin yüklemi olumsuz bir eylem olduğu zaman ikinci tümcenin yüklemi emir kipinin üçüncü kişisi ya da istek kipi ise birinci tümceyle sonuç ilgisi kurar.”⁸

2458 Al giymedim ki almayım
b.'siz nesne. yüklem yüklem

⁷ Dizdaroğlu, Ö.n.Ver., s.209

⁸ Aynı., s.216,219

3. Bağlanışlarına Göre Cümle Türleri:

3.1 Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

“En az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarındaki anlam bağıntısı virgül ya da noktalı virgülle belirlenen yargılı anlatıma bağımsız sıralı cümle denir.”⁹

3.1.1 Ad Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2112 Abacı(dır), kebeci(dir); (ya) sen neci(sin)?

2329 Ağız var dili yok.

2366 Akıl var, yakın (izan) var.

2429 Akşam Hacı Mehmet(dir), sabah eskici Yahudi(dir).

2438 Alan razı(dır), satan razı(dır).

2461 Alı al(dır), moru mor(dur).

2464 Alın derisi değil(dir), davul derisi(dir).

2563 Anan turp(dur), baban şalgam(dır), sen içinde gülbeşeker(sin).

2580 Anası sarmısak(dır), babası soğan(dır).

2647 Arkadaş değil(dir), arka taşı(dır).

2692 Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin (diye gezmek).

2709 At elin, it elin(dir), bize ne?

2447 Atta duran var, duramayan var.

2750 At var, meydan yok.

2832 Ay aydın(dır), hesabı belli(dir).

2841 Aydan arı(dır), gündən (sudan) duru(dur).

2856 Ayranım budur, yarısı sudur.

3.1.2 Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2158 Açtı ağızımı yumdu gözünü.

2180 Adı çıkmış dokuza, inmez sekize.

2183 Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim.

2278 Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.

⁹ Hikmet Dizdaroğlu, Ön. Ver., s.223

- 2427 Akşamdan kavur sabaha savur.
- 2437 Al Allah kulunu, zapteyle delini.
- 2440 Al aptesini, ver pabucunu.
- 2446 Al birini vur (çarp) birine (ötekine)
- 2449 Aldı ele, girdi yola.
- 2453 Aldı yürüdü.
- 2459 Al gülüm, ver gülüm.
- 2460 Al haberi, git kabarı kabarı.
- 2503 Almış, satmış, çekmeceyi kapatmış.
- 2510 Al takke, ver külah.
- 2517 Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu.
- 2562 Ananız taş yesin, yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.
- 2636 Arı satmış (yemiş), namusu kiraya (tellala) vermiş (arkasına atmış).
- 2665 Armut piş, ağzıma düş.
- 2669 Arpa ekdim, darı çıktı.
- 2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur (demek).
- 2702 Aş pişti, bayram geçti.
- 2705 Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış.
- 2731 At görür aksar, su görür susar.
- 2746 Atsan atılmaz, satsan satılmaz.
- 2752 Av avlandı, tav tavlandı (deli evlendi).
- 2835 Ayaz oldu bulut oldu, geçen günler umut oldu.
- 2858 Ayran içmeye geldik; ara açmaya gelmedik.
- 2879 Az söyler, uz söyler.

3.1.3 Ad ve Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2187 Adımız orospu(dur), ekmeğimizi kuru yeriz.
- 2420 Ak mı, kara mı(dır), önüne düşünce görürsün.
- 2472 Al külahımı, eyvallahı(da) içinde(dir).
- 2502 Almazsın, satmazsın, pazarda işin ne(dir)?
- 2514 Altı aylık seyisliği var, kırk yıllık fişkı karıştırır.

- 2563 Anan turp(tur), baban şalgam (dır), sen nereden çıktın gülbeşeker?
 2582 Ana (anası) usta(dır) yufka (ekmeği) yapar, çocuk usta(dır) çift çift kapar.
 2743 Atma Recep din kardeşiyiz.
 2782 Ayağında donu yok, fesleğen ister başına.
 2846 Ayı gördüm (buldum), yıldıza itibarım (minnetim) yok.
 2857 Ayranı yok içmeye, atla (tahtırevanla) gider sıçmaya.

3.1.4 Yalın Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2158 Açtı ağzını yumdu gözünü.
 2180 Adı çıkmış dokuza, inmez sekize.
 2183 Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim.
 2187 Adımız orospu, ekmeğimizi kuru yeriz.
 2278 Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.
 2427 Akşamdan kavur, sabaha savur.
 2437 Al Allah kulunu, zapteyle delini.
 2440 Al aptesini, ver pabucumu.
 2446 Al birini vur (çarp) birine (ötekine)
 2449 Aldı ele, girdi yola.
 2453 Aldı yürüdü.
 2459 Al gülüm, ver gülüm.
 2460 Al haberi, git kabarı kabarı.
 2472 Al külahını, eyvallahı(da) içinde.
 2502 Almazsın, satmazsın, pazarda işin ne(dir)?
 2503 Almış, satmış, çekmeceyi kapatmış.
 2510 Al takke, ver külah.
 2514 Altı aylık seyisliği var, kırk yıllık fişki karıştırır.
 2517 Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu.
 2562 Ananız taş yesin, yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.
 2563 Anan turp(tur), baban şalgam(dır), sen nereden çıktın gülbeşeker?
 2582 Ana (anası) usta(dır) yufka (ekmeği) yapar, çocuk usta(dır) çift çift kapar.

- 2636 Arı satmış (yemiş), namusu kiraya (tellala) vermiş (arkasına atmış).
- 2665 Armut piş, ağzıma düş.
- 2669 Arpa ekim, darı çıktı.
- 2702 Aş pişti, bayram geçti.
- 2731 At görür aksar, su görür susar.
- 2743 Atma Recep din kardeşiyiz.
- 2752 Av avlandı, tav tavlandı (deli evlendi).
- 2782 Ayağında donu yok, fesleğen ister başına.
- 2835 Ayaz oldu bulut oldu, geçen günler umut oldu.
- 2841 Aydan arı(dır), günden (sudan) duru(dur).
- 2846 Ayı gördüm (buldum), yıldıza itibarım (minnetim) yok.
- 2856 Ayranım budur, yarısı sudur.
- 2879 Az söyler, uz söyler.

3.1.5 Bileşik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur (demek).

Koşullu bileşik cümle

Koşullu bileşik cümle

2746 Atsan atılmaz, satsan satılmaz.

Koşullu bileşik cümle

Koşullu bileşik cümle

2857 Ayranı yok içmeye, atla (tahtırevanla) gider sıçmaya.

Eylemlikli girişik cümle

Eylemlikli girişik cümle

3.1.6 Yalın ve Bileşik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2420 Ak mı, kara mı, önüne düşünce görürsün.

Yalın cümle

Ulaçlı girişik cümle

2705 Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış.

Ortaçlı girişik cümle

Yalın cümle

3.1.7 Düz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2112 Abacı, kebeci; (ya) sen neci?
- 2183 Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim.
- 2187 Adımız orospu, ekmeğimizi kuru yeriz.
- 2329 Ağız var dili yok.
- 2366 Akıl var, yakın (izan) var.
- 2420 Ak mı, kara mı, önüne düşünce görürsün.
- 2427 Akşamdan kavur, sabaha savur.
- 2429 Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi.
- 2438 Alan razı, satan razı.
- 2453 Aldı yürüdü.
- 2461 Alı al, moru mor.
- 2466 Alın derisi değil, davul derisi.
- 2502 Almazsın, satmazsın, pazarda işin ne?
- 2503 Almış, satmış, çekmeceyi kapatmış.
- 2514 Altı aylık seyisliği var, kırk yıllık fişki karıştırır.
- 2517 Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu.
- 2562 Ananız taş yesin, yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.
- 2563 Anan turp, baban şalgam, sen içinde gülbeşeker.
- 2580 Anası sarmısak, babası soğan.
- 2582 Ana (anası) usta yufka (ekmeği) yapar, çocuk usta çift çift kapar.
- 2636 Arı satmış (yemiş), namusu kiraya (tellala) vermiş (arkasına atmış).
- 2647 Arkadaş değil, arka taşı.
- 2665 Armut piş, ağzıma düş.
- 2669 Arpa ektim, darı çıktı.
- 2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur (demek).
- 2692 Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin (diye gezmek).
- 2702 Aş pişti, bayram geçti.
- 2705 Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış.
- 2709 At elin, it elin, bize ne?
- 2731 At görür aksar, su görür susar.

- 2746 Atsan atılmaz, satsan satılmaz.
 2447 Atta duran var, duramayan var.
 2750 At var, meydan yok.
 2752 Av avlandı, tav tavlandı (deli evlendi).
 2832 Ay aydın, hesabı belli.
 2835 Ayaz oldu bulut oldu, geçen günler umut oldu.
 2841 Aydan arı, gündən (sudan) duru.
 2846 Ayı gördüm (buldum), yıldıza itibarım (minnetim) yok.
 2856 Ayranım budur, yarısı sudur.
 2858 Ayran içmeye geldik; ara açmaya gelmedik.
 2879 Az söyler, uz söyler.

3.1.8 Devrik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2158 Açtı ağzını yumdu gözünü.
 2180 Adı çıkmış dokuza, inmez sekize.
 2278 Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.
 2437 Al Allah kulunu, zapteyle delini.
 2440 Al aptesini, ver pabucumu.
 2446 Al birini vur (çarp) birine (ötekine)
 2449 Aldı ele, girdi yola.
 2459 Al gülüm, ver gülüm.
 2460 Al haberi, git kabarı kabarı.
 2510 Al takke, ver külah.
 2857 Ayranı yok içmeye, atla (tahtirevanla) gider sıçmaya.

3.1.9 Düz ve Devrik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2472 Al külahını, eyvallahı(da) içinde.

devrik cümle

düz cümle

2563 Anan turp, baban şalgam, sen nereden çıktın gülbeşeker?

düz cümle

düz cümle

devrik cümle

2743 Atma Recep din kardeşiyiz.
devrik cümle düz cümle

2782 Ayağında donu yok, fesleğen ister başına.
düz cümle devrik cümle

3.1.10 Kesik Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2425 Akşam ahıra, sabah nahıra.

2454 Aleme (herkese) talih, bize kör Salih mi?

2481 Allah bana, ben de sana.

2550 Amasya'nın bardağı, biri olmazsa bir daha.

2693 Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık.

2693 Aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım.

2863 Ayvaz kasap hep bir hesap.

3.1.11 Kesik ve Düz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2430 Akşam havil, sabah savul.

2843 Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz.

3.1.12 Yüklemsiz Kesik Cümle ve Devrik Eylem Cümlesinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2699 Aşına (aşına), çıktı ocak başına
Yüklemsiz kesik cümle devrik eylem cümlesi

3.1.13 Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2158 Açtı ağzını yumdu gözünü.

2183 Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim.

2187 Adımız orospu, ekmeğimizi kuru yeriz.

2278 Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına.

2366 Akıl var, yakın (izan) var.

2427 Akşamdan kavur, sabaha savur.

- 2429 Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi.
 2453 Aldı yürüdü.
 2461 Alı al, moru mor.
 2503 Almış, satmış, çekmeceyi kapatmış.
 2514 Altı aylık seyisliği var, kırk yıllık fişki karıştırır.
 2517 Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu.
 2563 Anan turp, baban şalgam, sen içinde gülbeşeker.
 2580 Anası sarmısak, babası soğan.
 2582 Ana (anası) usta yufka (ekmeği) yapar, çocuk usta çift çift kapar.
 2636 Arı satmış (yemiş), namusu kiraya (tellala) vermiş (arkasına atmış).
 2669 Arpa ekim, darı çıktı.
 2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is olur (demek).
 2702 Aş pişti, bayram geçti.
 2705 Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış.
 2731 At görür aksar, su görür susar.
 2447 Atta duran var, duramayan var.
 2752 Av avlandı, tav tavlandı (deli evlendi).
 2832 Ay aydın, hesabı belli.
 2835 Ayaz oldu bulut oldu, geçen günler umut oldu.
 2841 Aydan arı, gündən (sudan) duru.
 2856 Ayranım budur, yarısı sudur.
 2879 Az söyler, uz söyler.

3.1.14 Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2746 Atsan atılmaz, satsan satılamaz.

3.1.15 Olumlu ve Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2180 Adı çıkmış dokuz, inmez sekize.
 2329 Ağı var, dili yok.
 2464 Alın derisi değil, davul derisi.
 2647 Arkadaş değil, arka taşı.

2743 Atma Recep din kardeşiyiz.

2750 At var, meydan yok.

2782 Ayağında donu yok, fesleğen ister başına.

2843 Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz.

2846 Ayı gördüm (buldum), yıldıza itibarım (minnetim) yok.

2857 Ayranı yok içmeye, atla (tahtirevanla) gider sıçmaya.

2858 Ayran içmeye geldik, ara açmaya gelmedik.

3.1.16 Olumlu ve Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2112 Abacı, kebeci; ya sen neci?

2420 Ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün.

2563 Anan turp, baban şalgam, sen nereden çıktın gülbeşeker?

2709 At elin, it elin, bize ne?

3.1.17 Olumsuz ve Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2502 Almazsın satmazsın, pazarda işin ne?

3.1.18 Soru Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2692 Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle şen misin (diye gezmek).

3.1.19 Buyruk Cümlelerinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2437 Al Allah kulunu, zapteyle delini.

2440 Al aptesini, ver pabucumu.

2446 Al birini vur (çarp) ötekine.

2459 Al gülüm, ver gülüm.

2460 Al haberi, git kabarı kabarı.

2510 Al takke ver külah.

2562 Ananız taş yesin, yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.

2665 Armut piş, ağzıma düş.

3.1.20 Buyruk ve Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2472 Al külahım, eyvallahı(da) içinde.

3.1.21 Yargısız Ünlem Cümlesi ve Olumlu Cümleden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2347 Akıl akıl gel çengele takıl.

Yargısız ünlem cümlesi

olumlu cümle

3.1.22 Yargısız Ünlem Cümlesi ve Soru Cümlesinden Oluşan Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2421 A köse, sayılmadık kaç tel sakalın var?.

Yargısız ünlem cümlesi

soru cümlesi

3.1.23 Ortak Özneli Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2158 Açtı ağzını yumdu gözünü. (O)

2180 Adı çıkmış dokuza, (adı) inmez sekize.

2183 Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim. (Ben)

2278 Bir zeytin verir ağzına, bir tulum tutar ardına. (O)

2427 Akşamdan kavur, sabaha savur. (Sen)

2429 Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi. (O)

2437 Al Allah kulunu, (Allah) zapteyle delini.

2440 Al aptesini, ver pabucumu. (Sen)

2446 Al birini vur (çarp) birine (ötekine). (Sen)

2449 Aldı ele, girdi yola. (O)

2453 Aldı yürüdü. (O)

2459 Al gülüm, ver gülüm. (Sen)

2460 Al haberi, git kabarı kabarı. (Sen)

2464 (Onun alınının derisi) Alın derisi değil, (Onun alınının derisi) davul derisi.

2503 Almış, satmış, çekmeceyi kapatmış. (O)

2510 Al takke ver külah. (Sen)

2636 Arı satmış (yemiş), namusu kiraya (tellala) vermiş.(Arkasına atmış) (O)

2647 Arkadaş değil, arka taşı. (O)

- 2664 Armut piş, (armut) ağzıma düş.
- 2689 Aşağı koysam pas olur, yukarı koysam is ölür. (O)
- 2705 (Kurbağa) Ata nal çakıldığı görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış.
- 2731 At görür aksar, su görür susar. (O)
- 2746 Atsan atılmaz, satsan satılmaz. (O)
- 2841 Aydan arı, günden(sudan) duru. (O)
- 2857 Ayranı yok içmeye, atla (tahterevanla) gider sıçmaya. (O)
- 2858 Ayran içmeye geldik; ara açmaya gelmedik. (Biz)

3.1.24 Ortak Özneli ve Ortak Yüklemlili Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2562 Ananız taş yesin, (ananız) yarımşardan (yarım yarım) beş yesin.
- 2879 Az söyler, uz söyler. (O)

3.2 Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

“En az iki bağımsız tümceden oluşan ve aralarındaki anlam ilgisi bağlaçlarla sağlanan yargılı anlatıma bağımlı sıralı tümce denir.

Bu tür tümcelere “bağımlı” denmesinin nedeni, hem tümceler arasındaki anlam ilintisinin -bağımsız sıralı tümcelere göre- daha sıkı oluşu, hem de bu ilintinin bağlaçlarla sağlanmasından ötürüdür.”¹⁰

3.2.1 Eylem Cümlelerinden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2186 Adımı güveç koy amma ocak üstüne koyma.
- 2584 Anladık yel değirmeni (ama) suyu nereden geliyor?
- 2881 Az ye de uşak tut.

3.2.2 Yalın Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

- 2186 Adımı güveç koy amma ocak üstüne koyma.
- 2584 Anladık yel değirmeni (ama) suyu nereden geliyor?
- 2881 Az ye de uşak tut.

¹⁰ Dizdaroğlu, Ön.Ver., s.233

3.2.3 Düz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2186 Adımı güveç koy amma ocak üstüne koyma.

2881 Az ye de uşak tut.

3.2.4 Devrik ve Düz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2584 Anladık yel değirmeni (ama) suyu nereden geliyor?

3.2.5 Olumlu Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2881 Az ye de uşak tut.

3.2.6 Olumlu ve Olumsuz Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2186 Adımı güveç koy amma ocak üstüne koyma.

3.2.7 Olumlu ve Soru Cümlelerden Oluşan Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimler:

2584 Anladık yel değirmeni (ama) suyu nereden geliyor?

4. Kuruluşuna Göre Cümle Türleri:

4.1 Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

“Yargı ögesi (yüklemi) sonda olan tümceye düz tümce denir.

Düz tümceye kimi kaynaklarda “kurallı tümce” adı verilmektedir. Bu adlandırma, yanlış anlaşılmalara yol açarak, devrik tümcenin “kuralsız tümce” olduğu sanısını uyandırabilir. Oysa ilgili bölümde görüleceği gibi, devrik tümce; kuruluşça, düz tümcenin karşıtıdır, ama “kuralsız tümce” anlamına gelmez. Düz tümce gibi, devrik tümce de bir yargılı anlatım türüdür¹¹

4.1.1 Ad Cümlesinden Oluşan Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2116 Abbas yolcu.

2264 Ağzı dili yok.

2335 Ahım şahım (bir şey) değil.

2365 Akıl terelelli. (Bir kişide)

¹¹ Dizdaroğlu, *Ön.Ver.*, s.248

2455 Alemi var mı? (..... etmenin)

2540 Alt yanı çıkmaz sokak.

2541 Alt yanı kiraz bahçesi.

2560 Anan güzel mi?

2666 Ar namus tertemiz.

2870 Az değil. (O kişi)

4.1.2 Yalın Eylem Cümlesinden Oluşan Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2167 Adamlık sende (bende) kalsın.

2189 Adınızı bağışlar mısınız?

2296 Ağzından yel (yeller) alsın.

2304 Ağzını hayra aç.

2320 Ağzını öpeyim.

2321 Ağzını topla.

2397 Aklına şaşayım.

2399 Aklına turp sıkayım.

2435 Alacağı olsun.

2475 Allaha ısmarladık.

2476 Allah akıllar versin.

2478 Allah aratmasın.

2480 Allah bağışlasın.

2482 Allah bilir.

2483 Allah dört gözden ayırmasın. (Çocuğu)

2484 Allah etmesin.

2485 Allah gecinden versin.

2491 Allah son gürlüğü versin.

2493 Allah (acısını) unutturmasın.

2494 Allah utandırmasın.

2496 Allah versin.

2506 Alnımı karışlarım. (Bu işi yapanın)

2533 Altta kalanın camı çıksın.

- 2558 Analar ne doğurmuş!
- 2559 Anamın ak sütü gibi helal olsun.
- 2566 Anası (onu) kadir gecesi doğurmuş.
- 2574 Anasının ipini (ipliğini pazarda) satmış
- 2578 Anasını satayım.
- 2627 Ar damarı çatlamış.
- 2690 Aşağı kurtarmaz.
- 2734 Atına eşek mi dedik?
- 2739 At koştur.
- 2740 Atla arpayı dövüştürür.
- 2745 At pazarında eşek osurtmuyoruz.
- 2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?
- 2836 Ayaz Paşa kol geziyor. (kola çıkmış, çıktı.)
- 2837 Ay bacayı aştı.
- 2847 Ayı kazana sıçtı.
- 2877 Az kalsın. (kaldı.)

4.1.3 Bileşik Eylem Cümlesinden Oluşan Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

- 2169 Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister.
- 2458 Al giyemedim ki alınayım.
- 2488 Allahımı seven tutmasın.
- 2498 Allah "yürü ya kulum" demiş.
- 2585 Anladımsa Arap olayım.
- 2614 Aramakla bulunmaz (ele geçmez).
- 2638 Arif olan anlasın.
- 2712 Ateş almaya mı geldin?
- 2719 Ateşe vursan duman vermez.
- 2725 Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.
- 2732 Atı alan Üsküdar'ı geçti.
- 2736 Atın yüğükse bin de kaç.
- 2830 Aya "sen doğma ben doğuyorum" der.

4.2 Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

“Yüklemi sondan öne alınmış yargılı anlatıma devrik tümce denir.

Yüklemin sonda bulunmamasına bakarak devrik tümce “kuralsız tümce”, “yanlış tümce”, bozuk tümce” sanılmamalıdır. Devrik tümce, düz tümce gibi, bir anlatım türüdür; belirli bir düzeni ve kuralları vardır.”¹²

4.2.1 Ad Cümlesinden Oluşan Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2850 Ayıptır söylemesi.

4.2.2 Yalın Eylem Cümlesinden Oluşan Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2115 Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacıgın) bezine.

2445 Al benden de o kadar.

2450 Aldı fitili.

2587 Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi.

2848 Ayıkla pirincin taşını.

4.2.3 Bileşik Eylem Cümlesinden Oluşan Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2586 Anlaşıldı (anladık) pederin bayraktar olduğu (olduğunu).

4.3 Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

“Çoğu zaman yüklemi, kimi zaman da başka bir ögesi kullanılmayan anlatıma kesik tümce denir.

Yüklemi bulunup bulunmadığına göre, kesik tümceler iki türdür.: Yüklemsiz kesik tümce, yüklemli kesik tümce.”¹³

4.3.1 Yüklemsiz Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2428 Akşamdan sonra merhaba

4.3.2 Yüklemlili Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

¹² Dizdaroğlu, Ö.n.Ver., s.250

¹³ Aynı., s.274

4.3.2.1 Yüklemin Düşmesiyle Oluşan Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

2443 Alavere dalavere (ile) Kürt Mehmet nöbete (gider)

2754 Avcı kediye kurnaz fare (düşer).

4.3.2.2 Dilek'li Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimler:

“Dilek kipinden, dilek kipinin hikaye ve rivayetinden; istek kipinden, istek kipinin hikaye ve rivayetinden; ilgili kiplerin koşul biçimlerinden sonra, bildirme kiplerinden birine dayalı bir tümce gelmezse, bu tür tümce kesik tümcedir. Çünkü bu tür tümceler yargı bildirmezler, dilek ve özlemleri belirtirler.”¹⁴

2331 Ağzıyla kuş tutsa...

2490 Allah ne verdiyse.

2495 Allah vere de.

5. Anlamlarına Göre Cümle Türleri:

5.1 Olumlu Cümle Türündeki Deyimler:

“Yüklemin bildirdiği eylemin yapılma ya da olma doğrultusunda belirlendiği tümceye olumlu tümce denir.

Türkçe’de bütün eylemler, adlar ve ad soylu sözcükler olumludur, ancak özel takılarda olumsuz biçime dönüştürülürler.

Olumlu tümceler, yüklem cinsine göre, ad ya da eylem tümcesi olarak iki türdür.”¹⁵

5.1.1 Ad Cümlesinden Oluşan Olumlu Cümle Türündeki Deyimler:

2116 Abbas yolcu.

2365 Akıl terelelli. (Bir kişide)

2540 Alt yanı çıkmaz sokak.

2541 Alt yanı kiraz bahçesi.

2666 Ar namus tertemiz.

2850 Ayıptır söylemesi.

¹⁴ Dizdaroğlu, Ön.Ver., s.278

¹⁵ Aynı., s.282

5.1.2 Eylem Cümlesinden Oluşan Olumlu Cümle Türündeki Deyimler:

- 2115 Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacığin) bezine.
 2169 Adam oluncaya kadar dokuz fırın ekmek ister.
 2450 Aldı fitili.
 2475 Allaha ısmarladık.
 2482 Allah bilir.
 2498 Allah "yürü ya kulum" demiş.
 2506 Alnını karışlarım. (Bu işi yapamın)
 2558 Analar ne doğururmuş!
 2566 Anası (onu) kadir gecesi doğurmuş.
 2574 Anasının ipini (ipliğini pazarda) satmış
 2586 Anlaşıldı (anladık) pederin bayraktar olduğu (olduğunu).
 2587 Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi.
 2627 Ar damarı çatlamış.
 2725 Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.
 2732 Atı alan Üsküdar'ı geçti.
 2740 Atla arpayı dövüştürür.
 2830 Aya "sen doğma ben doğuyorum" der.
 2836 Ayaz Paşa kol geziyor. (kola çıkmış, çıktı)
 2837 Ay bacayı aştı.
 2847 Ayı kazana sıçtı.
 2877 Az kalsın (kaldı).

5.2 Olumsuz Cümle Türündeki Deyimler:

"Yüklem gösterdiği eylemin yapılma ya da olma doğrultusunda belirlenmediği tümceye olumsuz tümce denir.

Olumsuz tümceler, yüklem cinsine göre, iki türdür: Olumsuz ad tümcesi, olumsuz eylem tümcesi."¹⁶

¹⁶ Dizdaroğlu, **Ön.Ver.**, s.287

5.2.1 Ad Cümlesinden Oluşan Olumsuz Cümle Türündeki Deyimler:

2264 Ağız dili yok.

2335 Ahım şahım (bir şey) değil.

2870 Az değil. (o kişi)

5.2.1.1 Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

“Yüklemi “var” sözcüğüne ya da ad soylu bir başka sözcüğe dayalı olumlu sorulu tümceler de biçimce olumsuz ad tümcesidir.”¹⁷

2455 Alemi var mı? (..... etmenin) (yok)

5.2.2 Eylem Cümlesinden Oluşan Olumsuz Cümle Türündeki Deyimler:

2614 Aramakla bulunmaz.

2690 Aşağı kurtarmaz.

2719 Ateşe vursan duman vermez.

2745 At pazarında eşek osurtmuyoruz.

5.2.2.1 Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ Olumlu sorulu kimi tümceler de biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem tümcesidir.”¹⁸

2734 Atına eşek mi dedik? (demedik)

5.3 Soru Cümlesi Türündeki Deyimler:

“Bilgi almayı, bir kuşkıyı gidermeyi amaçlayan ya da soru yoluyla değişik kavramlar bildiren tümceye soru tümcesi denir.

İlk bakışta, bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için soruya başvururuz. Gerçekte ise, onun yanı sıra, tümceye değişik anlam özellikleri katmak için sorudan yararlanılır.”¹⁹

¹⁷ Dizdaroğlu, **Ön.Ver.**, s.290

¹⁸ **Aym.**, s.294

¹⁹ **Aym.**, **Ön.Ver.**, s.295

5.3.1 Ad Cümlesinden Oluşan Soru Cümlesi Türündeki Deyimler:

2455 Aleml var mı? (..... etmenin)

2560 Anan güzel mi?

5.3.1.1 Olumlu Sorulu Ad Cümlesi Türündeki Deyimler:

2455 Aleml var mı? (..... etmenin)

2560 Anan güzel mi?

5.3.2 Eylem Cümlesinden Oluşan Soru Cümlesi Türündeki Deyimler:

2189 Adınızı bağışlar mısınız?

2712 Ateş almaya mı geldin?

2734 Atına eşek mi dedik?

2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?

5.3.2.1 Olumlu Sorulu Eylem Cümlesi Türündeki Deyimler:

2189 Adınızı bağışlar mısınız?

2712 Ateş almaya mı geldin?

2734 Atına eşek mi dedik?

2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim?

5.3.3 Soru Cümlesi Türündeki Deyimlerin Anlam Özellikleri:

Soru cümlesi türü, anlamına göre cümle türlerinin bir alt başlığı olduğu ve yalnızca soru anlamı değil bunun yanında başka anlamları da taşıdığı için böyle bir alt başlık açılması uygun görülmüş ve biçimsel (kuruluş) olarak soru cümlesi olan deyimler taşıdıkları anlamları da yazılarak sıralanmıştır.

2189 Adınızı bağışlar mısınız?

→ Soru, kibar istek

2455 Aleml var mı?

→ Red etme

2560 Anan güzel mi?

→ Red etme

2712 Ateş almaya mı geldin?	→	Kınama, suçlama, kızma
2734 Atına eşek mi dedik?	→	Red etme, yalanlama
2781 Ayağına sıcak su mu (şerbet mi) dökelim ?	→	Yakınma, başa kakma

5.4 Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimler:

“Bir eylemin olumlu ya da olumsuz yönde yapılmasını buyruk biçiminde bildiren yargılı anlatıma buyruk tümcesi denir.

Yüklemi buyruk kipindeki bütün yargılı anlatımlar buyruk tümcesi değildir.

Kimi deyimler ve deyim niteliğindeki sözler buyruk kipi ile kuruludur; fakat buyruk anlamı taşımaz.”²⁰

- 2167 Adamlık sende (bende) kalsın.
- 2296 Ağızından yel (yeller) alsın.
- 2304 Ağzımı hayra aç.
- 2321 Ağzımı topla.
- 2435 Alacağı olsun.
- 2445 Al benden de o kadar.
- 2476 Allah akıllar versin.
- 2478 Allah aratmasın.
- 2480 Allah bağışlasın.
- 2483 Allah dört gözden ayırmasın. (Çocuğu)
- 2484 Allah etmesin.
- 2485 Allah gecinden versin.
- 2488 Allahımı seven tutmasın.
- 2491 Allah son gürlüğü versin.
- 2493 Allah (acısını) unutturmasın.
- 2494 Allah utandırmasın.
- 2496 Allah versin.
- 2533 Altta kalanın camı çıksın.
- 2559 Anamın ak sütü gibi helal olsun.
- 2638 Arif olan anlasın.
- 2736 Atın yöğrükse bin de kaç.

²⁰ Dizdaroğlu, *Ön.Ver.*, s.325

2739 At koştur.

2848 Ayıkla pirincin taşını.

2877 Az kalsın.

5.4.1. Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimlerin Anlam Özellikleri:

Buyruk cümlesi türü, anlamına göre cümle türlerinin bir alt başlığı olduğu ve yalnızca buyruk anlamı değil bunun yanında başka anlamları da taşıdığı için böyle bir alt başlık açılması uygun görülmüş ve biçimsel (kuruluş) olarak buyruk cümlesi olan deyimler taşıdıkları anlamları da yazılarak sıralanmıştır.

2176 Adamlık sende (bende) kalsın .	—————>	yüceltme, beğenme, övme
2236 Ağzından yel (yeller) alsın	—————>	istek, dilek
2304 Ağzını hayra aç.	—————>	istek, dilek
2321 Ağzını toplu	—————>	paylama, azarlama
2435 Alacağı olsun	—————>	sitem, korkutma.
2445 Al benden de o kadar	—————>	karşısındakine katılma
2476 Allah akıllar versin	—————>	küçümseme, yerme
2478 Allah aratmasın	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2480 Allah bağışlasın	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2483 Allah dört gözden ayırmasın	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2484 Allah etmesin	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2485 Allah gecinden versin	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2488 Allahını seven tutmasın	—————>	öfke, kızgınlık
2491 Allah son gürlüğü versin	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2493 Allah (acısını) unutturmasın	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2494 Allah utandırmasın	—————>	istek, dilek, yalvarma, yakarma
2496 Allah versin	—————>	istek, dilek
2533 Altta kalanın canı çıksın	—————>	aldırmama
2559 Anamın ak sütü gibi helal olsun	—————>	gönüllü olarak bir şey bağışlama
2638 Arif olan anlasın	—————>	karşısındakini önemsemezlik, küçümseme

2736 Atın yöğrükse bin de kaç	————→ öğüt, uyarma
2739 At koştur	————→ övme, abartma
2848 Ayıkla pirincin taşını	————→ yetersizlik güçsüzlük
2877 Az kalsın	————→ yaklaşma

5.5 Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ Duyguları, coşkuları yansıtan; çeşitli ruhsal durumları belirten ve seslenme niteliğinde olan yargılı ya da yargısız anlatıma ünlem tümcesi denir.

Öbür tümce türlerinde, bir düşüncenin anlatılması, yargıya bağlanması esastır. Ünlem tümcelerinde ise duygunun açığa vurulması önemlidir. İster tek sözcükten ister birçok sözcükten oluşsun; ister yargılı ister yargısız olsun; ünlem tümceleri, geçmişteki, yaşanan zamandaki ve gelecekteki duyguları, dilek ve özlemleri en etkili biçimde yansıtan anlatım türüdür”²¹

5.5.1 Yargısız Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler:

“Yüklemi olmayan ve yargısız kesik tümce niteliğini taşıyan ünlem tümcesidir. Yargısız ünlem tümceleri; seslenme, ünleme, çağırma kavram taşır”²²

- 2171 Adam sen de!
 2349 Akıl bu ya!
 2479 Allah aşkına!

5.5.2 Yargılı Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ Çekimli eylemlerle kurulu ve ünlem kavram taşıyan tümcelerdir. ”²³

5.5.2.1 İstek Kipine Dayalı Yargılı Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler:

- 2320 Ağzımı öpeyim!
 2397 Aklına şaşayım!
 2399 Aklına turp sıkayım!

²¹ Dizdaroğlu, *Ön.Ver.*, s.334

²² *Aynı.*, s.338

²³ *Aynı.*, s.339

2578 Anasını satayım!

2585 Anladım sa Arap olayım!

5.5.2.2 Ad Cümlesinden Oluşan Yargılı Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimler:

2654 Arkasında yumurta küfesi yok ya !

5.5.3 Ünlem Cümlesinin Anlam Özellikleri:

Ünlem cümlesi türü, anlamına göre cümle türlerinin bir alt başlığı olduğu ve yalnızca ünlem anlamı değil, bunun yanında başka anlamları da taşıdığı için böyle bir alt başlık açılması uygun görülmüş ve biçimsel (kuruluş) olarak ünlem cümlesi olan deyimler taşıdıkları anlamları da yazılarak sıralanmıştır.

2171 Adam sen de !	→ önemsemezlik
2320 Ağzını öpeyim !	→ beğenme, yüceltme
2349 Akıl bu ya !	→ beğenmezlik, hayıflanma
2397 Aklına şaşayım !	→ küçümseme
2399 Aklına turp sıkayım !	→ karşısındakini küçümseme
2479 Allah aşkına !	→ yalvarma, usanç, önemsemezlik
2578 Anasını satayım !	→ cesaretle güçlülük
2585 Anladım sa Arap olayım !	→ şaşma, yakınma
2654 Arkasında yumurta küfesi yok ya !	→ cayma, caydırma

5.6 Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler:

“Bir dileği, isteği, özlemi açığa vuran; yüklemi dilek kipine, dilek kipini hikaye ve rivayet bileşik zamanlarına; istek kipine, istek kipinin hikaye ve rivayet bileşik zamanlarına; ilgili kiplerin koşul bileşik zamanına dayalı anlatıma dilek cümlesi denir.”²⁴

²⁴ Dizdaroğlu, Ön.Ver., s.357

5.6.1 Dilek'li Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ Bu tür dilek tümcesi, dilek kipiyle onun hikaye ve rivayet bileşik zamanlarından oluşur.”²⁵

2490 Allah ne verdiyse.

5.6.2 İstek'li Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ İstek kipiyle onun hikaye ve rivayet bileşik zamanlarından oluşan dilek cümlesi türüdür.”²⁶

2495 Allah vere de.

5.6.3 Koşullu Dilek Cümlesi Türündeki Deyimler:

“ Yükleme koşul bileşik zamana dayalı tümceler, anlam yönünden koşullu dilek tümcesidir.”²⁷

2331 Ağzıyla kuş tutsa (ydı)...

5.6.4 Dilek Cümlelerinin Anlam Özellikleri:

Dilek cümlesi türü, anlamına göre cümle türlerinin bir alt başlığı olduğu ve yalnızca dilek anlamı değil, bunun yanında başka anlamları da taşıdığı için böyle bir alt başlık açılması uygun görülmüş ve biçimsel (kuruluş) olarak dilek cümlesi olan deyimler, taşıdıkları anlamları da yazılarak sıralanmıştır.

2331 Ağzıyla kuş tutsa...	→	imkansızlık
2490 Allah ne verdiyse	→	alçak gönüllülük
2495 Allah vere de	→	istenilen sonucun gerçekleşeceğinden emin olmama

²⁵ Dizdaroğlu, Ön.Ver., s.357

²⁶ Aynl., s.358

²⁷ Aynl., s.359

6. Karşılıklı Konuşma Biçimindeki Deyimler:

2193 - Adın ne?

- Mülâyim Ağa.

- Sert olsan ne halt edersin

2360 - Akıllınız kim?

- Öndeki zincirli.

BÖLÜM III

Yapısal Olarak Adlandırılmayan Deyimler

Bundan önceki iki bölüme de (sözcük öbeği yapısındaki deyimler, cümle yapısındaki deyimler) girmeyen yani yapısal olarak adı konulmayan deyimler de bulunduğu için böyle bir bölüm açılması uygun görülmüştür. Fakat bu başlık altında, deyimleri sırasıyla sunmak yerine üç alt başlık açılıp birinci alt başlıkta kendisi bir sözcük öbeği özelliği göstermeyen fakat içinde bir sözcük öbeği taşıyan deyimler; ikinci alt başlıkta bir eylemi niteleme özelliği gösterdiği için cümle içinde zarf tümleci görevini üstlenen bu yüzden de görevsel açıdan zarf olarak adlandırılan deyimler; üçüncü alt başlıkta da hem içinde sözcük öbeği taşıyan ama kendisi bir sözcük öbeği olmayan hem de görevsel açıdan zarf olarak adlandırılan deyimler sırasıyla sunulmuştur.

1. İçinde Sözcük Öbeği Taşıyan Ama Kendisi Bir Sözcük Öbeği Olmayan Deyimler:

2166 Adam kıtlığında
belirtisiz tam.

2185 Adım başına
belirtisiz tam.

2258 (Hepsinin) Ağzı bir
belirtili tam.

2416 (Kendi) Aklı sıra
belirtisiz tam.

2. Görevsel Açıdan Zarf Olarak Adlandırılan Deyimler:

2583 Anca beraber, kanca beraber

2869 Az daha

3. Hem İçinde Sözcük Öbeği Taşıyan ama Kendisi Bir Sözcük Öbeği Olmayan hem de Görevsel Açıdan Zarf Olarak Adlandırılan Deyimler:

2151 (Birin) Aç karnına
belirtili tam.

2632 (Birinin) Ardı (arkası) sıra (Peşi sıra)
belirtili tam.

2673 Art elden
sıfat tam.

2707 At başı beraber
belirtisiz tam.

2726 Ateş pahasına
belirtisiz tam.

BÖLÜM 4

ÇİZELGELER

Çizelge 1

Deyimler Sözlüğünün "A" Maddesindeki Deyimlerin Yapılarının Sayısal Dökümü.

	f	%
Sözcük Öbeği Yapısındaki Deyimler	648	80.00
Cümle Yapısındaki Deyimler	151	18.64
Yapısal Olarak Adlandırılmayan Deyimler	11	1.36
Toplam	810	100

Çizelge 2

Sözcük Öbeği Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Eylemlilik Öbeği Yapısındaki Deyimler	445	68.67
İyelik Öbeği Yapısındaki Deyimler.	2	0.31
Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler	36	5.55
Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Deyimler	18	2.77
Sıfat Tamlaması Yapısındaki Deyimler	24	3.71
Ortaç Öbeği Yapısındaki Deyimler	7	1.08
Adlaşmış Sıfat Yapısındaki Deyimler	81	12.51
Edat Öbeği Yapısındaki Deyimler	19	1.54
İkileme Yapısındaki Deyimler	25	3.86
Toplam	648	100

**EYLEMLİK ÖBEĞİ KURULUŞUNDAKİ DEYİMLERİN ÖĞE DİZİLİŞİNİN
SAYISAL DÖKÜMÜ**

Çizelge 3

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki İki Ögeli Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
g. özne veya s.ö + eylem	9	3.01
g. özne (-iyl.) veya s.ö + eylem	40	13.38
b.'siz nesne + eylem	61	20.40
b.'siz nesne (-iyl.) + eylem	11	3.67
b.'siz nesne (eylem cümlesi) + eylem	2	0.67
b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem	2	0.67
b.'li nesne + eylem	7	2.34
b.'li nesne (-iyl.) + eylem	42	14.05
d.t + eylem	47	15.72
d.t (-iyl.) + eylem	44	14.72
z.t + eylem	24	8.03
z.t (-iyl.) + eylem	8	2.68
e.t + eylem	1	0.33
e.t (-iyl.) + eylem	1	0.33
Toplam	299	100

Çizelge 4

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Üç Ögeli Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
özne + b'li nesne + eylem	2	1.74
özne + d.t (-a) + eylem	2	1.74
özne (-iyl.) +b'siz nesne + eylem	2	1.74
özne (-iyl.) +d.t (-a) + eylem	5	4.34
özne (-iyl.) +d.t (-iyl.-a) + eylem	10	8.70
özne (-iyl.) +d.t (- da) + eylem	2	1.74
özne (-iyl.) +d.t (-iyl. -da) + eylem	1	0.87
özne (-iyl.) +d.t (-dan) + eylem	2	1.74
özne (-iyl.) +d.t (-iyl. -dan) + eylem	2	1.74
özne (-iyl.) + z.t + eylem	5	4.34
özne (-iyl.) +z.t (-dan) + eylem	1	0.87
b.'li nesne + d.t (-a) + eylem	1	0.87
b.'li nesne + d.t (-iyl.-dan) + eylem	1	0.87
b.'li nesne (-iyl.) + özne + eylem	1	0.87
b.'li nesne (-iyl.) + özne (iyl.)+ eylem	2	1.74
b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-a) + eylem	6	5.21
b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl.-a) + eylem	4	3.48
b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-iyl. -dan) + eylem	1	0.87
b.'li nesne (-iyl.) + z.t + eylem	3	2.61
b.'li nesne (-iyl.) +z.t (-da)+ eylem	1	0.87

Çizelge 4-devam

b.'li nesne (-iyl.) + z.t (-iyl. -göre) + eylem	1	0.87
b.'li nesne (-iyl.) + z.t (-ile) + eylem	1	0.87
d.t (-a) +özne + eylem	1	0.87
d.t (-a) + özne (-iyl.) + eylem	2	1.74
d.t (-a) + b.'siz nesne + eylem	6	5.21
d.t (-iyl.-a) + özne + eylem	3	2.61
d.t (-iyl.-a) +b.'siz nesne + eylem	13	11.30
d.t (-iyl.-a) + b.'siz nesne(-iyl.) + eylem	1	0.87
d.t (-iyl.-a) + z.t (-ile) + eylem	1	0.87
d.t (-da) + özne (-iyl.) + eylem	1	0.87
d.t (-da) +z.t (-gibi) + eylem	1	0.87
d.t (-iyl.-da) + özne + eylem	4	3.48
d.t (-dan) + b.'siz nesne + eylem	1	0.87
d.t (-iyl.-dan) + özne + eylem	4	3.48
d.t (-iyl. -dan) + özne (-iyl.) + eylem	3	2.61
d.t (-iyl. -dan) + b.'siz nesne + eylem	2	1.74
d.t (-iyl. -dan) + b'li nesne + eylem	1	0.87
d.t (-iyl. -dan) + z.t (-ile) + eylem	1	0.87
z.t + b.'siz nesne + eylem	1	0.87
z.t (-siz) + d.t (-a) + eylem	1	0.87
z.t (-sa) + b.'siz nesne + eylem	2	1.74
z.t (-sonra) + b.'li nesne (-iyl.) + eylem	1	0.87
z.t (-ken) + b.'siz nesne (ad cümlesi) + eylem	1	0.87
z.t (-iyl. -gibi) + b.'siz nesne + eylem	1	0.87
z.t (-iyl. -gibi) + b.'li nesne + eylem	1	0.87
z.t (-iyl.-gibi) + z.t (-li) + eylem	1	0.87
z.t (-iyl. -göre) + b'siz nesne + eylem	1	0.87
z.t (-iyl.-ile) + b.'li nesne (-iyl.) + eylem	1	0.87
z.t (-iyl. -ile) + d.t (-a) + eylem	1	0.87
e.t (-dan) + özne (-iyl.) + eylem	1	0.87
e.t (-dan) + b.'siz nesne + eylem	1	0.87
Toplam	115	100

Çizelge 5

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Dört Ögeli Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
özne (iyl.)+ z.t + z.t + eylem	1	16.67
d.t (-da) + özne (-iyl.) + d.t (-iyl.-da) + eylem	1	16.67
d.t (-da) + z.t (kadar) + özne + eylem	1	16.67
z.t (-sa) + özne (-iyl) + d.t (-da) + eylem	1	16.67
z.t (-iyl.-ıp) + d.t (-iyl. -dan) + b.'siz nesne + eylem	1	16.67
e.t (-dan) + d.t (-iyl.-a) + b.'siz nesne + eylem	1	16.67
Toplam	6	100

Çizelge 6

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylemlik Ögesini Ortak Kullanan Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
b.'siz nesne + (eylem) + b.'siz nesne + eylem	2	33.33
özne + b.'siz nesne + (eylem) + özne + b.'siz nesne + eylem	1	16.67
b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-a) + (eylem) + b.'li nesne (-iyl.) + d.t (-a) + eylem	1	16.67
d.t (-a) + b.'siz nesne + (eylem) + d.t (-a) + b.'siz nesne + eylem	1	16.67
d.t (-iyl. -a) + b.'siz nesne + (eylem) + d.t (-iyl. -a) + b.'siz nesne + eylem	1	16.67
Toplam	6	100

Çizelge 7

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Öge Çalışması Yapılmayan Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Bünyesinde -ıp ulacı taşıyan deyimler.	15	88.24
Bünyesinde -ıp ulacı taşımayan deyimler.	2	11.76
Toplam	17	100

Çizelge 8.

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Kişi Çekimine Giren Birimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Temel ögenin bütün kişi çekimlerine girdiği deyimler	207	44.14
Temel ögenin yalnızca 3. tekil kişi çekimine girdiği deyimler	40	8.53
Temel ögenin yalnızca çoğul kişi çekimine girdiği deyimler	3	0.64
Temel ögeyle iyelik ekli sözcüğün birbirleriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği deyimler	49	10.45
Temel ögeyle iyelik ekli sözcüğün farklı kişilerde çekime girdiği deyimler	43	9.17
İyelik ekli sözcüğün bünyesindeki iyelik ekindeki değişim yaşayarak kişi çekimine girdiği, temel ögenin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	73	15.57

Çizelge 8-devam

İyelik ekli sözcüğün yalnızca çoğul iyelik eklerini alarak çekime girdiği, temel ögenin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	6	1.28
İyelik ekli sözcüğün yalnızca çoğul iyelik eklerini alarak çekime girdiği deyimler	1	0.21
İyelik ekli sözcüğün bütün iyelik eklerini alarak çekime girdiği deyimler	6	1.28
Temel ögeyle iyelik ekli iki sözcüğün birbiriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği deyimler	4	0.85
İyelik ekli iki sözcüğün birbiriyle uyumlu, temel ögenin de onlardan farklı olarak kişi çekimine girdiği deyimler	3	0.64
İyelik ekli iki sözcüğün birbiriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği, eylemin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	12	2.56
İyelik ekli iki sözcüğün birbiriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği ve temel ögenin yerini başka sözcüklere bıraktığı deyimler	4	0.85
İyelik ekli iki sözcüğün birbirinden farklı kişi çekimine girdiği, temel ögenin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	1	0.21
İyelik ekli üç sözcüğün birbiriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği, eylemin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	1	0.21
İyelik ekli üç sözcükten birincisiyle üçüncüsünün temel ögeyle uyumlu ikincisinin hep 3. tekil kişi iyelikli olarak kişi çekimine girdiği deyimler	1	0.21
-sa ekini alan bir sözcüğün kişi çekimine girdiği, eylemin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler	2	0.42
İyelik ekli bir sözcükle -sa ekini alan bir sözcüğün birbiriyle uyumlu olarak kişi çekimine girdiği temel ögenin de yalnızca 3. tekil kişi çekimiyle yer aldığı deyimler.	1	0.21
Nesne ögesinde yer alan iç cümlelerin yüklemine kişi çekimine girdiği deyimler	1	0.21
Yargının bildirme ekleriyle veya "var", "yok", "değil" sözcükleriyle karşılandığı deyimler	11	2.35
Toplam	469	100

EYLEMLİK ÖBEĞİ KURULUŞUNDAKİ DEYİMLERDE EYLEM DIŞINDAKİ ÖĞELERİN YAPILARININ SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 9

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtili Ad Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi belirtili ad tamlaması olan deyimler	71	42.77
B.'siz nesnesi belirtili ad tamlaması olan deyimler	4	2.41
B.'li nesnesi belirtili ad tamlaması olan deyimler	36	21.69
Dolaylı tümleci belirtili ad tamlaması olan deyimler	55	33.13
Toplam	166	100

Çizelge 10

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Belirtisiz Ad Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi belirtisiz ad tamlaması olan deyimler	5	5.88
B.'siz nesnesi belirtisiz ad tamlaması olan deyimler	7	8.24
B.'li nesnesi belirtisiz ad tamlaması olan deyimler	27	31.76
Dolaylı tümleci belirtisiz ad tamlaması olan deyimler	45	52.94
Edat tümleci belirtisiz ad tamlaması olan deyimler	1	1.18
Toplam	85	100

Çizelge 11

Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sıfat Tamlaması Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi sıfat tamlaması olan deyimler	9	31.03
B.'siz nesnesi sıfat tamlaması olan deyimler	7	24.14
B.'li nesnesi sıfat tamlaması olan deyimler	2	6.30
Dolaylı tümleci sıfat tamlaması olan deyimler	8	27.59
Zarf tümleci sıfat tamlaması olan deyimler	3	10.34
Toplam	29	100

Çizelge 12
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde İkileme Yapısındaki
Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi ikileme olan deyimler	5	26.32
B.'siz nesnesi ikileme olan deyimler	3	15.79
Dolaylı tümleci ikileme olan deyimler	4	21.05
Zarf tümleci ikileme olan deyimler	7	36.84
Toplam	19	100

Çizelge 13
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Edat Öbeği Yapısındaki
Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Zarf tümleci edat öbeği olan deyimler	20	95.24
Edat tümleci edat öbeği olan deyimler	1	4.76
Toplam	21	100

Çizelge 14
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ortaç Öbeği
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi ortaç öbeği olan deyimler	1	20.00
B.'siz nesnesi ortaç öbeği olan deyimler	1	20.00
B.'li nesnesi ortaç öbeği olan deyimler	2	40.00
Dolaylı tümleci ortaç öbeği olan deyimler	1	20.00
Toplam	5	100

Çizelge 15
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ulaç Öbeği
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Zarf tümleci ulaç öbeği olan deyimler	3	100.00
Toplam	3	100

Çizelge 16
Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Bağlama Öbeği
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
B.'li nesnesi bağlama öbeği olan deyimler	1	100.00
Toplam	1	100

Çizelge 17
Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sayı Öbeği
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Dolaylı tümleci sayı öbeği olan deyimler	1	100.00
Toplam	1	100

Çizelge 18
Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Birleşik Ad
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi birleşik ad olan deyimler	1	16.67
B.'siz nesnesi birleşik ad olan deyimler	1	16.67
Dolaylı tümleci birleşik ad olan deyimler	3	50.00
Zarf tümleci birleşik ad olan deyimler	1	16.67
Toplam	6	100

Çizelge 19
Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Koşul Önermesi
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Zarf tümleci koşul önermesi olan deyimler	3	100.00
Toplam	3	100

Çizelge 20
Eylemlik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Eylem Cümlesi
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
B.'siz nesnesi eylem cümlesi olan deyimler	3	100.00
Toplam	3	100

Çizelge 21
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Ad Cümlesi
Yapısındaki Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
B.'siz nesnesi ad cümlesi olan deyimler	3	100.00
Toplam	3	100

Çizelge 22
Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerde Sözcük Öbeği Özelliği Taşımayan
(Tek Sözcükten Oluşan) Öğelerin Sayısal Dökümü

	f	%
Öznesi tek sözcükten oluşan deyimler	18	8.37
B.'siz nesnesi tek sözcükten oluşan deyimler	86	40.00
B.'li nesnesi tek sözcükten oluşan deyimler	11	5.11
Dolaylı tümleci tek sözcükten oluşan deyimler	67	31.16
Zarf tümleci tek sözcükten oluşan deyimler	30	13.95
Edat tümleci tek sözcükten oluşan deyimler	3	1.40
Toplam	215	100

Çizelge 23
Eylemlilik Ögesi "olmak" Eyleminden Oluşan Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerin
Kullanım Özelliklerinin Sayısal Dökümü

	f	%
"olmak" eyleminin kişi çekimine girdiği deyimler	10	41.67
"olmak " eyleminin düştüğü deyimler	5	20.83
"olmak " eyleminin yerini "var" sözcüğüne bıraktığı deyimler	4	16.67
"olmak " eyleminin hem kişi çekimine girdiği hem de düştüğü deyimler	5	20.83
Toplam	24	100

Çizelge 24
Eylemlilik Ögesi "olmamak" Eyleminden Oluşan Eylemlilik Öbeği Kuruluşundaki Deyimlerin
Kullanım Özelliklerinin Sayısal Dökümü

	f	%
"olmamak" eyleminin kişi çekimine girdiği deyimler	1	8.33
"olmamak " eyleminin yerini "yok" sözcüğüne bıraktığı deyimler	4	33.33
"olmamak " eyleminin yerini "değil" edatına bıraktığı deyimler	5	41.67
"olmamak " eyleminin hem kişi çekimine girdiği hem de yerini "değil" edatına bıraktığı deyimler	2	16.67
Toplam	24	100

CÜMLE YAPISINDAKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

YÜKLEMİN CİNSİNE GÖRE SINIFLANDIRILAN CÜMLE TÜRÜNDEKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 25
Ad Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Yüklemi "var" ya da "yok" olan ad cümlesi türündeki deyimler	2	22.22
Bildirme ekini düşürmüş ad cümlesi türündeki deyimler	6	66.67
Bildirme ekli ad cümlesi türündeki deyimler	1	11.11
Toplam	9	100

Çizelge 26
Eylem Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Yalnız eylem cümlesi türündeki deyimler	44	74.57
Birleşik eylem cümlesi türündeki deyimler	15	25.43
Toplam	59	100

YAPILARINA GÖRE SINIFLANDIRILAN CÜMLE YAPISINDAKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 27
Yalın Cümle Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Yalın ad cümlesi yapısındaki deyimler	9	16.98
Yalın eylem cümlesi yapısındaki deyimler	44	83.02
Toplam	53	100

Çizelge 28
Birleşik Cümle Yapısındaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Eylemlikli girişik cümle yapısındaki deyimler	2	13.33
Ortaçlı girişik cümle yapısındaki deyimler	5	33.33
Ulaçlı girişik cümle yapısındaki deyimler	1	6.67
Kaynaşık cümle yapısındaki deyimler	2	13.33
Koşullu birleşik cümle yapısındaki deyimler	4	26.67
İlgi cümlesi yapısındaki deyimler	1	6.67
Toplam	15	100

BAĞLANIŞLARINA GÖRE SINIFLANDIRILAN CÜMLE TÜRÜNDEKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 29
Bağımsız Sıralı Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	17	25.00
Eylem cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	28	41.18
Ad ve eylem cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	11	16.18
Yalın cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	35	51.47
Birleşik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	3	4.41
Yalın ve birleşik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	2	2.94

Çizelge 29-devam

Düz cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	41	60.29
Devrik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	11	16.18
Düz ve devrik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	4	5.88
Kesik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	7	10.29
Kesik ve düz cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	2	2.94
Kesik ve devrik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Olumlu cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	30	30.68
Olumsuz cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Olumlu ve olumsuz cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	11	16.18
Olumlu ve soru cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	4	5.88
Soru cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Olumsuz ve soru cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Buyruk cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	9	13.24
Buyruk ve olumlu cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Yargısız ünlem ve olumlu cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Yargısız ünlem ve soru cümlelerinden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	1	1.47
Ortak özneli bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	26	38.24
Ortak özneli ve ortak yüklemlili bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler	2	2.94
Toplam	68	100

Çizelge 30
Bağımlı Sıralı Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Eylem cümlelerinden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	3	100
Yalın cümlelerden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	3	100
Düz cümlelerden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	2	66.67
Düz ve devrik cümlelerden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	1	33.33
Olumlu cümlelerden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	1	33.33
Olumlu ve olumsuz cümlelerden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	1	33.33
Olumlu ve soru cümlelerinden oluşan bağımlı sıralı cümle türündeki deyimler	1	33.33
Toplam	3	

KURULUŞUNA GÖRE SINIFLANDIRILAN CÜMLE TÜRÜNDEKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 31
Düz Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlesinden oluşan düz cümle türündeki deyimler	10	16.13
Yalın eylem cümlesinden oluşan düz cümle türündeki deyimler	39	62.90
Birleşik eylem cümlesinden oluşan düz cümle türündeki deyimler	13	20.97
Toplam	62	100

Çizelge 32
Devrik Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlesinden oluşan devrik cümle kuruluşundaki deyimler	1	14.29
Yalın eylem cümlesinden oluşan devrik cümle kuruluşundaki deyimler	5	71.42
Birleşik eylem cümlesinden oluşan devrik cümle kuruluşundaki deyimler	1	14.29
Toplam	7	100

Çizelge 33
Kesik Cümle Kuruluşundaki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Yüklemsiz Kesik cümle kuruluşundaki deyimler	1	16.67
Yüklemün düşmesiyle oluşan yüklemli kesik cümle kuruluşundaki deyimler	2	33.33
Dilek'li kesik cümleden oluşan yüklemli kesik cümle kuruluşundaki deyimler	3	50.00
Toplam	6	100

ANLAMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILAN CÜMLE TÜRÜNDEKİ DEYİMLERİN SAYISAL DÖKÜMÜ

Çizelge 34
Olumlu Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlesinden oluşan olumlu cümle türündeki deyimler	6	22.22
Eylem cümlesinden oluşan olumlu cümle türündeki deyimler	21	77.78
Toplam	27	100

Çizelge 35
Olumsuz Cümle Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlesinden oluşan olumsuz cümle türündeki deyimler	3	33.33
Biçimce olumlu anlamca olumsuz ad cümlesi türündeki deyimler	1	11.11
Eylem cümlesinden oluşan olumsuz cümle türündeki deyimler	4	44.44
Biçimce olumlu anlamca olumsuz eylem cümlesi türündeki deyimler	1	11.11
Toplam	9	100

Çizelge 36
Soru Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Ad cümlesinden oluşan soru cümlesi türündeki deyimler	2	33.33
Olumlu sorulu ad cümlesi türündeki deyimler	2	33.33
Eylem cümlesinden oluşan soru cümlesi türündeki deyimler	4	66.67
Olumsuz sorulu eylem cümlesi türündeki deyimler	4	66.67
Toplam	12	100

Çizelge 37
Buyruk Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Buyruk cümlesi türündeki deyimler	24	
Toplam	24	

Çizelge 38
Ünlem Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Yargısız ünlem cümlesi türündeki deyimler	3	33.33
İstek kipine dayalı yargılı ünlem cümlesi türündeki deyimler	5	55.56
Ad cümlesinden oluşan yargılı ünlem cümlesi türündeki deyimler	1	11.11
Toplam	9	100

Çizelge 39
Dilek Cümlesi Türündeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Dilek'li dilek cümlesi türündeki deyimler	1	33.33
İstek'li dilek cümlesi türündeki deyimler	1	33.33
Koşullu dilek cümlesi türündeki deyimler	1	33.33
Toplam	3	100

Çizelge 40
Karşılıklı Konuşma Biçimindeki Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
Karşılıklı konuşma biçimindeki deyimler	2	100
Toplam	2	100

Çizelge 41
Yapısal Olarak Adlandırılmayan Deyimlerin Sayısal Dökümü

	f	%
İçinde sözcük öbeği taşıyan ama kendisi bir sözcük öbeği olmayan deyimler	4	36.36
Görevsel açıdan zarf olarak adlandırılan deyimler	2	18.18
Hem içerisinde sözcük öbeği taşıyan ama kendisi bir sözcük öbeği olmayan hem de görevsel açıdan zarf olarak adlandırılan deyimler	5	45.45
Toplam	11	100

BÖLÜM V

SONUÇ

" Deyimler, bir dilin gerçekleri dile getirmekteki anlayış ve anlatış biçimidir."

Böyle bir tanımdan düz bir mantıkla yola çıkılırsa akla ilk önce deyimlerin daha çok cümle yapısında olabileceği gelir. Çünkü cümle yargı birimidir. Ancak deyimler anlatımda öyle yetkin kuruluşlardır ki anlatım yargıya bağlanmasa da üstlendiği görevi yerine getirir. Bu nedendir ki teze konu olan deyimlerde sözcük öbeği yapısındaki deyimlerin sayısı cümle yapısındaki deyimlerin sayısından oldukça fazladır (bkz. Çizelge 1).

Deyimler bir toplumun yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inaçlarını yansıtan sözcüklere dir. Yapılan çalışmada deyimlerin bunu somut olarak yapılarına da yansıttıkları görülmüştür. Yaşamın özü harekettir. İşte yaşamın içinden çıkan deyimler de bunu eylemin varlığına dayalı olarak kurulan eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerin yoğunluğuyla göstermektedir (bkz. Çizelge 2).

İncelemeye giren sözcük öbeği yapısındaki deyimlerde, nitelme özelliğine dayalı olan sözcük öbeği yapısındaki deyimler ikinci sırada yoğunluk oluşturmaktadır (bkz. Çizelge 2). Bunlar da deyimlerin toplumun yaşamından kaynaklandığının göstergesidir.

Eylemlilik öbeği kuruluşundaki deyimlerde, deyimler kısa ve özlü anlatımlar olduğu için yalnızca iki öğeden oluşan deyimlerin sayısı oldukça fazladır. İki öğeli deyimler içerisinde yoğunluk daha çok belirtisiz nesne ve eylemden oluşan deyimlerle, dolaylı tümleç ve eylemden oluşan deyimlerde bulunmaktadır. Bu grupta edat tümleci ve eylemden oluşan deyimlerin azlığı da dikkat çekicidir (bkz. Çizelge 3).

İki öğeli deyimler en az üç ve dört öğeli deyimler kadar anlatımda güçlüdürler. Öyleyse deyimlerin anlatım gücü öge sayısının fazlalığına bağlı değildir.

İnceleme sonucunda ayrıca eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerde eylemin bütün kişi çekimlerine girdiği deyimlerin sayısının çekime giren diğer birimlere oranla daha çok olduğu görülmüştür (bkz. Çizelge 8). Bu özellik nedeniyle toplumun geneline yönelen deyim kişiye özel olarak kullanılma şansına sahiptir. Bunun sonucunda deyimler, bir kuşaktan bir kuşağa kolaylıkla aktarılmaktadır.

Bu gruptaki kimi deyimlerde ise yukarıda sözü edilen eylemin yüklendiği görevi deyimlerde yer alan iyelik ekli sözcükler aynı biçimde yüklenmektedir (bkz. Çizelge 8).

Eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerde yer alan eylemlerle iyelik ekli sözcükler arasında kısa ve özlü anlatım neyi gerektiriyorsa kişi çekimi açısından buna hizmet edecek bir biçimde bağlantı söz konusudur. Her iki birim arasındaki sözü edilen bağlantı; deyimlerde yalnızca tamlanan ögesiyle yer alan ad tamlamalarının belirtili ya da belirtisiz olmasının da belirleyicisidir. Eylemle iyelik ekli sözcüğün farklı kişilerde çekime girdiği deyimlerde yalnızca tamlanan ögesiyle yer alan ad tamlamasının türü hep belirtili tamlama olurken, iyelik ekli sözcükle eylemin kişi bakımından uyumlu olarak çekime girdiği deyimlerde ise yine yalnızca tamlanan ögesiyle yer alan ad tamlamasının türü belirtisiz tamlamadır.

Eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerde eylemin gösterdiği bu özelliklerden başka eylem dışındaki öğeler de ilgili bölümde görüleceği gibi çeşitli sözcük öbekleri taşımaktadır (bkz. Çizelge 8 ile Çizelge 23 arasındaki çizelgeler). Anlam yoğunluğunun bu kadar fazla olduğu deyimlerin biçimsel özelliklerinin de çeşitlilik göstermesi doğaldır.

Bu gruptaki deyimlerde temel öge olan eylem; deyim anlamı için gerekli olduğu halde, "olmak" ve "olmamak" eylemlerinin temel öge olduğu deyimlerin kimisinde anlamını ve görevini kendinden önceki sözcüğe devrederek düşebilmekte, kimilerindeyse yerini "olmak" eylemli deyimlerde " var"a, "olmamak" eylemli deyimlerde "yok" ya da "değil" gibi yine kendisiyle anlam bakımından bağlantılı olan ön sözcüklere bırakmaktadır ("var olmak= "var", "var olmamak"= "yok" ya da "değil" ") (bkz. Çizelge 23, Çizelge 24).

Sözcük öbeklerinden kurulu deyimlerde nasıl eylemlilik öbeği yapısındaki deyimlerin sayısı fazlaysa cümle yapısındaki deyimlerde de eylem cümlelerinin sayısı ad cümlelerinin

sayısından fazladır. Bu özellik de deyimlerin, özü hareket olan yaşamın içinden çıktığı gerçeğini pekiştirmektedir (bkz. Çizelge 27).

Aynı özellik bağlaşımlarına göre cümle türlerinden bağımsız sıralı cümle türündeki deyimlerde de görülmektedir. Onlarda da yalın cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimler sayı olarak bileşik cümlelerden oluşan bağımsız sıralı cümle türündeki deyimlerden çok fazladır (bkz. Çizelge 29).

Bağımsız ve bağımlı sıralı cümle türündeki deyimlerin 71 gibi bir sayıya ulaşması, bu deyimlerin anlamı yakalamak için böyle bir cümle türüne ihtiyacı olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. İnceleme sonucunda görülecektir ki bu cümlelerde deyim anlamı karşılaştırmaya dayalı olarak gelişmekte, bu yapılırken de sözcükler arasında ses uyumu gözetilerek anonim halk edebiyatı ürünü olan deyimlerin kuşaktan kuşağa kolayca aktarılması sağlanmaktadır (bkz. Çizelge 29, Çizelge 30).

Temel ögenin sonda olması mantığı üzerine kurulan Türk dilinin deyimlerinde düz cümle kuruluşundaki deyimlerin sayısı devrik cümle kuruluşundaki deyimlerin sayısından fazladır (bkz. Çizelge, 31, Çizelge 32).

Halkın, kendi yaşam biçimiyle deneyimlerinin sonucunda oluşturduğu deyimlerde sınama-yanılma yoluyla elde edilmiş sonuçlar yargıya bağlandığı içindir ki incelemeye giren cümle türündeki 151 deyimden yalnızca 6 tanesi kesik cümle kuruluşundadır (bkz. Çizelge 33).

Yapılan bu çalışmayla daha önce anlambilim açısından değerlendirilen deyimlere araç olan dilin amaca nasıl hizmet ettiği ayrıntılı bir biçimde incelenmiş, değişik bir sınıflama ile eski çalışmalara bir halka daha eklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim.** Birinci baskı Ankara: TDK, 1977.
- Aksan, Doğan. **Türkçenin Gücü.** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.
- Aksoy, Ömer Asım. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.** Dördüncü baskı. Ankara: TDK, 1984.
- Banguoğlu, Tahsin. **Türkçenin Grameri.** İstanbul: Baha Matbaası, 1974.
- Bahadınlı, Yusuf Ziya. **Deyimlerimiz ve Kaynakları.** İkinci baskı. İstanbul: Hür Yayınları, 1958.
- Bilgegil, M.Kaya. **Türkçe Dilbilgisi.** Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 1963.
- Caferoğlu, Ahmet. **Türk Dili Tarihi I-II.** Üçüncü baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Dizdaroğlu, Hikmet. **Tümce Bilgisi.** Ankara: TDK, 1976.
- Ergin, Muharrem. **Türk Dil Bilgisi.** İstanbul: Bayrak Basım, 1990.
- Grönbech, K. **Türkçenin Yapısı.** Çeviren: Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. **Türk Dilinde Edatlar.** İstanbul: MEB Yayınları, 1992.
- Hatiboğlu, Vecihe. **Türkçenin Sözdizimi.** Birinci baskı. Ankara: TDK, 1972.
- Hatiboğlu, Vecihe. **Türk Dilinde İkileme.** Ankara: A.Ü Basımevi, 1981.
- Karahan, Leyla. **Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri-**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- Köklügiller, Ahmet. **Çözümlemeli Cümle Bilgisi.** İstanbul: Çeltüt Matbaası: 1976.
- Kükey, Mazhar. **Türkçenin Sözdizimi.** Ankara: Kardeş Matbaası, 1975.
- Türk Dil Kurumu . **Türkçe Sözlük.** Ankara: 1983.